

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

KONRÁD GYÖRGY: Egy vendég (*Részlet egy készülő regényből, 1.*) 1

KUKORELLY ENDRE: Has. Csont. 15

TÉREY JÁNOS: A Nibelung-lakópark (*Részlet a Siegfried lakodalmából*)
21

VARRÓ DÁNIEL: Túl a Maszat-hegyen (*részletek*) 31

GAZDAG JÓZSEF: Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására (*elbeszélés*)
42

ACZÉL GÉZA verse 53

TATÁR SÁNDOR verse 54

MÉSZÁROS SÁNDOR: Utazások száz dollárral (*vignetták*) 55

TANDORI DEZSŐ: Rossz belegondolni (*esszé*) 69

*

OTTLIK GÉZA levelei Gara Lászlónak (1960–1965) 77

*

KERESZTESI JÓZSEF: A nagy szabásminta (*Térey János: Paulus*) 97

KÁROLYI CSABA: Mézes-mákos testvérszerelem avagy a nagy dumás
Milota (*Závada Pál: Milota*) 110

SZILÁGYI ZSÓFIA: Hal, háló, víz-hang, halálos tanfolyam (*Kukorelly
Endre: Kicsit majd kevesebbet járkálok*) 116

2003

JANUÁR

Kedves Jelenkor-olvasó!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának egy százalékával támogassa a Jelenkort. Amennyiben úgy dönt, hogy hozzá kíván járulni a lap fenntartásához, rendelkezzen a következő adószám javára:

18308884-2-02

Jelenkor Alapítvány

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a József Attila Alapítvány
és a DDGÁZ Rt. támogatásával jelenik meg.

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTÉ Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Ceglédén:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt, Piac u. 26. – Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A – Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Kő-máráromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kő-szegezen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – **Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u.**

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kő-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sik Sándor Könyvesbolt, Óskola u. 27. – **JATE bölcsészkar könyvtára:** Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5. – Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1. – Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze-gen:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Százdvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.**

350,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLVI. ÉVFOLYAM

1. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Baranya Megyei Önkormányzat és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központja.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 2100,- Ft, a II. félévre 1750,- Ft,

egy évre belföldre: 3850,- Ft, külföldre: 11200,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécsset.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

A Bárka Színház lapjának decemberi száma többek között a társulat új bemutatójával, Tadeusz Slobodzianek *Ilja próféta* című drámájával foglalkozik. A rendező, Czajlik József nyilatkozik a próbákról, Nánay Fanni ír e huszadik századi, groteszk passiójáték háttéréről („Klimowicz egy idő után felvette az Ilja nevet, s kihasználta a nép meggyőződését az Utolsó Ítélet közeledtéről. S nem ő volt az egyetlen a környéken: a szomszédos falvakban ugyancsak felbukkantak próféták, angyalok és arkangyalok, sőt maga keresztelő Szent János is. Közülük Ilja volt a legnépszerűbb, legkomolyabb konkurenciáját „Romanov Miklós cár” jelentette, aki szentképárus alakjában bukkant fel egy közeli falu piacán...”), Pászt Patrícia, az *Ilja próféta* fordítója pedig interjút készített a szerzővel („Én hívő ember vagyok, de egyetlen egyház dogmaival sem tudok egyetérteni. A darab pedig legkevésbé sem tekinthető vallásos traktátumnak, teljesen mindegy, hogy a szereplők benne éppen ortodoxok, vagy más vallásúak. Jóval inkább a napjainkra is oly jellemző egyetemes elhülyülés és primitivitás tablója, az emberi sötétség és korlátozottság karikatúrája...”).

A szokásos „naplónapló” rovatban ezúttal Háty János írása olvasható („Riportoztam. Kb. 5 perces szerepem volt, de mintegy két és fél órát kínlódtunk a Normafánál, hogy spontán az erdőben sétálgatva vegyük föl a beszélgetést egy elég helyes lánnyal. Azt mondták, új szelek fújnak, új típusú vizualitás kell. Kivonultak két teherautóval, meg sint építettek a kamerának. Én régivágású vagyok, s bár nem sikerült elérnem, hogy székben ülve lehessen beszélgetni, legalább haját mostam. Mégiscsak az a fontos, hogy az ember normálisan nézzen ki...”).

Idén nyáron a Bárka Színház a Művészetek Völgyében „kibérelt” egy falut, Pulát. Az itteni eseményeket *Bárkakronikájába* gyűjti Bérczes László, aki Parti Nagy Lajos rendkívüli sikerű felolvasását is felidézi *Angyalok kara* című írásában („A Bárkakikötő megtelik, rockkoncertnyi sokszáz ember, ők ketten elkezdnek mikrofonokba beszélgetni, és sikerül normálisan megszólalni, akárha két ember, Lajosnak sikerül (jóhogy!) érzéki-pontosan, szikrázó szellemmel és szellemesen szólni, majd szelíd tekintetét a *Nyelvhúsr*a veti, lentről a kertből csillogó angyali szemek figyelnek rá és a szóra, BL hátrébb húzódik, kóstonogatja-járatja-morzsolja magában a szót: irodalom, irodalom, irodalom, figyeli ő is a szót, és figyeli ott lenni és itt fenn az embert. Íme.”)

A *Hajónapló* munkanaplót közöl a Bárka nyári bemutatójáról, A *Pál utcai fiúk*ről (Deres Péter drámaaváltozata a lap mellékletében jelenik meg), olvashatunk Pat Metheny, Lovasi András és Cseh Tamás Bárka-koncertjeiről is.

Szerzőink

Konrád György (1933) – író, esszéista, szociológus, a berlini Művészeti Akadémia elnöke, Budapesten él.

Kukorelly Endre (1951) – költő, író, Budakalászon él.

Térey János (1970) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Varró Dániel (1977) – költő, műfordító, Budapesten él.

Gazdag József (1977) – író, Pécsen és Kassán él.

Aczél Géza (1947) – költő, kritikus, az *Alföld* főszerkesztője, Debrecenben él.

Tatár Sándor (1962) – költő, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa, Törökbálin ton él.

Mészáros Sándor (1959) – kritikus, Budapesten és Szabadkán él.

Tandori Dezső (1938) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Keresztesi József (1970) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője, Pécsen él.

Károlyi Csaba (1962) – kritikus, az *Élet és Irodalom* szerkesztője, Budapesten él.

Szilágyi Zsófia (1973) – kritikus, irodalomtörténész, Budapesten él.

Tisztelt Olvasóink!

2003 januárjától lapunk ára 350 forintra emelkedik. Az árváltoztatásra az előállítási költségek folyamatos emelkedése kényszeríti szerkesztőségünket. Mindazonáltal bízunk abban, hogy az áremelés nem szegi kedvét hűséges és reménybeli olvasóinknak.

KONRÁD GYÖRGY

Egy vendég

(regényrészlet)

1. In memoriam Ladislaus Kun

Hogyan találkoztunk 1944 májusában elhurcolt szüleimmel? 1945 áprilisában ültem egy nagy, kerek asztal mellett Pogány György, akkor városi ügyész, korábban ügyvéd és munkaszolgálatos nagyváradi, Körös-parti lakásában (az ő családja is odaveszett), és egyszer csak megjelent bukaresti unokabátyám, Kun László, ami nagyon különös volt, mert mintha az apám lépett volna be, csak egy fejjel magasabb, vállasabb, minden tekintetben nagyobb szabású alakban és tíz évvel fiatalabban. Magabiztos, elegáns ember, az öltönye hibátlan volt, látszott rajta, hogy viselte már, és hogy jól érzi magát benne.

A jövevény ott Váradon nagyvárosiasabb volt, mint a helybeliek, őt nem alázták meg úgy, mint a táborba zártakat. Akik onnan jöttek, azok örültek, hogy élnek, és kicsinyesebbek voltak, mert mindenük volt az a néhány holmi, ami a hátizsákjukban elfért.

A svéd lord, mondtam a nővéremnek Laciról, annak tudatában, hogy ilyenek nincsenek. Laci fintorgott a kicsinyességtől, mások kurta elintézésében le nem tagadható gőgössége nyilvánult meg, és bár a szülei tisztességes egzisztenciájú kisemberek voltak, ő nem akart az lenni, százkilencven centi fölött nehéz a kisembert játszani. Keveset kérdezett, inkább csak annyit, hogy elégedett vagyok-e a körülményeimmel, és megnyugtató, hogy csak ideiglenesen kell ebben a lakásban kibírnunk, nem egész egy hónap múlva visszajön, és elvisz bennünket innen Bukarestbe a családjához, feleségéhez és két kisgyerekéhez, és ezentúl mi is az ő gyerekei leszünk, függetlenül attól, hogy a szüleink hazajönnek-e vagy sem.

Bensőségebb téma ezután nem került megtárgyalásra, megkérdeztem,

hogy szerinte addig is, amíg megjön, mi lenne a dolgom. Erre Laci elég sok papírpénzt vett ki a farzsebéből, és letette elém, mondván, hogy ez az enyém, és nekem csak az a dolgom, hogy elköltsem. Ugyanezzel a feladattal bízta meg a nővéremet, Évikét is. Ennek utána sok krémest ettem, és többször megnéztem egy szovjet filmet, a címe: „Hat órával a háború után”, sem az orosz hangot, sem a román feliratot nem értettem, de hogy mit mondanak, többszöri megtekintés után ki tudtam következtetni.

Egy ablakból egy fiatal nő kedvesen rám mosolygott, visszatértem néhány-szor az alá az ablak alá, de a nő nem tűnt fel többé. Hiányba, veszteségbe bele tudtam törődni. Elvadultam, ami abból is kitetszett, hogy az ingemet kigombolva nyúltam be a hónom alá, és vakaróztam. Ezt észlelte Zsófi néni, aki Budapesten a nyilas időkben, az ostrom alatt gondoskodott rólunk, öt gyerekről, Éva nővéremről, a két berettyóújfalui unokafivéremről, Istvánról, Paliról, a saját fiáról, Péterről és rólam. Budapesten nem volt mit enni, Évával mi már korábban eljöttünk a belvárosi nagy orvoslakásból, hogy két éhes szájjal kevesebbet kelljen táplálnia, de így sem boldogult.

A három fiút elvitte Kolozsvárra, ahol nagybátyánk, Dobó Ferenc könyvkereskedő életben maradt, és vállalta az eltartásukat; így az akkor harminc éves Zsófi néni átadhatta magát a férje utáni kutatásnak, még nem tudva, hogy nagybátyánkat, Dr. Zádor Gyula elme- és idegorvost már csak egy nyugat-magyarországi tömegsírban keresheti, amelybe a nyilas karszalagos, magyar tábori csendőrök belelőttek.

Kolozsvárról Budapestre visszatérőben kis időre megállapodott Nagyváradon, nálunk. „Gyurikám, mi történt veled, hogy így elengeded magad?”, kérdezte Zsófi néni. „Hat hete váltunk el, és te máris ilyen közönséges szokásokat vettél fel?” Mosolygott, és talán viccelt, de komolyan is lehetett érteni, amit mond. Egy átutazó testvérpár ült a vacsoraasztalnál, csapongott a munkaszolgálatból hozott fekete humor, amelyben annyi erőszakos haláleset sötétlett, mint görögdinnyében a mag. Az egyik fivér hivatásos humorista volt, a másik csak szellemes, a kopasz és a hajas vetélkedett Zsófi néni mosolyáért. Szívesen hallgattam őket, de elégtétellel töltött el, hogy abban a mosolyban benne volt a ki-kezdhetetlen rezerváció.

Zsófi néni másnap hajnalban folytatta az útját, én meg fel-alá mászkáltam a Körös-parton, néztem az internáltakat, akiket egy szedett-vedett ruházatú, pus-kás rendőr kísért romeltakarításra. Könnyű lenne e mellől megszökni, de állítólag egyik sem lépett le.

Kerestem a házat, amelyben három éve még a nagyapám lakott, idegeneket találtam benne, nem akartak tudni semmiről, azt mondták, hogy őket is kibombázták. Lekváros kifli volt az asztalon, megkínáltak, de nem bánták, hogy az ajánlatot köszönettel elhárítom. A konyha sarkában egy kislány rajzolgatott, az alatt a néhány perc alatt, amit ott töltöttem, háromszor sem emelte fel a fejét, de mind a ketten megnéztük egymást. Ide is elsétáltam még egyszer-kétszer, hátha szembetalálkoznánk az utcán, ahogy az iskolából hazajön, de ezek a véletlen sé-ták sem hozták meg a remélt látomást, amelyet időközben szöveggel is elláttam. A fejemben komoly párbeszédet bonyolítottunk egymással.

De aztán a sétát ebben az utcában abbahagytam, és többet felé sem mentem,

mert ott szembetalálkoztam a nagynénémmel, Gizu nénivel, megcsókolt, és én kibontakoztam a karjaiból. Úgy tetszik, engesztelhetetlen voltam, amiért váratlanul, hír nélkül otthagytak bennünket Budapesten a nyilas uralom kezdetén, és nem ígértem meg, hogy meg fogom látogatni őket. Idekeveredtek Nagyváradra, elfoglalták a rokonság házáat és javait. Szabadkozó mosollyal elbúcsúztam, és még a laccímünket sem mondtam meg.

Erre a hidegségre nem volt jogom, elvégre Gizu néni mentett meg a meghívólevélével. Az, hogy abban az évben, amelyben szüleink ausztriai munkatáborokban voltak, Gizu néniék után mások – Zsófi néni, Székely Imre bácsi és most, íme, Kun László – felügyelete alá kerülünk, nekem nem adott jogot arra, hogy azt a négy hónapot, amelyet Gizu néniéknél töltöttünk, ne köszönjem meg illő hálával, akkor sem, ha egyszer csak szó nélkül otthagytak, talán abban bizakodva, hogy majd jön valaki más, és az majd törődni fog velünk. Hálásak lehettünk azért is, mert eseményekben és benyomásokban dús hónapokat tölthettünk felkarolóinknál.

Erős kíváncsiság töltött el útilázzal és a várakozás izgalmával, hogy most Bukarestbe megyünk. Hallottam róla, hogy több magyar lakik ott, mint a magyarországi vidéki városokban. Hosszú út várt ránk, méghozzá a nagy, fekete Chrysler Imperial kocsiban, amelyet Laci a román királynőtől vett meg sofőrösként. Most, hogy már nem volt tilos működnie, megszervezte a kereskedelmet minden irányban Bukarest és Erdély között, de Kolozsváron és Brassóban is volt dolga, úgyhogy útközben családi színtereken szállhattunk meg.

Utólag visszatekintve, művelődésemben ez alatt az egy év alatt feljebb emelkedtem, a vidéki középpolgárságból a nagyvárosi értelmiség ízléskörébe, amelyhez hozzátartozott az ironikus modor a berettyóújfalui családi háttérrel és az én naiv honvággyammal szemben. Mosolyogtak, hogy oda akartam visszatérni, én meg azt állítottam, hogy az a falu nekem megfelelő volt, és minden mást ideiglenes stációnak tartottam. Mind a két gyámolítónk, a kosztümtörténész-dívatervező Zsófi néni és a textilmérnök-nagykereskedő Laci, Románia mellúszóbajnoka és egy elismert amatőrzenekar másodhegedűse, a szülők eredetét a legszívesebben árnyékban hagyta volna.

Én ezt annál is kevésbé fogadhattam el, mert szerettem a természetes, magas Sarolta nénit, Laci édesanyját, aki pontosan értette, hogy mivel járhatna a kedvemben. Ha vendégségben voltam náluk, kiültetett a Körösre néző teraszukra, és becsavart egy selymes szőrzetű plédbe, amikor szél járt a Sebes-Körös felett. Letett mellém egy tányér kakaós pitét, eperlekvárral ízesítve, meg egy színházi látszóvet, hogy azzal figyeljem a köveken feltarajosodó vizet és a folyó színe fölé ugráló halakat. Órákat tudtam így eltölteni, Sarolta néni olykor egy kis utánpótlást hozott a felnöttek asztaláról, és kérésemre röviden összefoglalta, hogy miről beszélgetnek: főként a családról és Laci házasságáról, a magas, szőke, elegáns, nemes szívű és mindenkinél mindent jobban tudó Ibolyáról, aki talán még felül is múlta Laci tökéletességeszményét.

Ibolya kolozsvári, jó családból való lány volt, egyetemre is járt, teniszezett és művészi tornában gyakorolta a testét, németül, franciául és egy kicsit angolul is beszélt, a háta mögött tetszetős hozománya várakozott. A jó modor vagy az ízléses viselkedés ismeretében, gyakorlásában pedig felülmúlhatatlan volt. Szája

sarkának egy kis lebiggyesztésével könyvelte el a többiek hibáit és neveltetésbeli kezdetlegességeit, nem tette azokat szóvá, megbocsátotta, de megjegyezte.

Apósa, Dolfi bácsi is vaskereskedő volt, csak termetét és üzletét tekintve kisebb, mint az apám. Nem értettem, hogy miért kerüli Laci az Auschwitzban megölt szülei említését. Szeméremből talán? Nem akarta maga előtt látni a borzalmat, vagy éppenséggel látta, és illetlennek találta volna a szóba hozatalát? Ne essen szó a megaláztatásról és a meggyilkoltatásról?

Apám is Sarolta nővérét szerette és tisztelte a legjobban, őtőle kapta kisfiú korában is a legtöbb testvéri gyöngédséget és kézen fogást. Sarolta mindig tudott adni neki valamit, vagy egy almát, vagy egy cérnaspulnit, és mindig gondolt rá, hogy legyen valami adnivalója.

Ha nyugtalanság volt otthon, ha nagyanyám valamiért fölizgatta magát, márpedig öt gyerek és nagy háznép mellett mindig lehet valami okot találni a bosszúságra, ha látta, hogy a mama megindul, akkor Sarolta is működésbe lépett, és mondott valami olyan mulatságosat, hogy a nagyanyám belepirult a kacagásba, és a bosszankodás a jó okával együtt odalett.

Ráadásul Sarolta volt a józan ítélet és a biztos arányok tudója, ami abban is megmutatkozott, hogy a pici Dolfi bácsit választotta a kérői sorában, mert úgy érezte, hogy ő a legjobb ember az udvarlók közül. Dolfi bácsi elvárásolva nézte az ő nagyszabású feleségét, és valószínűleg eszébe sem jutott megcsalni őt, Sarolta néni pedig maga volt a nyugodt meglepődöttség, csak a gyerekeiért aggódott.

Lánya, Magda, Laci húga volt a legszebb nagylány, akit gyerekkoromban ismertem. Egyszer velünk nyaralt Hajdúszoboszlón, korán reggel hozzábújni és vele halkan duruzsolni, őt szagolgatni és egyenletesen belehelni kedvenc passzióim közé tartozott. Többnyire én ébresztettem fel, amihez nem mindig volt kedve, néha csak egy kicsit nyögdécselt, hogy várjak, és ne izegjek-mozogjak a paplan alatt, de mikor kinyitotta a szemét, akkor Magda szeretett különös dolgokat mondani.

Például azt, hogy őt csak a rossz emberek szórakoztatják, és hogy szeretne már egy kalózzal, de legalábbis egy igazi kalandorral összetalálkozni. Szeretne megnézni magának egy igazi, romlott nőcsábászt, mert Nagyváradon a színházban vagy a cukrászdában vagy a nőegyleti bálon vagy az őszi zsidóünnep alkalmából a templomkertben csak jóra való fiatalemberekkel találkozott. Akit Magda érdekesnek látott, az mind elment a fővárosokba, ahogy az ő Laci bátyja is kinőtte Nagyváradot, és csak Bécsben vagy Bukarestben tudta magát otthonosan érezni. És persze neki is annyi barátnője volt, hogy keze-lába ujjain se tudná őket megszámlálni.

Magdának az volt az ünnep, ha Laci bátyja hazajött, olyankor együtt mentek a Körösre épített Pankolits-uszodába, és mind a ketten látványosan úsztak, háton is, mellen is, gyorsan is hosszú tempókkal előrevetve a mélyből felkanalazó karjukat.

Laci, ha Váradon volt, akkor többnyire csak a húgával, Magdával mutatkozott, aki rosszmájú megjegyzésektől sem tartózkodott, ha valamelyik barátnője feltűnő érdeklődést mutatott a fivére iránt. Bár tizenkét éves korom előtt még sohasem találkoztam vele, már sokat tudtam Magda nagyszerű bátyjáról, aki a fényképeken lovas- vagy teniszöltözékben is remekül mutatott. Arról is értesültem már, hogy

egy Magdára irányozott tiszteletlen megjegyzésért Laci akkora pofont adott egy fiatalembernek, hogy az hátrabukfencben átesett egy sétatéri padon.

Azt a sejtelmét is megosztotta velem Magda, hogy a bátyja nem is igazán szerelmes a feleségébe, de biztos, hogy Ibolya kitűnő nevelést fog adni a gyerekeinek. Különösnek találtam, hogy Laci tegezi Ibolyt, Iboly pedig magázza Lacit. De az esti programokon jól mutattak egymás mellett.

Magda Hajdúszoboszlón, 1942-ben találkozott egy nála húsz évvel idősebb, vállas, rézbőrűre sült, már kopaszodó és enyhén pocakosodó férfival, és úgy érezte, hogy ő az, akinek a romlottsága már eléri a talányosság szintjét. Azt mondta, hogy a rossz emberben az az érdekes, ami mégis, kedve ellenére is jó. Flóra volt a vezetékeve, azt mondták róla, hogy fezőr; legalábbis Livia, a nevelőnő erről tájékoztatta anyámat. Flóra Steyr Puch sportkocsival jött Magdáért a Gambrinus szállóba, nagy kirándulásokra hívta, anyám és a nevelőnő nyugtalanzkodott. Magda Flórával ebéd után elviharzott, és csak vacsora után jött meg. Magda szerette a különös ételeket, például a négyszögletű hasáb alakúra formázott, lemacerált csirkehúst rántva, én kevésbé vonzódtam az ilyen újításokhoz. Eltettem neki a szobámban egy ilyen hasábot, de semmilyen érdeklődést nem mutatott iránta, és azt mondta, hogy a debreceni Arany Bika szállodában evett velőspudingot, amitől kicsit elborzadtam. Ültünk egymás mellett a Gambrinus Hotel teraszán, Magda izzásban volt, egy kis udvarias figyelemmel Flóra úr is odaült hozzánk, de az érdeklődése hamar elapadt.

„Hány éves tetszik lenni?“, kérdeztem, és láttam, hogy nem szereti ezt a kérdést. Magda megpróbált egy vasvillatekintettel felnyársalni engem, de aztán letett erről, és hallgattunk. Az éjszakát betöltötte Holéczy Ákos jazz-zenekara Ákos Stefi énekesnővel. Magda is, én is elérzékenyültünk, valami búcsúdál okozhatta.

Csöppet sem szerettem ezt a lánynevű gúnárt, ármányos kérdéseket tettem föl neki, hogy bejöjjön a csöbe. Például: hogy tetszett neki az alföldi táj? Ha nincs tőle elragadtatva, az ügye veszve van. Hát nem volt! A legunalmasabb kifogásokkal hozakodott elő, lapos, nincs rajta semmi, ezek a porfészek falvak is messze vannak egymástól, köztük a macskaköves országút valóságos kínzás az autójának.

Egyre elégedettebb voltam. Ha ez ilyen hülye, akkor Magda nemsokára kiadja az útját. De nem! Csendes elszörnyedésemre Magda vidáman egyetértett vele, sőt még rá is duplázott: megértette ezt a majom Flórát, aki a Gellérthegyen lakik és Tirolban szízik. Ő, Magda, aki Nagyváradon a Bihari-havasok közelében lakik, maga is hegyvidéki ember, lélekben legalábbis, nem olyan egysíkú, mint az alföldi emberek. Ők ketten, hegyvidékiek, ellenem, alföldi tuskó ellen.

Ezzel szövetkezel, vele *mi* vagy, én meg *ti* lettem neked? Ezt még megkeserüli a te Flórád, akinek a hasán hájhurkák gyülekeznek, fogod még látni meztelen csigának, fogsz még hányni tőle!

Még abban az évben rettenetesen igazam lett. A teherbeejtett és elhagyott Magda nem tudta kihányni a lenyelt altatókat, és mindörökre elaludt. Az asztalán selyemszalaggal egybekötve a Flórának írott és visszaküldött levelei.

Esemény volt Laci érkezése, az a nagy ember a hátsó ülésről kibontakozott, fogadta az elé sietőket, kihallgatta a családtagokat és a beosztottakat, adott dicséretet is,

és kiosztott néhány elmegyöngeségünkre rávilágító élcet. Nem lehetett felőle biztos az ember, ki tudja, milyen megfontolás okán fogja helyteleníteni azt, amit hall. Érezhettem, hogy működik benne egy műszer, amely minden érintésre rezeg, és mindazt, ami idétlen, túlzó, kicsinyes, a fekete mezőbe utasítja.

Gyanítottam, azért pipázik, mert nem akarja elhamarkodni a válaszát, amely sokkal csípősebb lenne, ha csak úgy kiszaladhatna a száján, de mert még egyszer megfontolja, epigrammatikus mondás kerekedik ki a füstből, csak úgy maga elé ejtve a szavakat, amelyeket nem kell nyomban mellre szívni, de ha rád néz szemének teljes hatalmával, akkor az úgy van, és annyi legyen elég.

Tehetség, az volt Laciban, tudott nagyszabású vállalatokat alapítani, indokoltan lett 1950-ben, az államosítás után főmérnök és technikai főosztályvezető, de a politika nem engedte kibontakozni. 1938-ban az osztrákok Hitler mellé álltak, és neki sebesen el kellett hagynia Ausztriát, ahol már cégvezető volt és nyalka lovas, ahol be volt vezetve néhány jó társaságba, ahol szellemes ajakmozdulatai és virító, értelmes mosolyai a kitűnő zakó fölött már szinte ráadásnak látszottak, mert a hibátlanság is elég lett volna, de ő a jelentőség, a súlyponti vonzóerő adományával is rendelkezett, magához szívta, maga köré rendezte a többieket. Őt szórakoztatták, neki játszottak, az ő szemében igyekeztek a legelőnyösebb színben mutatkozni, a főnök elengedett tetszése azonban nem jött könnyen, és bár az emberek nem kapták meg a kitűnő érdemjegyet, mégis tovább folytatták az erőfeszítéseiket, hogy Lacit mosolyra derítsék.

Mire Laci nem egész egy hónap múlva visszajött, felkészültünk arra, hogy esetleg ő lesz a gyámunk, és talán mert annyira hasonlított apámra, bizalommal öveztem a személyét. Rendes ember, akkor is, ha Mimi, az egyik barátnője többet volt boldogtalan nélküle, mint boldog vele. Egy jól öltözött fiatal nő az utcán megszólított, mert Laci elbeszélése és némi hasonlóság alapján, bár nem látott rólam semmilyen fényképet, megsejtette, hogy én vagyok én, és a nevemet mondta kérdő hangsúllyal. Bólintottam, igen, az vagyok, és nagy csodálkozás áradt el bennem tetőtől talpig, hogy egy jó szagú, bundás-kucsmás szépség engem ismer, vagy legalábbis megismerni érdemesnek tart.

A Japort cukrászdában levette a kucsmát a fejéről, és engedte a sötétarany-szőke kontyát lebomolva a hátán szétterülni, teát rendelt, a márványasztalra könyökölt, állát a két öklére támasztotta, és erősen szemügyre vett engem. Aztán rám mosolygott, mint aki azt mondja, hát akkor gyérünk!

Noha többször jártam már itt, és noha szigorúan csak krémest rendeltem, mert azt kedveltem a vaníliaszagú berettyóújfalui Petrik cukrászdában is, de hogy új ismerősömnek örömet szerezsek, úgy tettem, mintha ő szerzett volna örömet nekem, mikor a sütemények üvegszekrényére mutatva azt mondta: „Az egész a tiéd.” Amiből arra a következtetésre jutottam, hogy a hölgy hajlamos a sietős túlzásokra.

Mimi Laciról és a családról kérdezősködött, mindent tudni akart az én szófukar unokabátyámról, akit Mimi szerint idegesített bárkinek a kíváncsisága. „Amit nekem elmondanak, azt meghallgatok, de kérdéseket nem teszek fel senkinek,” mondta nekem Laci, amikor elhalmoztam a kérdéseimmel.

Miminek gyorsan járt az esze és a nyelve, és azt állította, hogy két nap alatt

kiolvasta *A Thibault család* című vaskos, kétkötetes regényt, amellyel nekem az ostrom és Zsófi néni uralma alatt kényelmetlenebb viszonyom volt. A hónap alatt kellett tartanom, hogy ne távolítsam el az oldalamtól a könyökömet, s nehogy az asztalra rátehénkedjem, bár kellően idomítva voltam már anyám és a nevelőnőim jóvoltából, de visszaesésekre, már ami az asztalra könyöklést illeti, hajlamos voltam. „Nem vagy kocsmában!” – hallottam. Kár, gondoltam.

Mindenesetre ez a tréning közeli viszonyba hozott ezzel a továbbolvasásra hívó, bő és laktató regénnyel, olyannyira, hogy Bukarestben is ez lett a sorsom. Iboly is észlelte bűnös vonzódásomat a könyökléshez, s hogy a kezemnek is legyen dolga, lehetőleg egy poharat markolva, úgy, ahogy ezt az újfalu kocsmákba bekukkantva láttam, és mert neki is előadtam groteszk viszonyomat a *Thibault családdal*, gyorsan a könyvszekrényhez nyúlt, és leemelte ugyanazt a kiadást, amely Bukarestben cseppet sem lett könnyebb. Ráadásul még azzal is csiszolni próbált engem, hogy feladatommá tette a vajban párolt zöldborsónak olyanfajta szájhoz emelését, hogy a villának nem a homorú, hanem a domború oldalára kellett a gurulékony zöldborsószemeket terelgetnem.

Ehhez képest, lovagiasságomat bizonyítandó, tízegynéhány évvel később hosszabb tanulmányt írtam Roger Martin du Gard-ról, kalapot emelve a megbízható mester előtt, zűrzavaros évek és modern szökdécselések után ízeletgetve a polgári derekasságot. Szóba hoztam tehát ezt a pedagógiai eljárást, kihívón az asztalra könyökölve.

Betyár familia, mondta Mimi, és felborzolta a hajamat, természetesen vörös volt minden körme és hosszú, ami ezerkilencszáznegyvenötben, egy hónappal a második világháború vége előtt, mondhatom, hogy szokatlan tünemény volt még a nagyváradi Japort cukrászdában is.

Érdekelte a családunk, az övé nagyobbrészt elpusztult, és eredetileg sem volt olyan kiterjedt. Mimi nem igazán szabályos házasságból született, és már kislány korában elhatározta, hogy híres és gazdag nagyszony lesz. Később ehhez hozzátette még azt az óhaját is, hogy életben szeretne maradni. Mimi úgy érezte, hogy hasonlít Magdára, vagy talán Magda hasonlított rá. Az iskolában ők ketten voltak a legszebbek, sokszor összeméricskéltek őket, amin a lányok azzal tették túl magukat, hogy kölcsönösen dicsérték a másik szépségét, de nem kerültek közelebbi barátságba vele.

Laci vele sem akart beszélni az elgázosított szüleiéről és a gyönyörű Magdáról, akinek Auschwitzot már nem kellett megélnie. Hála istennek, mondta volna Mimi. Itt sem volt könnyű, ő átszökött Dél-Erdélybe, Romániába, ahonnan nem vitték el Lengyelországba a zsidókat. Csak saját hazájukban öltek meg néhány tízezret. Barátnőjét sokadmagával elvitték ősszel egy szigetre, ahonnan nem lehetett eljönni, és aki megpróbálta, azt lelőtték. Tavasszal már csak a maradványaikat lehetett megtalálni.

De névházassággal, vesztegetéssel és csak úgy a véletlennek vagy a közigazgatás hanyagságának köszönhetően is meg lehetett úszni; így nem sokkal az oroszok után Mimi is megjött Nagyváradra, az anyja lakását is megvédte, áthozta belé az elhurcolt, módosabb nagynéni bútorait, és gyertyát gyújtott az ezüst gyertyatartóban. Kitapogatta Laci ízlését, kedvenc ételeit főzte, enyhítve, nemesítve és a hozzávalókat rejtelmes, félsötét láncolatokon át megszerezve. „Tudod,

ugye, hogy a te finnyás unokabátyád nagyon is szereti a hasát? Vetted észre, hogy ez kezd meglátszani rajta?”

Mimi elárulta, hogy ő engedte ki Laci nadrágját, mert volt benne még tartalék a varrásoknál, ugyanis Mimi ehhez is ért, varrónő a tanult szakmája szerint, de inkább divatszalonat akar nyitni, majd a pesti belvárosban, talán a Szervita téren, ezt kinézte magának, igen, a Rózsavölgyi Zeneműbolt mellett. És úgy érzi, hogy Laci is el fog járni oda őtána, ha béke lesz, ha addig véletlenül egyiküket sem lövik le. Mimi számolt azzal, hogy Laci nem éri be Bukaresttel, neki kell Budapest és Bécs is, ahol jó éveket töltött. Már azt is elárulta Miminek, hogy mi lesz a cégének a neve: Technicomp. „Jól hangzik?” „Hm.” Jóllehet Lacinak nem lesz társa, mert minden döntést egyedül akar meghozni, talán őt, Mimit elfogadja majd a ruhagyárában divattervezőnek, habár most talán inkább munkaruhákat kellene gyártani, de azok is lehetnek mutatósak. Lacit állítólag elképesztette Mimi produktivitása, mert valahányszor Nagyváradra jön, Mimit új öltözékben találja, és azt mind ő maga szabja-varrja, meghökkentő, sőt arcátlan gyorsasággal. „Ez a te kényúr bátyád imádja az újdonságokat. Ne ijedj meg, titeket nem fog lecserélni. Rendes, családszerető ember, csak egy kicsit görcsös, nem hagyja magát szeretni, és engem sem akar elkényeztetni.”

Jó neked, mondta kedves irigységgel Mimi, mert te majd délben-este egy asztalnál ülhetsz Lacival. „Ő az én örökös vőlegényem”, mondta Mimi ábrándos szomorúsággal, és szidta magát, hogy így kiadja magát előttem, de Laci szavaiból azt hallotta ki, hogy az unokabátyám szívesen beszélget velem.

Való igaz, politizáltunk is Lacival. Kért, hogy vegyem meg neki a *Scinteiát*, a román kommunista pártlapot. Kérdeztem, hogy miért éppen azt. Laci is azt mondta, amit már Budapesten is hallottam a szép Magda nénitől, a mozdulatművész tornatanárnőtől, akit öt évvel a felszabadulás után tiltott határátlépési kísérlet közben – már néhány méterrel a határvonalon túl – hátulról lelőttek, nevezetesen azzal érvelt, hogy a kommunisták voltak a legelszántabb ellenfelei a nácioknak, nyilasoknak, vaskardistáknak, ezért őbennük bízik meg a leginkább.

Ez igaz is, meg nem is, mondtam, mert Újfaluban már hallottam olyan történetet, hogy nyilasból kommunista lett, ilyen nagyszájúból olyan nagyszájú. Laci azonban abban szeretett volna hinni, hogy most fog az ipar fellendülni, és most jöhet végre a nagy vállalkozások kora. Történeteket mondtam el neki az oroszokról, részeges lövöldözésről, meg hogy én húztam vissza az egyiket, aki Imre bácsi udvarán behugyozott az éppen nyitott kútba, és már készült beledőlni.

Igen-igen, mondta, ő is tudna ilyeneket mesélni, de hozzátette, hogy én gondolhatnék éppenséggel arra is, hogy ők szabadítottak fel, és nem korrekt, ha elfelejtem, hogy nekik köszönhetem az életemet. Ezt elismertem, de én már annyifelé tartoztam pusztán azért, mert tizenkét éves koromban még élek, hogy kezdtem ellustulni a köszönetésben, és Laci bizakodó nagyvonalúságát a kommunizmussal szemben elhamarkodottnak éreztem.

Akárcsak az igazgatóhelyettese, Bibi, aki Bukarestben azt mondta, hogy *les idées sont belles, mais le pratique, mon bon dieux, c'est tristement douteux*. Bibi már kora délelőtt éles, magas hangon jelentkezett telefonon, kicsit türelmetlenül csak annyit mondva: *Bibi!* Csodálkozott, hogy nem tudom az ő francia üzeneteit Laci-

nak maradéktalanul átadni, felajánlottam, hogy talán németül, de ő erre azt mondta, hogy köszöni, inkább nem, ő most ezt a nyelvet elkerüli.

Bibi egyáltalán nem volt meghatva attól, hogy az oroszok egyetlen napon tízezer magánautót rekviráltak Bukarestben, és ennek többféleképpen adott hangot a családi asztalnál, mert gyakran ebédelt Laciéknál, hogy rendes kapitalistákhoz illően konyak és szivar mellett a fontosabb ügyeiket megbeszéljék, amivel együtt jártak Ibold utólagos, kétségbeesett szellőztető hadjáratai.

De hogy Bibiről a szomorú Mimihez visszatérjek, lám, sokszor hiába vár az ő örökös vőlegényére, és ha netalán másnak lesz is a felesége, ő mindig Lacira fog várni. „És ha egyszer a bátyád otthagya azt a száraz, okos asszonyt, és ha azt mondja, gyere, Mimi, akkor a bolond Mimi hanyatt-homlok rohanni fog utána, férjet, családot faképnél hagyva, csak hogy a fején érezhesse a te drágalátos unokabátyád súlyos kezét.” Ezt mondván néhány szép könnycsepp futott végig az orrán, amelyeket az illatosított zsebkendőjével törölgetett le.

Többször nem találkoztam Mimivel, pedig azt mondta, hogy majd meglátogat, de nem tette, láttam egyszer még, ő nem vett észre, vagy legalábbis úgy tett, mint ha nem venne észre, és bement egy házba. Sétáltam az utca másik oldalán, ha bement, talán kijön valamikor. Valóban kijött, de ahogy kilépett a kapun, egy hosszú, fekete autó kanyarodott a ház elé, bőrkesztyűs, fekete napszemüveges, kefehajú férfi vezette. Mimi beült mellé, és matatott egy kicsit a férfi koponyáján. A látottak fényében Laci fellángolását Mimi iránt könnyelmű beruházásnak éreztem.

Erkölcsei latolgatásaimban azonban oda jutottam, hogy Laci vélhető házasságtörései még nem jelentik azt, hogy a mi szempontunkból is megbízhatatlan lenne. Megtárgyaltam tehát Évikével, hogy beavassuk-e Lacit a titkunkba. A nővérem is úgy döntött, hogy igen. Amit eddig nem mondtunk el senkinek, azt neki elmondhatjuk.

Az elásott aranyról volt szó. Két kilóról egy rozsdamentes acélkazettában, fele-részt karkötők és más ékszerek, felerészt törtarany formájában. Amikor Berettyóújfaluba érkezésünk másnapján tüzetesen körüljártuk a házunkat, amelyben szennyes hulladékon kívül mást nem láttunk, benéztünk az udvarból nyíló kályhacsóraktárba is, és megállapíthattuk, hogy a sarokban ásás tette porhanyósabbá a talajt, az ajtófélfától egy méter távolságban azonban a keményre döngölt olajos, földes padlón nem láttunk semmilyen ásonymot. Biccentettünk, világos, a sarok minden hólyagnak az eszébe jut, ám ez az egyméteres távolság a faltól és az ajtótól valószínűtlen rejtekhely, nem is nyúlt hozzá senki sem. Egymásra néztünk, a földről leolvastuk, hogy az egyik kazetta odaveszett, a másik viszont talán megvan még, és a föld alatt nyugszik. De ha mi kisednénk, nálunk sem lenne nagy biztonságban.

Így hát Lacira bíztuk a titkot, ő megtalálja a módját az ékszerek biztonságba helyezésének és megőrzésének. Harmadnap este Laci azt mondta, hogy reggel kilenckor indulunk. Három autóval mentünk, zsidó fiatalemberek kísérték öten-hatan, rövid kabátjuk alatt pisztolytáskával. Volt munkaszolgálatosok, a családjuk nekik is eltűnt, ha már megmaradt két zsidó gyerek, ritkaságként az egész megyében, segítenek nekik.

Hoztak ásót, és nem engedtek be senkit a kertkapun, ők maguk ástak, jó idő-

be beletelt, amíg az ásó hegye acélba ütközött. A fémládát kiemelték és zsákba tették. Nyomban fordultunk is vissza, hogy még mindig ugyanazok a határőrök és szovjet katonák legyenek szolgálatban, akik reggel átengedtek Magyarországra az újonnan felállított határon át, csak biccentéssel, értő egymásra pillantással helyettesítve az útleveleket, megveregették egymás vállát, mondtak valamit, nem értettem, mehettünk tovább.

A középső kocsiban Laci ült elől, a gépkocsivezető mellett, a nővérem és én hátul ültünk a zsákkal. Ha megjönnek a szüleink, nem mondhatják, hogy gondatlanok voltunk. Korábban eszünk ágában sem volt Andor bácsit beavatni a titkunkba, pedig erősen érdeklődött, hogy mit tudunk a szüleink elrejtett értékeiről: Semmit sem tudunk ilyenekről, mondtuk, és, azt hiszem, elég ügyesen adtuk a butát.

Nemsokára útra keltünk, emlékszem még a hosszú búcsúzásra a néniktől, akik valahogy megmaradtak, és akik egy kisbabát őriztek. Nagyváradon kisgyerekkorom óta szokva voltam az ilyen lépcsőházi érzelmességekhez. Emlékszem anyám nővéreinek hangos, kitörésszerű üdvözléseire (Margitéra és Ilonkáéra, gázkamra és krematórium várt rájuk), én ilyenkor hátrahúzódtam, hogy nekem már csak a fáradt utolja jusson felsikoltó örömhangok kíséretében a kissé bajuszos pusziknak.

Anyám ma is, amikor már kilencvenhat éves lett, őket emlegeti, a réges-rég elhaltakat, hogy náluk járt nemrég, hogy látogatóba jönnek, és kérdez, hogy mit tudok róluk és mikor találkoztam velük utoljára. Kissé ostobának és nem helyénvalónak éreztem a valóságra ébresztő válaszaimat, hogy „De hiszen édesanyám, ő már idestova hatvan éve nem él. Tudod, megölték, Auschwitzban”. „Meg?”, kérdi anyám csodálkozva, „megölték?”, mintha először hallaná ezt a szörnyűséget.

Tudja ő, csak mostanában nem akarja tudni, az ágyban szenderegve, ahova legtöbbször visszakívánczik, róluk ábrándozik behunyt szemmel, gyerekkori játékaikról. Apámra sem emlékszik már, az örvendezteti meg a leginkább, ha az unokái, dédunokái jönnek látogatóba, ahogy a teraszán is az szórakoztatja a leginkább, ha ölébe ugrik egy szürke kandúr. Zsuzsa, a finom munkácsi közgazdásznő, aki anyámat ápolja, Bandinak nevezi a macskát, eteti, és humoros jellemrajzot készít róla.

Anyám néha rajzolgat, olvas, a kertben karonfogva kicsit sétál, elé teszik az ételt, megeszi, nem beszél, kérdezik, nem beszél, aztán elneveti magát. „Jól tartanak ezek a lányok, finom leveske volt, húsleveske és csibesült, krumplival, mert tudod, Gyurikám, én a leginkább azt szeretem a hús mellé, a krumplit.” „Igen, tudom, édesanyám, és borban is az édeset szeretted.” „Igen, az édeset”, mondja anyám helybenhagyólag. Töltök neki egy pohár muskotályt, ebéd után alszik, napi tizennyolc órán át alszik, de az ételt cseppig elfogyasztja, mint egy jó kislány, beveszi a tápszereket és vitaminokat is, amelyeket a nővérem írt elő számára.

Ha meglátogatom, jobb kezébe veszi a botot, bal kezével belém karol, és tesszünk néhány kört a kertben, esetleg kimegyünk a ház elé. Éjszakára pelenkát kötnek rá, az ágya mellett van a bilis széke, kéredzkedik, ha nem felejtí el. Talán ez a feledékenység segíti anyámat ebben az egyenletes haladásban az évek mű-

lásával. Mind több terhet ad le magáról, csomagban hullanak ki a tudatából az emlékszövevények, marad a kisimult, barázdátlan derű, amelynek csak a simogatás kell. Az ősz, puha haját simogatom a feje búbján, megdicsérem és szépnek találok a rajzát, amelynél egy kétéves gyerek már ügyesebbet csinál, és gyakran érzem magamon is azt a báva derűt, a ráhagyás, a kihúzódás, az *így is jó, úgy is jó* álarcát; azt pedig, hogy holnap mi lesz, senki sem tudhatja.

Érzem anyám arcát az arcomon, érzem apám mosolyát a számon, mondom néha az ő együgyű mondásait, nem olyan sok maradt meg belőle, legalább ezeket továbbadom. Ilyenkor a fiaim kétértelműen mosolyognak, nem egészen tudják, hogy hova tegyenek a mondásaimmal együtt. És hogy az elbeszélés fonálát visszacsomózzam a kiinduló történethez, az aranyásáshoz, illetl volna elbeszélnem (és csak az epikai takarékoság miatt hallgattam el, nem az osztályhelyzetem szépítése végett, mert diákkoromban ezt az arany-ezüst históriát szégyelltem volna), hogy ezüst is volt egy kiásott ládában: tálcák, evőeszköz, cukor- és gyertyatartó.

Ennek a nagyját, ahogy a szegénység beköszöntött, a szüleim eladták, más része rokonoknál elkallódott, ami kevés megmaradt, az néhány éve, a dicső emlékezetű huszadik század legvégén még ott állt anyám vitrinjében, ám amikor éppen egyedül volt a földszintes lakásában, két vaskos nőszemély becsengetett hozzá azzal, hogy: „Emlékszik, ugye, a néni? Egy szobában feküdtünk a kórházban.” És meséltek neki mindenfélét órála magáról és a köztük lévő meghitt kórtermi barátságról, amit anyám nem cáfolt meg, mert, ha már ilyen kedvesen meglátogatták, nem akarta őket megbántani. Amíg az egyik beszélt, mint a vízfolyás, addig a másik a szekrényfiókból kivette anyám takarékbetétkönyvét és a vitrinből az ezüstitálcákat, batyuba kötötték a javakat, aztán szomorkodva, hogy most egy darabig nem látják egymást, elbúcsúztak, megígérvén, hogy majd ismét meglátogatják, és a jó szavak után anyám is búcsút mondott nekik.

Mielőtt a második világháború utolsó havában elmennénk Laci unokabátyámmal az ő kéz alatt a román királynőtől sofőröstül megvásárolt Chrysler Imperial kocsiján Nagyváradról Bukarestbe, mintegy nyolcszáz kilométeres útra, mielőtt betérnénk Kolozsváron másodnagybátyám, Dobó Ferenc kertes villájába a Görög templom utcában, mielőtt meglátogatnánk Klein Ernő nagybátyámat Brassóban, ahol 1945 áprilisában ő volt a Korona Szálló igazgatója, és mielőtt megérkeznénk Laciék bukaresti lakásába, némi kitekintés helyénvaló lenne.

Laci az ötvenes években a román ipari, majd a külkereskedelmi minisztérium főosztályvezetője volt, gyárak főmérnöke, megbecsült szakember, nemzetközi tárgyalások bonyolítója, de mindig gyanús, mert burzsoá, objektíve ellenséges elem, s hogy a lelke mélyén, tehát, ahogy akkoriban mondták, szubjektíve is az volt-e, annak megállapítására működtek a megfelelő szervek.

Egyszer arra ébredt, hogy zseblámpák világítanak a szemébe. A felesége mellett feküdt az ágyban, és négy esőkabátos, kézilámpás alak állt fölötte. Értelmetlen kérdéseket tettek fel neki, arról faggatták, hogy hol van egy bizonyos irat, majd ráparancsoltak, hogy kövesse őket. Bevitték a minisztériumba, megtalálta az iratot, valóban egy másik dossziében volt, semmi az egész, elengedték, de már nem tudott jól aludni, és az újabb éjszakai, zseblámpás vizit már nem a legmélyebb álmából rántotta ki, várta szinte.

Kilépett a minisztériumból, egyszerű állást keresett magának, azzal is beérte volna, ha szerényen el tudná tartani a családját, csak hagyják békén őket. De ez sem volt lehetséges. Iboly vett egy síkkötőgépet, és pulóvereket gyártott egy szövetkezetnek. Laci nem tudta eléggé összehúzni magát, nem tudott elég kicsi lenni, továbbra is utánamentek, és nyaggatták-faggatták. 1956-ban beadta a kivándorlási kérelmét, Izraelbe ment volna, csak oda lehetett menni, 1958-ban kiengedték. Budapesten találkoztunk.

Bécs volt az első állomás számára. Egy barátja megkérdezte, hogy 1938-ban, amikor elment Bécsből, kijelentkezett-e a kerületi városházán. Nem emlékezett rá. Utánanézett, nem jelentkezett ki, még mindig, húsz év múltán is bejelentett bécsi lakosnak számított, és ennek alapján szabad volt osztrák állampolgárságot igényelni.

Tette, kapta, és a bécsi belvárosban, a Dominikanerbastein *Technikom* néven elegáns irodát nyitott, gyakran és szívesen jött át Budapestre, német, holland, angol és svéd cégeket képviselt, vegyipari, olajipari és élelmiszeripari berendezéseket hozott össze különböző gyártóktól magyar beruházások részére. Volt egy idős titkárnője, aki szabatosan átszerkesztette az ő sietősen fogalmazott leveleit. Kati lányát és Stefan fiát a legjobb bécsi iskolákba járatta, de a fiú, a szeme fénye egyszer csak agyhártyagyulladásban meghalt.

Mikor a gyászából Laci úgy-ahogy magához tért, Ibollyal minden héten elmentek a Konzerthalléba, olvasta a nagy német nyelvű lapokat, Kardos úr vendéglőjében ebédezett, nem messze az irodájától. Lakásából reggelenként az irodába menet a Városi parkon kellett keresztülmennie. Egyszer leült a parkban egy padra, és semmi kedvet nem érzett arra, hogy folytassa az útját, és beüljön a bőrkarosszékebe a nagy íróasztala mögött. Tudta, hogy mielőtt a hivatalos leveleket olvassa és a választ diktálja Frau Reisnernek, lesz egy szünet, néhány perc bénaság, amikor nem bír a székéből felállni és nem tud kiszólni a koros titkárnőnek, hogy fájjon be hozzá füzetével a kezében, és gyorsírással jegyezze le a levélnek több mint a vázát, de nem minden szavát. Frau Reisner nem egészen érti, hogy most mi van, mi lelte Kun urat, mitől süllyedt ahhoz hasonló kataton állapotba, amit már átélt Bukarestben egy jobb elmegyógyintézetben, mikor egy betonozott udvaron nézte a pocsolyákat, és nagyon kevés szóval válaszolt a látogatóba jövő Iboly kérdéseire. Bár most itt, Bécsben az utca túloldalán egy szilárd építésű múlt századi közhivatal téglafalát láthatná, de az ablakon kitekinteni nincsen semmiféle hajlandósága. Azt kellene mondania Frau Reisnernek, hogy még egy hónapig maradjon itt, és zárja be az ügyleteket, mondja, hogy Kun úr elment sétálni. Mindennap kiment a temetőbe Stefan fiához, már nem volt ugyanaz az ember, mint korábban, nagy hallgatásokba merült. De aztán csak összeszedte magát, még egyszer újra nekirugaszkodott, és sikerült munkába részesednie. Gyakran jött Budapestre, sok barátja volt, ismerte a vendégeket, volt egy hozzá illő, elegáns, szellemes, kisportolt, kora tavasszal már az uszodateraszon leburnult, dél-amerikai állampolgárságú barátnője, Edit, eredetileg maga is nagyváradi zsidó lány, akinek vidám-kaján tűszúrásait Laci úgy élvezte, mint a gyögmasszázszt, annyi bukás után újból erőre kapott. Jött a mind nagyobb lendület, röpködött már szerte a világban, Amerikába, Japánba, és nagy kombinációkat hozott össze a megrendelőnek.

Budapesten gyakran látta unokaöccseit, Gera Gyurit és engem, kedvesen udvarolt ifjú feleségeinknek, mígnem a magyar titkosszolgálat beidézte, és arra akarta rábírni, hogy írjon jelentéseket magyar és külföldi üzleti partnereiről és gyarapodó baráti kapcsolatairól. Ellenkező esetben nem sok esélye van az üzleteinek, mert bevonhatják a többszöri beutazásra feljogosító vízumát.

Mit képzelnek ezek? – kérdezte tőlünk, budapesti unokaöccseitől, mintha ő maga a bukaresti tapasztalatok birtokában nem tudta volna, hogy ezek mit képzelnek. Azt képzelik, hogy ha ő azt teszi, ami a karakteréből következik, és amiért én becsültem, akkor nem fogjuk egymást a belátható jövőben Budapesten látni, és akkor nemcsak személyesen, de levélben sem bonyolíthatja tovább a nagyszabású üzleteit. Kis ideig Laci még azt remélte, hogy a vele kapcsolatban lévő cégek ragaszkodni fognak hozzá, mert ő megértette a terveiket, és jobb üzletekkel segítette a beruházásaikat. Számolt azonban azzal is, hogy ha nem jön, ha nem jöhet, ha megtudják, hogy miért nem jöhet, ha felfogják, hogy politikailag valami nincsen rendben körülötte, akkor más üzleti partner után néznek, olyan után, akinek nincsenek nehézségei az illetékes szervekkel.

Hallván tehát, hogy mit akartak tőle, elszomorodtunk, hogy ezek az unokatestvéri vacsorák is elmúlnak. S ha ezek után könnyedén jöhetne, annak sem lenne jó íze. De Laci nem jöhetett többé, hosszabb szünet állt be a találkozásaink sorában. Lacinak elment a kedve Béctől is, eltemette a feleségét, és újraraházasodván, Amerikába, Kati lánya közelébe, majd Floridába és onnan az árnyékvilágba költözött.

Ezeket a fejleményeket tudatni kívántam az olvasóval, hogy sejthető legyen annak az embernek az útja, aki tőlem jobbra ült a kocsik elülső ülésén, úgyhogy én a sofőr és a unokabátyám között helyezkedtem el. A hátsó ülésen volt a nővérem és két ismerős hölgy, akiket Laci szívességből szállított. Ott volt az a zsák is a fejük mögött a nehéz kazettával, amely történetesen a legtöbbet és a leghangosabban beszélő hölgy fejére esett karambolunk alkalmával. A sofőr Plojestihez közeledve átment az úttest bal oldalára, neki egy kilométerkőnek, és kiszakította azt a betonágyazatból olyannyira, hogy az a nehéz kő a magasba röpült, és az árokba lecsusszanó Chrysler Imperial mintegy alágördült, úgyhogy amikor a kocsiból kikászálódottunk, a kilométerkő a kocsik tetején feküdt. És történt mindez azért, mert egy szovjet katonai teherautó a túlsó sávból megindult felénk, a fiatal gépkocsivezető egy pillanatra elaludhatott, a királynői sofőr pedig ügyesen balra rántotta a kormányt, úgy, hogy az árokban a kocsiból kitámolyogva egyikünknek sem maradt semmilyen komolyabb károsodása, hacsak az a púp nem, amit a családi arany a nagybeszédű hölgy koponyáján okozott.

Zuhogott az eső, egy teherautó vett föl bennünket, Laci hátul ült a platón, egy szállítómunkás is hátraült mellé, vízhatlan ponyvával takaróztak. Mi elöl, a vezetőfülkében nem áztunk, a vendég hölgyeknek is jutott hely. A bevonulásunk Bukarestbe nem volt olyan diadalmas, mint a kivonulásunk Nagyváradról. A királynői sofőr azt mondta, hogy ha én nem alszom el és nem tehenkedem rá, akkor ütközés nélkül tudtunk volna begördülni az árokba. Nem merném azt állítani, hogy képzelgett, csak hogy a felelősséget magáról énám áthárítsa, de a dicsőségnek, hogy én egy nagy, fekete bárkában ringatózom, meg kellett találnia a büntetését, amely egyébként nem is volt olyan borzalmas.

Az esős fasorokon át megérkeztünk egy tizenkilencedik század végi bojárvilla elé, amely mögött a kert mélyében egy kétemeletes, Bauhaus stílusú, többalakú társasház állt, de már vadszőlővel befutva, egy olyan kertben, amelyben volt homokozó, hinta és egy kis medence is. A második emeleti lakás előszobaajtájában ott állt kifogástalan tartással, puha teveszörköpenyben, enyhe citromillattal a széles vállú Iboly.

Jó és kötelességtudó pótmamára leptünk benne, volt gondja mindenre, a vacsorától a fürdésig és a tiszta pizsamáig, és minden elrendeződött, valahogy úgy, mint otthon, 1944 előtt. Lett ágyam és asztalom, volt ebédidőben ebéd és vacsoraidőben vacsora, szépen kellett enni, és az aznap viselt fehérneműt este a szennyesládába bedobni, mert a szekrényben várt az új, tiszta ing. Lehetett reggeli fürdés után lemenni unokahúgommal, a két és fél éves Katival a kertbe, vagy a közeli boltokba, ahol ő volt a tolmácsom; én magyarul mondtam, ő románul. Megbízatásainkat szorgosan teljesítettük, áthatott bennünket a csapatszellem, hogy lám, milyen jól kiegészítjük egymást, és behajtottuk a dicséretet nemcsak Ibolyon, de Vioricán, a szakácsnőn is, aki mulatságos, hangos és szenvedélyes nő volt, és engem mócnak nevezett, ha elégedetlen volt velem. Rajtam kívül a kiságyában forgolódó Stefán volt az egyetlen jelenlévő hímnemű lény a lakásban, mert Laci ritkán volt jelen, korán ment el és későn jött haza, hosszabb üzleti utakon volt távol.

Amíg a királynői kocsit javították, ő egy piros Skoda sportkocsival rohángált, amelyet valahol Torda és Kolozsvár között elrekviráltak alóla az út szélén csoportosan ácsorgó szovjet katonák. Laci méltatlankodott, a parancsnokkal akart beszélni, és jegyzőkönyvet felvételni az esetről. A protokoll szótól fölingerelt katonák beugrottak a kocsiba, Lacit mellbe lökték és elhajtottak. Laci, aki adott a formákra, ezt az eljárást igencsak formátlannak tartotta, de nevetni is tudott rajta, hogy neki megint egy teherautó rakterén kellett az utazását zuhogó esőben folytatnia, de mert ő is a Kos jegyében született, a viszontagságokat ingyen kalandnak tekintette, és nem tudott miattuk sokáig dühöngeni. Ment a tennivalók jövő ideje felé, megkereste az új kocsira valót, vélvén, hogy a szerencse sem ingyenes, és veszteségekkel kell fizetni érte, akkor is csak tűnékeny vendég az ember háza táján, ha jön: itt fényeskedik egy darabig, és már el is illan.

Volt két jó éve a háború után, négy másik elég jó az emigrációt követően, de amikor legközelebb New Yorkban, az Ötödik sugárúton sétáltunk egy bizonyos pipaüzletet keresve, ahol előzőleg a kirakatban látott egy kedvére való cseresznyefapipát, felfogtam, hogy már átadta magát a nyugdíjas világnézetnek, a tengerparti sétát dicsérte, és már nem tervezett semmit sem.

(folytatása következik)

Has. Csont.

„Kit csalogatsz, veszekedett
patkányfogó, gaz énekeddel?
Ördög vigye a hangszered!
És ördögbe az énekesse!”
(Goethe: *Faust*. Valentin szövege.
Ford. Jékely Zoltán)

(1)

Leült szemben velem, ez egy kávéház, hűvös, márvánasztalok, az erezet halvány rajzolata, a pára ráfagy a portálüvegre, üvegfal, jégvirág, vörös és sárga fényfoltok, az utcán suhanók hullámzó árnyai, vakító fehér háttér a másik asztalnál ül, fogalmam sincs, kicsoda, nem tudom, mióta van itt, egyszer csak már ott ült, és annyira otthonosan, ahogy furcsa, túlzottan is laza mozdulattal int a pincérnek, *kedves uram, egy olyat hozzon ki*, a könyökével mutatja, milyet, hogy melyik süteményre vonatkozik a mutogatás még csak oda se pillant, nyilván érzi, hogy figyelem, de nem mert buzi vagyok hanem nem az ördög hogy mi? nem buzi vagyok, ha nem is az ördög de tényleg őt nézem, pont úgy ül, arrafelé, látni az arcán, hogy *ez megvan*, ezt az arc kifejezést, hogy most már biztosított a süteményezés biztosítva van akkor idefordult, felém, rám nézett, várt kicsit, várt még, és azt mondta: *az lát-szik, hogy Az engedi magát* olyan halkán, hogy csak én hallhattam úgy, mintha mindig is ezen a hangon beszéltünk volna egymással *csak nem ismeri meg Azt azért próbálja leírni, mert nem ismeri de miért kell Az magának annyira? miért kell leírni bármit, ha úgyis megjelenik?* hallgatott kicsit *Azt próbálja leírni: de Az nem-e az Ördög? nem az Ördög? nem ő? nem Az a szerkezet?* könyökölt közben a márványlapon, ez a testrész legalább ki volt használva, tá-

masztotta az állát, úgy nézett, nem vizsgálódva, inkább egykedvűen, mint aki
unja azt a valamit, unja az egyetlen dolgot, ami érdekli
könyökölt, de elég furcsán, mintha így akarta volna megakadályozni, hogy
össze ne rogyjon
és lassan elhajlott az alkarja a feje alatt
az izmaival tartja, mármint a fejét
vagyis magát
kellemes mormolás, olykor picit elhalkul
csillog, morog, megváltozik; mint egy vadonatúj traktor hangja, ahogy tömött,
fehér vattacsomókat eregetve, kerekeivel sárdarabkákat hajigálva az ég felé a
mezőről ráfordul a betonútra
kettes sebességfokozat
mormogás, meg az új rézdíszítmények túlságos csillogása
tessék?

(És ki van szabva az idő, elgondolhatatlanul sok, ám mégis meg-
szabott idő és kitűzött vég. Időt árulunk... teszem azt, huszon-
négy esztendő – belátható-e annak a vége? Nem teméntelen sok
ez?)

(2)

Ez egy kérdés
ezt kérdeztem vissza
az ilyen kérdések mindig legalul maradnak, hogy minden más fölébük kerüljön
támasztotta az állát, én pedig valószínűleg már túlzottan is szorítottam a szék
karfáját
hát, nem kell
nem kell, mondtam, de csak egy idő múlva
a szék recsegett
nem kell, mondom, túl sokára és túl gyorsan, és aztán elhallgatok
ez beszél, az nem.

(Az ember élheti világát, és ámulatba ejtheti a világot, mint va-
rázsló és ördögös boszorkánymester; az ember hovatovább
megfeledkezhet a tehetetlenségéről, és nagy felajzottságában fe-
lülmúlhatja magamagát, anélkül, hogy lényegét tekintve meg-
változnék)

(3)

És akit elönt az izzadság, az?

(, nem, megmarad önmagának, csak éppen eléri önnön magasla-
tát.)

(4)

Mondjuk, kis túlzás, csak a hajam tövénél némi víz, ahogy megeredt a homloko-
mon lefelé
egészen kék égbolt, nekilóduló felhőfolt a hirtelen támadt szélben, olyan, mint
egy kerek kis kimelegedett grófnő

piros vasgolyó
akkor eszembe jutott, hogy jó, ez meg itt kicsoda, viszont én hogy kerültem ide,
de nem mondtam ki
még mindig nézett rám, és úgy, mintha nem hallana semmit
süket
süketen
vagy mintha nem mondtam volna semmit, csak nézett, és, mégis, ez mégiscsak
egy beszélgetés közepe, azért gyorsan azt is hozzátettem, hogy akit biztosan ismer-
merek, vagyis
amit
amit ismerek, éppen az csak, amit már leírtam
ez egy válasz
meg van rendesen válaszolva, ez már ebben a korban, mármint az enyémben,
úgyszólván biztos, és ha továbbra is csak hallgatnék, nyilván nem mozogna így
a pofám
még hozzátettem, hogy amit ismerek, attól nem várok el semmit, és semmi ismer-
etlenben nem reménykedek
és hogy én nem tudom, mi engedi leírni magát
de ő nem azt kérdezte
mindketten pont olyan jól tudtuk, hogy nem az volt a kérdés
közben pedig a zsebkendőt keresgéltem, mert arról vizont tudtam, hogy van
nálam, és morogtam valamit, miközben kotorásztam
megpróbáltam egyfolytában mormogni, mint ezek, a közönség, kávézók, min-
denki itt
valami olyasmit, hogy ne egyen túlságosan sokat
ne egyen annyit, mert tokája lesz
amivel aztán szerencsére túl is kerültem ennek a beszélgetésnek a közepén
mármint attól a süteménytől, és el fog nehezülni
el lesz nehezülve
azzal, igen, épp attól, amire a könyökével mutatott, a cukorhabtól
mert az telít, ezeket még hozzáfűztem
de hogy tényleg volt-e tokája, csak egy kicsike is, vagy milyen volt az orra, az or-
rára tolta-e a szemüvegét, vagy nem volt szemüvege, ezekre nem emlékszem
nem is láttam rendesen, csípte a szemem a só, csak mondtam tovább, hogy ne
tudjon közbeszólni, de nem néztem oda már jó ideje
valahová azért muszáj volt nézni
pislogtam, igyekeztem nyitva tartani a szemem, aztán sikerült előrángatni a
zsebkendőt végre, ahhoz közben valamennyire föl is kellett állnom, és nem ül-
tem azonnal vissza, hanem próbáltam a széket hátrébb lökdönsni
ebből az alkalomból
ez a rohadt meleg, érzem, ahogy újra kiütözik a homlokomnál a víz, pedig ab-
ban a pillanatban törültem le
már álltam egészen, a zakómat rángattam lefelé a meleg miatt vagy mi miatt, és
akkor még egyszer azt mondtam, hogy amit biztosan ismerek, amiatt nem írok
le semmit
nem *még egyszer*, hanem most így

magam elé
közben az egyik csillárt néztem, szép kristálycsillárok voltak, alaposan felújítva,
vörösréz foglalatok
ha nem ismerem, akkor nem
nincs semmi megállapodás
hát...!
és széttártam a kezem
a karomat meg az ujjaimat
akkor ő is széttárta a karját
ehhez valamennyire felállt, én pedig visszaültem
a nagy szemei
de láttam, hogy alig bír
alig bírta széttárni a karját
alig bír föllállni

(Még egy kicsit ott ültem, s le nem vettem róla a szemem. De a fagyos lehelet, mely belőle árad, egyre metszőbb, védtelennek, kiszolgáltatottnak éreztem magam könnyű öltönyömben. Így hát szót fogadtam. Felálltam csakugyan, bementem a bal oldali ajtón a szomszéd szobába, hálósobámba, kivettem a szekrényből a télikabátomat, melyet Rómában viselek télen, ha fú a tramontána, de magammal kellett hoznom, nem lévén hol hagynom; kalapot is tettem, útitakarómat is fogtam, s így fölszerelve visszatértem helyemre. Amaz is ott ül a helyén változatlanul. – Ejnye, kelmed még mindig itt? – mondom, miközben feltűröm kabátom gallérját, s a pokrócot térdemre borítom. – Bementem, visszajöttem, és mégis itt találom? Ez meglep. Föltevésem szerint ugyanis kegyelmed egyáltalában nincs is.)

(5)
Itt ülök, néztem a csillárt
itt ültem napokig
vagy pedig harminc éve itt ülök
tényleg nem
nem
inni valamit, nyugodtan, ülni, egy irányba nézni, szeretni és szuszogni, megfogni, amit tudok, nyugodtan el is lehet ennél sokkal jobban gyöngülnöm
nem fogok bármi kérdésre felelni
de mi különbözik mitől
és milyen színű egy ördög
mert már nem emlékszem, néztem noha évek óta, hogy állna félre
rögtön el lehet felejtetni
eltávozott a nap, megjött az éjjel.

(Én: – Tehát időt akar nékem eladni?

Ő: – Időt? Csak úgy, egyszerűen időt? Nem, édes fiam, azzal nem kereskedünk. Az egyszerű időért túl nagy ár volna, hogy a

végén a miénk a vég. Minden azon fordul meg, hogy *milyen* idő az, amit árulunk. Nagy idő, bolond idő, egészen pokoli idő, felséges, és még annál is felségesebb mulatsággal teli, és persze nyomorúsággal is, nyomorult kétségbeeséssel, ezt nem csak hogy megengedem, hanem még nyomatékosan, büszkén hangsúlyozom is, mert hiszen ez így illik és dukál, ez a művész sorsa, természete. Mert hiszen a művész köztudomásúan mindig kileng mind a két irányban, normális körülmények közt is végletekben mozog. Az inga mindig erősen kilódul lelkesedés és melankólia között, ez megszokott és mindennapi, hogy úgy mondjam, polgári és mérsékelt jelenség ahhoz képest, amit mi szállítunk. Mert mi az efféle netovábbjával szolgálunk: olyan fellendülésekkel és megvilágosodásokkal, korlátatlanság és féktelenség, szabadság, biztonság és könnyedség olyan élményeivel, olyan hatalmi és győzelmi tudattal, hogy az emberünk szinte nem hisz az öt érzékének; no és vegyük még hozzá ráadásul azt a csodálatos érzést, hogy elragadtatással szemléli tulajdon művét, elannyira, hogy könnyen és szívesen lemondana mások, idegenek elragadtatásáról! Vegyük hozzá, hogy borzongva tiszteli önnönmagát, magát szinte kéjes iszonnal isteni szörnyetegnek, isteni sugallatok szócsövének véli! No és a fellendülések között megfelelő szélsőséges, tiszteletre méltó mélypontok következnek, nem csak ürbe, sivárságba, tehetetlen szomorúságba fúlók, hanem fájdalmak és rosszullétek mélységei, egyébként jól ismert rosszullétek és fájdalmak, amelyek mindigtől fogva megvoltak természetes adottságként, de tiszteletre méltóan fölerősödtek az illumináció és ama tudat s mámor révén. De hát ezeket a fájdalmakat az ember szívesen és büszkén vállalja a kimondhatatlan gyönyörűségek fejében, ezeket a fájdalmakat jól ismerjük a meséből, ezeket érezte a kicsi vízisellő a szép, emberi lábban, amikor a halfarka helyett lábakat szerzett magának. Ismered, ugye, Andersen meséjét a sellőről? Ez volna a neked való rózsaszál! Akarod, hogy az ágyadba fektessem? Csak egy szavadba kerül!

Én: – Bár hallgatnál el, ostoba fráter!

Ő: – Nono, ne gorombáskodjál örökké. Mindig csak hallgassak? Nem tartozom a Schweigestill családba.)

(6)

Egyébként nem a csonton múlik, már ha engem kérdezel
de nem engem kérdezel, v. hát nem kérdezel, hanem kérsz
vagyis csontozat, nem a csontozaton múlik az egész konkrét értelemben vett hajlékonyság, hanem, mondjuk, bár nem vagyok egy kimondott antropológus vagy mi, anatómus, fiziológus, az ízületeken
az inakon, az izomkötegek lazaságán

azon múlik, hogy hogy lazítok
 igazából (, mint) (minden,) rajtam múlik, mert mondjuk belepakolok egy csomó
 fölösleges csontot a csákóba, és úgy hajlong mégis, mint a guminádszál, nem ját-
 szik a csont, és ha kiveszem belőle, összeáll, mint a beszáradt agyag
 tegnap ment előttem egy mustárzöld Ford
 mert toltam magam előtt, HAS rendszámmal
 egy táncos, bizonyos Valentin
 V
 Has
 ilyesmi már volt, Valentin (*katona, Margaréta bátyja*), Valentinokkal még nem si-
 került
 Valentinoknak nem sikerül, Goethe pl. leszúrja, vagy G. szerint Faust leszúrja V-
 t, de mindegy
 mert ez a táncos tényleg szerződést köt velem arra, hogy ő legyen
 a leg
 hajlékonyabb szereplő
 mutass bárkit, aki nem köt, mint egy gumikarika
 és akkor tényleg kivesszük belőle a csontjait
 nem mániásan, de elolvasom a rendszámokat, amikor el, hogy úgy mondjam,
 méházok
 általában tele vagy pakolva csonttal
 há, a, es, nem 666, hanem 981 vagy 816
 az emésztőcsatornában nem, a belsőségekben nem, az agyban és a szemben se,
 most nyilván nem soroltam fel mindent, nagyjából olyan vagy, mint egy csirke
 kevés részedben nincs csont, ezt így döntöttük el
 egyél végig, de tényleg szisztematikusan végig egy csirkét, úgy értem, hogy rész-
 letesen, ennyi elég is lesz
 én azért írok, hogy legalább annyit megtudjak, ez nyilván az ördöghöz tartozik
 egyszerű adásvétel
 amit látsz, az biztos az ördög, amit nem látsz, azt kitakarja az ördög
 ezt azért ne vedd komolyan, vedd játéknak
 fogd fel játéknak, hogy (ilyenféle
szerződésekről ír Goethe, Marlowe vagy Thomas Mann)
 csak az ördög látszik, és arra szerződtek, hogy félreálljon onnan, elálljon a dol-
 gok elől
 amit leírsz, az elől eláll Az, a szerződés szerint
 egyébként pedig a leghülyébb versenyhelyzeteket találod ki magadnak
 gyakorlatilag bármi
 bármiben versenyeztek.

(Az idézetek Thomas Mann: *Doktor Faustus. Adrian Leverkühn német zeneszerző élete. Elmondja egy barátja* című regényéből valók, Szöllősy Klára fordításában.)

A Nibelung-lakópark

Siegfried lakodalma

Részlet

III. felvonás, 6. jelenet

(Takarítók tüntetik el a rendezvarás nyomait. A fanfárok hangjaira teljes díszben vonul be a két pár: jobbról Brünnhilde Gunther oldalán, tanújuk a kórusból kiváló Schwertleite és az érkező Truchs; balról érkezik Guttrune Siegfrieddel, tanújuk Skuld a Norna-stábból és a frissen érkező Wulf. A Rajnai nővérek dirigálják a koszorúslányokat, viráglányokat és angyalkákat. Urd és Verdandi jön a Norna-stábbal, megjelenik a Fényképész, az eddigieken kívül feltűnik még a tömegben Heimdall, Hóder, Gerda és Rumolt. Hagen Dankwarttal foglal helyet középen. Alberich a botjára támaszkodva áll a háttérben.)

WALKÜRÖK KARA *Valamennyi toronyormot
Vörösizzás tüzesít –
Vörös aljú horizontot
Figyelünk és üde színt;
Vörös égbolt: ma a síkra
Vihar és szél közeleg,
Maga Donner alakítja
Csodamód a terepet.
Veszedelmes nap a szombat,
Tanusítsa tünemény:
Az eső lába ha lóghat
A nemes nász idején.*

(Halkul a kórus, aztán Schwertleite szólója hallható)

SCHWERTLEITE *Foganatja a szavunknak,
Kicsi nővér, sose lett!
Haragos húgaid új nap
Gyönyörét csak teneked
Tüzesítik, de mit érnek,
Ha az intés hazaszáll?
Freia napja, ugye, péntek?
Az a násznap, ugyebár?*

*A te műved, hogy ez így lett...
Te remélsz most zivatart.
Csoda-Brünnhild, ugye, mindegy:
Suta Hagen mit akart?*

(Lehullanak az első esőcseppek, aztán eláll az eső. Bágyadt napsütés. Fanfárok)

HAGEN *Fogadás jobbról.
(Magában)
(Jöjj, Gunther fiam,
Ruganyos léptekkel és naivan...
Ugye, jól megy a sorod anyunál?
Hagen barátod szívből gratulál.)*

RAJNAI NŐVÉREK *Üdv neked, Gunther! Szép arádnak üdv!*
(Brünnhilde és Gunther a Dóm lépcsői elé vonulnak)

HAGEN *Fogadás balról.
(Magában)
(Felköszöntjük ezt
A szívdöglesztő, szépszál Siegfriedet...
Gyűrűhordozó, hugit fedezed:
Te vagy az élő aranyfedezet.)*

RAJNAI NŐVÉREK *Legyetek áldottak, Guttrune, Siegfried!*
(Guttrune és Siegfried is a kapu elé vonulnak)

KOSZORÚSLÁNYOK *Brünnhilde, Gunther!
Guttrune, Siegfried!*

(A két pár egymással szemben áll meg. A Dóm lépcsőjén a Rajnai nővérek ismétlik át a bevonulás koreográfiáját a nyoszolyólányokkal)

HAGEN *(Dankwartnak súgja nosztalgikusan)
...Nyolcvanas évek... még a gráciák közt
Sem volt új hús – nálunk fiatalabb;
S idősebbek voltak szépségkirálynők,
Mint mi magunk – ég alján járt a Nap...*

DANKWART *...Mikor a góllövoők és az éttermi személyzet
Kora is meghaladta tíz évvel a miénket!...*

HAGEN *A romlás ellen nem tudsz tenni semmit:
Csak asztráltestünk, ami nem öregszik.
(A Rajnai nővérekre pillant)*

*Meglepetés jön minden napra újabb:
Helyükbe holnap léphet új utód;
De maradunk örökre egykoriak,
Sörhableányok, fényre csúnyulók!*

WOGLINDE

*Rajta: készen áll a nászra
Mindkét rajnaparki mátká,
S nem kívánhat külön férjet
Egyikük sem –*

(Zavarodottan Wellgundénak)

Mondj már még egy...

WELLGUNDE

*Tisztesség a jegyeseknek,
Hogyha maga Hagen esket;
Fölvonult a nászház népe,
Érje őket –*

(Oldalba böki Flosshildét)

FLOSSHILDE

*Áldás, béke.
Földi ceremóniánkat
Óvja mennyei vigyázat,
S alapító Áz-atyáink
Hagyják jóvá... Ugye, más nincs?*

VOLKER

*(cinikusan)
Kicsit régi vágású a szöveg.*

GERENOT

A Fiúk kérték, a Fiúk fizették.

GISELER

*Az ám, s a G & N törpéi meg
Fölmondatták az ódivatu leckét.*

VOLKER

*Szerintem Hagen volt a hangadó.
Poros hopmester! csinálhat akármit,
Imája, átka sem jut el Wotánig.*

GERENOT

*De úgy tűnik, mindenre kapható
Egyetlen századmásodpercnyi üdvért.
Nem lehet, hogy a Walhallába' túrják
Kenetteljét, átlátszó praktikáit.*

VOLKER

*Hé, arcok, innen valaki hiányzik,
Nem? Üres a Heimdall melletti hely...
Na mit gondoltok, hogy kicsoda?*

GERENOT, GISELER

Frei!...

GISELER

*(A homlokára csap)
Tényleg, Frei! Frei partnert sehol se látom!
Hol jár az én golyófejű barátom?*

(Megjelenik a Fényképész, csoportképeket készít a két párról és a násznépről.
Giselerék bohócpózkodba merevednek és előreszegeznek a tekintetüket)

GISELER

*Kis ünnepmesterünk közére áll,
Már képeket vág, pózol csücsörítve:
„Csííízz!” – barátságos arcot kér a Mitte,
S röppenni kész a kócos kismadár;
Tejszínből és színtiszta szeretetből
Elkészül majd a wormsí mosolyalbum:
Elfér-e benne ünnepélyes arcunk,
Vagy nem látszunk a törpe fejesektől?*

(Brünnhilde tekintete Siegfrieden állapodik meg. Végigméri, és amikor megpillantja a jobb kezén a gyűrűt, remegni kezd, majd hirtelen elengedi Gunther kezét. Általános zavar)

BRÜNNHILDE

(Suttog, aztán crescendo. Hallatszik a hangján, hogy spicces)
*...Na ne. Na ne, na ne. – Becsaphat-e
Egyszerre két szem is, vagy csak becsíptem?...
Kettőig számolok, de sok a kettő:
A szebbik gyűrűd ismerem, de honnan?
Csalás, csalás, de hányszoros csalás?...*

(Közelebb lép Siegfriedhez, meginog, de Siegfried, aki most a legközelebb áll hozzá, támogatja)

*Wotan megáldjon, ezt nem hiszem el.
Baszd meg, nem sülsz ki mind a két szemed?!
Na ne... Na ne! Na neee... Picsába, Siegfried,
Froh szerelmére, Siegfried, ég megáldjon:
Idejössz ezzel a kopár kacattal,
És nem sülsz le a képedről a bőr?! –
Ja, Siegfried adta, Siegfried visszakérte,
Mit kérte, francokat: lenyúlta –*

SIEGFRIED

(egykedvűen)

Emlék.

WOGLINDE

Ajándék a családtól, Brünn.

BRÜNNHILDE

Mit emlék!

*Mi az, hogy emlék: neked kéne emlék,
Orrodban őriznéd a bakszapot! –
Baszd meg, Woglinde, fogd be már a szádát.*

HAGEN

(Brünnhildéhez lép, és megragadja a kezét)
Mi lelte a szépasszonyt?

BRÜNNHILDE

(Két kézzel löki el magától)
*A hideg,
A hideg lelte, mert minden fagyosszent
Egyszerre kereste a kegyeit,*

*És Freia szégyenére: megtalálta
Az összes, és a zúzmarás hidegfront
Mindegyik hadnagya erőszakot tett
A szépasszonyon: hideg volt, hideg! –
Igaz, Guntherke?*

(Siegfriedhez lép, és teljes erőből pofon vágja. Siegfried eltakarja az arcát, de amikor leengedi a kezét, látszik, hogy mosolyog. A tömegben füttyszó és nevetés)

SIEGFRIED	<i>Esküszöm –</i>
GUNTHER	(magában) <i>Na ezt se Nekem mondták.</i>
BRÜNNHILDE	(Siegfriedhez) <i>Guntherke, hogyha érted, Mire gondolok. A másikat a Bazilika adja.</i>
SIEGFRIED	(Az arcát tapogatja) <i>Érti a bánat.</i>
BRÜNNHILDE	<i>Hogy most is hordod, az azért szemétség.</i> (Gunther döbbenten figyel)
HAGEN	<i>A sajtó is kint van, Brünnhilde.</i>
BRÜNNHILDE	<i>Kussolsz, És nem nyúlsz hozzám, nyirkos níbelung.</i>
GUNTHER	<i>Brünnhilde.</i>
BRÜNNHILDE	<i>Itt van a másik csaló, De őt is csalják: sejtí-e vajon?</i>
WOGLINDE	<i>Brünnhilde!</i>
BRÜNNHILDE	<i>Induljatok, édesem.</i>
GUTRUNE	<i>Tessék?</i>
BRÜNNHILDE	<i>Csak gyerünk, gyerünk már előre, Csak tessék, tessék: befelé a Dómba! Hallod, ti mentek be először, így szól A forгатókönyv.</i>
SKULD	<i>Nem, pont hogy nem így szól: Te mész előre Guntherrel.</i>
BRÜNNHILDE	<i>Fenéket,</i>

Gutrune megy Siegfrieddel.

GUNTHER
BRÜNNHILDE

*Brünn, mi –
Punktum.*

GUTRUNE

Megint kezded?

BRÜNNHILDE

(A Dóm kapuja felé tuszkolja Gutrunét)

De most fordítva kezdem,

Mert úgy kezdem, mint az udvariasság

Papnője, nézd csak: két karom közé

Kaplak, szépen bependerítelek

A szentegyházba... Jé, te ellenállsz.

GUTRUNE

Brünnhilde, legyen már eszed.

HAGEN

(magában)

A faszba,

Komolyan mondom, kitérek a hitemből.

DANKWART

Nyugalom, Hagen, fő a nyugalom.

BRÜNNHILDE

Micsoda mész kislány! te rúgkapálsz... jajj...

Szívecském, ezt se hittem volna, hogy

Úgy kell majd odahajtani az oltár

Elé.

WOGLINDE

Brünnhilde, Gunther: indulás.

(Gunther megfogja Brünnhilde kezét, de Brünnhilde őt is ellöki)

BRÜNNHILDE

*El a kezekkel. – Jól van, basszátok meg, akkor egyikiünk se
megy be. Gutrune, gyere csak ide. Közelebb, kicsikém...
Még. Add a kezed. Ez az. Nem kell félni, szentem. Szeretlek,
tudod.*

GUTRUNE

*(Brünnhilde nyakába ugrik, hosszú, szenvedélyes
csókban forrnak össze. Gutrune sír, aztán Brünnhilde
arcán is örömkönnyek folynak végig)*

Én is szeretlek, Brünn, de mire volt jó

Ez az egész? ... Brünnhilde, magyarázd meg –

BRÜNNHILDE

*Mindenre jó volt, színarany csoda,
Hogy magyarázzam, Freia szeme fénye? ...
Tudod te, hogy nagyon, nagyon szeretlek.
Tudod te.*

SKULD

(epésen)

Az évszázad esküvője.

GUNTHER

Na baszd meg.

SIEGFRIED

Nem talállok szavakat.

DANKWART *Basszus, ez tényleg túltesz mindenem.*

HAGEN *Ez most vicc volt vagy fogadás? – Megáll
Bennem az ütő.*
(Lecsapja a lépcsőre a vőfélybotját)

ALBERICH *(Hagen mögé lép, és a vállára teszi a kezét)
Cseszd meg.*

SCHWERTLEITE *(Hagennek)*
Attól félek,
Egyik sem.

TRUCHS *(tapsol)*
Nos: éljen a fiatal pár.

(Alberich hátralép, elvegyül a tömegben. A fejgép egy darabig követi az alakját, aztán kialszik. A jobb szélén egy pillanatra megtorpan, és visszanéz a násznépre. Egyre sötétebb árnyék takarja el)

WULF *Lelkesebben: éljen az ifju pár!*
(Az elől állók rizst szórnak Brünnhildére és Gutrunéra. Hagen idegesen téblábol, Dankwart telefonál, a Rajnai nővérek tanácstalanul állnak)

SCHWERTLEITE *(A két vőlegényhez)*
És ti?

GUNTHER *Azt hiszem, ma berúgok.*

SIEGFRIED *Én is.*

TRUCHS *(derűsen)*
*Megisszuk majd a menyegző levét,
De az utolsó kortyig...*

DANKWART *(Leteszi a mobilját)*
Ezt a szívást.
Nincs szükség rátok, mi?

TRUCHS *Dankwart, dehogynincs:
Van tíz hordó Hunding, étel rogyásig.*
(Alberich teljesen eltűnik a jobb szélén)

BRÜNNHILDE *Siegfried, azonnal ideadod a gyűrűt.*

SIEGFRIED *(nevet)*
Nem értettem jól.

BRÜNNHILDE *(tapsol)*
Ideadod, ha mondom.
Egy-kettő, Siegfried.

SIEGFRIED (Lehúzza az ujjáról a gyűrűt. Vidáman)
Igenis.

SKULD (A kamerába)
A girl
Power, kedves nézőink.

VERDANDI Törekedjünk,
Skuld, az objektív tájékoztatásra.

SKULD Arra törekszünk: levettük a hangot.

URD Példátlan botrány!

SKULD Menjen híre gyorsan!

URD Sokkal derűsebb vágóképeket!

(A kivetítőn Gerenot, Giseler és Volker a térdüket csapkodva tombolnak. Snitt:
a Dóm homlokzata, Dankwart keresztbe font karral, aztán körkapcsolás
városképekkel)

BRÜNNHILDE Hát... túlságosan nem nőtt a szívedhez.
Nem baj, barátom: jut is, marad is:
Talonban tarthatod a másikat
Arra a kivételes alkalomra,
Ha egyszer tényleg asszony áll a házhoz;
De sürgősen felejtsd el Gutrunét.

SIEGFRIED (Gutrunénak)
Kicsim, most mit gondoljak?

GUTRUNE Csupa jót.

GUNTHER (Brünnhildének)
Brünnhilde, kérlek!

BRÜNNHILDE Én kérlek: felejtsd el. –
Próbáld föl visszaszerzett zálogunkat,
Tündöklő Gutruném.

GUTRUNE Próbálom én,
De nem megy. Szűk. Brünnhilde, fáj... nagyon szűk!
Nézd: megdagadt, már lángvörös az ujjam.

(A kivetítőn Gutrune keze)

BRÜNNHILDE Szegényke, nem akartam... Jó, segítetek
Leszedni. Ejnye –

GUTRUNE Irgalmatlanul fáj.

BRÜNNHILDE Szorítsd csak össze a fogad. Segítetek.
Eez aaz... Megvan. Volt, nincs a kurva fém.

*Ugye, csak lekínlódtuk? Sikerült!
Föllélegezhetsz, drágám. – Kell a francnak!*

(Gutrune jobb keze eltűnik a kivetítőről: megint körkapcsolás. Brünnhilde elhajítja a gyűrűt, amely végigcsilingel a templom lépcsőin. Hagen sápadtan szalad utána, de Woglinde megelőzi. Fölkapja a gyűrűt a földről, egy pillanatra a fény felé tartja, aztán mosolyogva adja vissza Siegfriednek, aki zavartan vágja zsebre. Brünnhilde és Gutrune föllépnek a lépcső tetejére, és átölelik egymást)

SKULD *Tapsot nekik! A mindenefölötti
Gay pride.*

BRÜNNHILDE *Csendet, kedves barátaim.*

(Elhalkul a moraj. Orgonaszó)

*Ezen a fényességes nagy napon
Köszöntöm újdonsült menyasszonyom:
Köztem s közöttte
Arany kapcsát maga Freia kötötte.*

GUTRUNE *Eljött a rég óhajtott alkalom:
Ma egybekel két híres hajadon.
Áldásokat vár
A sok közül a legváratlanabb pár.*

(Az elől állók megint rizst szórnak Brünnhildére és Gutrunéra)

GERENOT *A lány a szomszédból... A fene se
Gondolta volna, hogy Brünnhilde őt is
Behálózza.*

VOLKER *Olyan aranyosak.*

GERENOT *Nézd: nagyseggű nimfácskák hintenek
A fejükre tengernyi rizsszemet.*

GISELER *(Hagenre néz, és kárörvendően suttogja)
Felsült kis násznagy, a sarokba bújj el!
A templom előtt kaptak kosarat
Jelöltjeid, a Siegfried meg a Gunther;
De tündérekéidnek a csók szabad...
Úgy kell neked, Hagenke, úgy kell, úgy kell!
Kicsúfol mind a két cukorfalat.*

GERENOT *A lagziig párat sodorhatunk még...*

GISELER *Pattintunk valamit?*

VOLKER *Azon ne múlják.*

(Mindhárman el a balszélén)

WALKÜRÖK KARA

*Akár a fűszeres bor,
A lányok vére felforr;
Meseszép
Földi kép,
Ha őrájuk tekintesz.
Mondd, mi köt
Bárki nőt
Holtáiglan a hímhez?
Égnek a Föld
Küld jelet innen,
Mindegyik isten
Fényt örökölt.*

SCHWERTLEITE

*Nézzétek a lányok arcát,
Gyönyörből sosem elég:
Két vadmacska! Ők vontatják
Freia arany szekerét.*

(Megint beborul és szemetelni kezd az eső. Fényszórók pásztázzák a Dóm teret, aztán villogni és halványodni kezd a fényük)

Túl a Maszat-hegyen

(részletek)

Harmadik fejezet

Amelyben a történet végre kezdetét veszi

„Könyvek gördültek szép szemedből,
Reszkette nyúlt felém kezed,
És elválánk némán zokogva,
És szívünk mélyen vérezett.”

Bajza József

*Egy verőfényes szerda reggel
(Vagy péntek volt? Már nem tudom)
Hősünk a többi kisgyerekkel
Focizgatott az udvaron.
Egyszer csak elgurult a laszta,
S hősünk utána lett szalasztva:
„Van egy ugrásod, Muhikám”,
S ő szökkent, mint egy mohikán,
A labdát üldözőbe vette,
Szökellett utána és szaladt,
Csúszdákön, mászókáék alatt,
Mérleghintákon át követte,
És az gurult csak üldözőtt
Vadként a játékok között.*

*Ó, volt ott annyiféle játék
Az óvodának udvarán
(Mert hősünk óvodába járt még,
Nem említettem ezt talán),
Homokozó, körhinta, frizbi,
Roller, mókuserék, tricikli,
Volt kis faház és kis faló
(Mi hintázásra is való),
És volt sok élénk, kicsi gyermek,
Kik az óvó nénik fejét
Mégfájdították, mert elég
Nagy lármát csapva csiviteltek,*

*Hirdették: „Áruló a fagyfalt!”,
És ettől könnyen kapni agybajt.*

*A labda (mert hogy igazából
Mégiscsak arról volna szó –
Szólj rám, ha eltérnék a tárgytól,
Te sok kis nyájas olvasó),
Szóval – legyünk már túl a lasztán –
Az csak gurult, gurult, és aztán
Megunt gurulni, és megállt.
Kifújta Andrisunk magát,
Mert elfogyott szusz és lehellet
(Régen futott ilyen sokat),
Aztán fölnézett, és nocsak,
Egy kislány állt a labda mellett,
Ki, megvallova az igazat,
Csupa kosz volt, csupa maszat.*

*Hősünk a lasztit hajkurászva
Most látta csak, hová került:
Az udvar legmesszibb zugába,
Ott állt a kislány. Eddig ült.
Nem padon, hintán, falovacskán –
Egy bokor ágán. Azon aztán
Csak idedűl és odadűl,
Hintázik rajta egyedül.
Egyedül, ahogy most is ott állt,
Nem játszott senki se vele,
Mert arca, térde, tenyere
Piszkosabb volt a megszokottnál,
És ezért (láttunk már ilyet)
Csúfolták őt a többiek.*

*Megboldogult gyerekkoromba
– Jaj, hogy tudsz fájni, buta gúny! –
Csúfoltak engem is goromba
Szavakkal, mindig ugyanúgy:
„Hé, Varró, varrd meg a gatyámat!”
Épp így csúfolták már atyámat,
S előtte már a nagypapát,
Ez apáról fiúra szállt.
Afféle családi örökség,
Mitől megválni nem lehet:
Varró, e végzetes nevet
Cipelni kell nekünk örökké.
S ha azt a szót halljuk: gatyá,
Előtör szívünk bánata.*

„Szia! Úgy hívnak, hogy Johanna.
Maszat Johanna”, szólta a lány
(És egy gödröcske nyílt ki nyomba
Az arca egyik oldalán),
„Téged hogy hívnak?” „Muhi Andris”,
Szólta Andris, s hozzátette azt is:
„Leszel a barátom?” „Leszek.”
(Hohó, csak emlékeztek,
Így barátkoztatok ti is még
Nem olyan rég, az oviba.)
A lány azt mondta: „Na szia”,
Azzal leült az ágra ismét,
„Na szia”, mondta Andris is,
S kezet fogtak, mint két isis.

És attól fogva szinte mindent
Együtt játszott a két barát,
Együtt volt sülve-főve, kint-bent,
Felejtett gondot és parát,
Együtt volt jóban, néha rosszban,
Együtt is hempergett a koszban,
Együtt játszott papás-mamást
Meg azt a mindenféle mást,
Amit a lányok – macskabölcst,
Gumázást, ugróiskolát,
S még sorolhatnám is tovább,
Játszottak bújócskát, fogót, sőt
Focit meg indiánosat,
És beszélgettek is sokat.

Meséltek egymásnak meséket,
Johanna – lányhősiük nekünk,
Kit hősiük Jankának becézett
(Eztán mi is csak így tegyük) –
Sok más hely mellett főleg egyről
Mesélt sokat, egy messzi hegyről,
Minek Maszat-hegy a neve,
Ahol nincs szappan, se kefe,
Hol egy kislánynak dísz a piszka,
„Nahát!”, mondják, „De sok csinos
Maszat van rajtad és piszok!”,
És kicsúfolják, aki tiszta.
Volt hosszú mese, volt rövid,
A legkurtábbat közlöm itt.

Pali kalóz

Túl a Maszat-hegyen, hol víz nincs,
s megárthat egy kicsinyke dózis,
ott élt a híres Paca cár,
s ott élt a jó Pali kalóz is.

Pali kalóz, Pali kalóz,
széllel szembe sose hajózz!
Vigyázz, magasra csap az ár!
Árboc törik, vitorla reccsen,
csíkos trikódra tinta freccsen,
bekebelez a Paca cár!

Jöhet az ár, árboc recseghet,
trikómra tinta is freccseghet,
hiába minden hacacaré,
mégsem leszek a Paca cáré!

*De vége lett az óvodának,
A sok játéknak vége lett,
Kik nemrég bölcsődébe jártak,
Most máris, lám, hatévesek.
Elfutsz, aranykor, gyermek-élet!
– Sajnos más mondta ezt a szépet,
Én már csupán idézhetem,
Egy orosz kollégám nekem,
Bizonyos Puskin Sándor írta,
Ki egyszer egy egész regényt
Megírt versben (ez ad reményt,
Hogy 400 strófán át kibírta),
Majd olvassátok el (ne most),
Szép történet, de bánatos.*

*A mi mesénkbe is a bánat
Most épp besompolyogni kezd,
Hisz vége lett az óvodának
(Ahogy már megbeszéltük ezt),
A sors kegyetlen ujjá intett:
El kellett válni hőseinknek.
Kezdődik majd az iskola,
S egymást nem látják tán soha.
Elváltak, mint levél az ágtól
(De már ezt is megírta más),
Szomorú volt a búcsuzás,
„Na szia”, vált hősünk a lánytól,*

*„Na szia”, mondta Janka is,
S pityeregtek, mint két ovis.*

*És eltelt három hosszú nyár is,
És eltelt három hosszú tél,
Andris Jankát felejtí máris,
Nem bánja, mit csinál, hol él,
De egy nap a postás kopogtat,
És egy lapot hoz Andrisomnak
(Meg volt címezve jól a lap:
Andrisnak, Törpe utca 6),
És ez állt rajta: „Kedves Andris!
Gondolok ám Terád sokat.
Puszil, Janka. Utóírat:
Ha kedved tartja, látogass is
Meg engem, címem: Pacarét,
Maszat-hegy, Szeplő utca 7.”*

*És hősiünk gondolt egyet akkor,
És rögtön fölkerekedett,
Föl ám, a Törpe utca 6-ból,
Egy percig sem várt, gyerekek.
Volt otthon túrórudi, kóla,
Azokat gyorsan bepakolta
Egy hátizsákba (mit tegyen?
Az ember mégis kénytelen
Valamit enni, míg barangol),
És aztán elindult gyalog –
Persze, ha elfáradt a sok
Barangolástól és kalandtól,
És végleg elfogyott a szusz,
Egy megoldás még volt. A busz.*

*Végül a Németvölgyi úton
Találta Andrisunk magát,
A 75/A és (úgy t'om)
A 77 között megállt,
S ahogy a házak közt bekukkant,
Hohó, egy titkos útra bukkant.
Sok lombos ág fölékonyult,
S csak keskenyült, és titkosult,
Ahogy elindult rajta Andris.
Nem tudta bár, hová vezet,
Valamit mégis érezett,
Meggúgta tán valami hang is,
Hogy célhoz érhet. Sikerül?
Majd nemsokára kiderül.*

Negyedik fejezet
Amelyben Janka elindul iskolába

„Volt nekem egy cimborám,
nem volt soha tiszta,
aki arra rátalál,
mégis hozza vissza.”

Weöres Sándor

*De hagyjuk Andrist nézelődni,
Fütkészni mind a gízt, a gázt,
Mi útján kunkorodva nőtt ki,
Mert nem venném szívemre azt,
Ha nem bámulna jobbra-balra
Oly sűrűn, mint a kedve tartja,
És semmiképp se túrhetem,
Hogy úgy érezze, sürgetem.
Szegény miattam még rohanna,
Hogy meg se áll, hogy le se ül –
Nem, hadd bókálásson egyedül,
S mi lássuk, mit csinál Johanna,
S hol él? s ki ő? (de sok talány!)
Hősnőnk, e piszkos kisleány.*

*Mellesleg szólva, sürgetésben
Nekem volt részem épp elég.
De szörnyű volt! Belőle mégsem
Mondom, hogy semmit nem nyerék.
A költő, szó se róla, dőre,
Ha verset ír határidőre,
Viszont ha nincs határidő,
Mi mindent hagyna félbe ő!
Bókászni jobb az úton inkább,
De végigmenni oly nehéz,
S tán mindig új utakra térsz,
Ha néha farba nem rug egy láb,
S ha tör rajtad a hiszti ki,
Nem szól egy hang, hogy: iszkiri!*

*Ó, Janka nem közénk való volt,
Elütött tőlünk nagyon ám.
Koszossága sem holmi hóbot,
Hol ő lakott, ez hagyomány.
Hogy hol lakott, tudjuk mi már azt,
Megírta hősünknek a választ,
Aki figyelt, rávágta rég:*

*Maszat-hegy, Szeplő utca 7.
Ott lakott hősnőnk kiskorába,
És most is ottan éldegél,
Midőn mesénk hozzá elér,
Elindul éppen iskolába –
Falfirkák és szagosmügek
Szegődnek lopva most mögé.*

*Mert hát a Maszat-hegyen innen
(Hol te laksz, olvasóm, meg én)
Nem is sejtjük mi, hogy mi minden
Van ott a hegy túlsó felén.
Ott van porhintés, szurka-piszka,
Ott szebb a szutykos, mint a tiszta,
Nappalnál szebb a szürkület.
Ott nem mos senki sem fület,
Böfögni illik, és a járda
Pocsolyával van ott tele,
Az ember vígan lép bele,
Hogy otthon aztán összejárja
Sáros cipőben a lakást.
Arrafelé ez így szokás.*

*És hát a Maszat-hegyen innen,
Hol oly régen lakunk, talán
Nem is sejtjük mi, hogy mi minden
Nincsen a hegy túloldalán:
Ott nincs szalvéta, rongy, se kendő,
A tisztaság ott büntetendő,
Kihág, ki vízzel incseleg,
És mosómedvek sincsenek.
A népnek piszkosság a tiszte,
Ha fürdesz, bárki följelent,
Büdöske nő a völgybe lent,
A hegytetőn nagybajszu piszke,
S Szösz néne is a hegyen ül,
Egy kis hokedlín egyedül.*

Szösz néne

*Fönt a Maszat-hegy legtetetjén,
ahol érik a Bajuszos Pöszméte,
és ahol sose voltunk még, te meg én,
ott ül a teraszán Szösz néne.
Ott ül a teraszán
vénkora tavaszán,
néha kiújul a köszvénye.*

Ott ül dudorászva egy ósdi hokedlin,
szimatol körülötte az öszvére,
hogyhogy sohasem tetszik berekedni
a nagy dudolásban, Szösz néne?
Hogyhogy a köszvény,
hogyhogy az öszvér
nem szegi kedvét, Szösz néne?

Hát, tudjátok, ez úgy van, gyerekek,
nálam csupa szösz az asztal, a kerevet,
csupa szösz a tévé, csupa szösz a telefon,
szösz van a padlón, csempén, plafonon,
szösz van a hokedlin, szösz van a nokedlin,
szösz van a hajamon, a fülemen, a szöszömön,
öszvér, köszvény, semmi se búsít,
nem szegi semmi se kedvem, köszönöm.

Futnak a Takarítók a teraszhoz,
sipitoznak máris: „Szösz néne,
Csupa szösz a függöny, csupa szösz az abrosz,
nem lesz ennek rossz vége?
Csupa szösz a nyugdíj, csupa szösz a TAJ-szám,
szösz van a porcica kunkori bajsza,
szösztelenítsünk, portalanítsunk,
föltakarítsunk, Szösz néne?”

Fönt a Maszat-hegy legtetetjén,
ahol érik a Bajuszos Pöszméte,
és ahol sose voltunk még, te meg én,
dudorászik a teraszon Szösz néne:
„Szösztelenítés, portalanítás,
föltakarítás? Kösz, még ne.”

*Elindult Janka iskolába –
Hisz azt kérdeztük, mit csinál,
S ki kérdést tesz föl, általában
Valami feleletre vár.
Nem úgy a költő! Ő csak ámit,
Kérdez, válasza mégse számít,
Hisz firtatása semmi más,
Kérdésbe burkolt állítás.
Én ennek nem vagyok barátja,
Érkezzen válasz, úgy helyes,
Mint pimaszságra nyakleves,
Mint calzonéra ráksaláta,
EB-re VB, őszre tél,
Ha már egy kérdést föltevél.*

*Van egy kérdés, mi nyitva áll még
(Három volt részünk kezdetén):
Hol él? Megmondtuk. Mit csinál? Épp
Most vázolom föl eztet én,
De hogy ki ő? Ki Janka? Rejtély.
A többi kérdéstől ez eltér,
Mert erre (most még), gyerekek,
Nincs egyértelmű felelet.
Hősnőnket egy viharos, ádáz,
Csúf reggelen mint kisedet
Makula bácsi lelte meg,
Az öreg, maszat-hegyi pákász.
Annyit tudunk csak épp ezért,
Mit ő Jankának elbeszélt.*

Makula bácsi elbeszél

Tudod, Janka lányom, hullt aznap a zápor,
Sehova se mentem vóna igazából,
Csak hát ugye esett, meg dörgött az ég is,
Szép időnk van, mondok, csak elmegyek mégis.

Surrantam a sás közt, lépkedtem a lankán,
Így van, ahogy mondom, hidd el, pici Jankám,
Toppantam a tóhoz, dübögtem a dombon,
Az utolsó szóig így van, ahogy mondom,

Rám eshet az eső, nem szégyellem aztat,
Nincs nekem esernyőm, nem vagyok én gazdag,
De lelkemnek vizek sosem gazsuláltak,
Nem ok nélkül hínak engem Makulának...

Fürkésztem a fertőt, tapostam a posványt
(Hogy a fő csapásra visszatérjek mostmán),
Hát ahogy ott éppen pákászok a parton,
Bőg valami gyermek, egyszerre csak hallom.

A pityergés iránt megeredtem mostan,
Rád találtam, Jankám, bent a maszatosban.
Szörnyen sikítottál, pöttöm pici lányom,
Gondoltam, a frufrud csak meghuzigálom.

Elhallgattál erre, néztél búsan engem,
Kisütött a nap is, ideje vót mennem,
Szegény árva leány, se anyja, se apja,
Vittelek magammal hónom alá csapva.

Bent a maszatosban leltelek meg aznap,
Ezért neveztelek tégedet Maszatnak,
Zsibongott a zsombék, tüsszögött a tarló,
Ki vót apád, anyád, nem tudok én arról'.

Amit Makula bácsi mondott,
Hősnőnk azt hitte is, nem is.
Tudod, kis olvasóm, a gond ott
Kezdődött, azért tűnt hamis
Színben föl kissé őelőtte
Mindez, mert azt sehogy se hitte,
Hogy semmiképp se rokona
– Se hűg, se lány, se unoka –
A vén pákásznak. Belül egy hang
Azt hajtogatta konokon:
Makula bácsi rokonom.
S kinyílt a kétely, mint a pitypang
Hősnőnk szívében... tudta, de
Magának sem vallotta be.

Elindult iskolába mármost
Jankánk, ezt tudjuk biztosan,
A Maszat-hegyi Általános
Iskolába járt – piszkosan,
Mosatlan cimpa, szurtos orrtő,
Léptétől cuppogott a fertő,
Ahogy ment iskolába épp –
De tudjuk, óvodába még
Ide járt hozzánk, Budapestre.
A szomszéd úr tanácsa volt:
„Lásson való kötényt, lavórt,
Ne csak könyvekbe belefestve!
Hadd legyen vállaltan trehány,
Tanult, világlátott leány.”

Makula bácsi elfogadta
A szomszéd bácsi érveit,
És Jankát végül beiratta,
A terepet fölmérve itt,
Egy kis, budai óvodába.
Szerencse, hogy volt pont a házba
Egy nagy, rejtelmes, régi spájz
(Ilyet manapság nem találász),
Amin át Janka furcsa módon
Rögvest az óvodához ért –
Mit Budán járt ki mindezért,

*De utálta, ha nem csalódom,
Csúfolták rútul és bután,
Andrist szerette ott csupán.*

*Leírjam-e, szétnézve sandán,
A régimódi spájzot én,
Amin keresztül ifju Jankám
A hegy túloldalára mén,
Sitty-sutty, azonnal odaérve
(Mert ez valami csodaféle)?
Sok minden enyhén bűzlik ott.
Volt zabpehely meg müzli ott,
Volt szilvalekvár, kockasajt – ó,
Volt tálka vaj meg kanna tej,
És arra is volt benne hely,
Hogy elférjen egy rejtekajtó
Két titkos krumplinudli közt.
Nem is említve még a koszt.*

*Elindult iskolába Janka,
De nem ért oda sohasem,
Mert hirtelen egy furcsa hangra
Figyelt föl... reccsent odafenn
Valami... egy búsképű, roppant
Piros vödör fejére pottyant...
És míg azzal vetélkedett,
Hideg, szappanszagú kezek
Ragadták meg hősnőnket orvul –
Siess mesémnek hőse, te,
Jöjj, Andris! Janka helyzete
Félő, hogy még rosszabbra fordul,
És végzetes lesz már a baj,
Ha meg nem érkezel hamar...*

Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására

Akkor egy fanatikus ököllel megütötte. Azt kiabálta, hogy emberáruló. Ez még a tilburgi incidensek előtt történt. Soha többé nem indult már sem a Békeversenyen, sem az Omloop Het Volkon.

(Zdenek Cihlár)

Alulírottak az Once, a Festina, a Rabobank, a Telekom, a Mercatone Uno és a Mapei-QuickStep kerékpáregyesületek nevében tiltakozunk az alábbi szöveg megjelenése ellen. Aláírások, dátum.

Konferenciaterem. Kezdődhetne mással is, bármivel. Három duplaszárnyú ajtó baloldalt, három duplaszárnyú ajtó jobboldalt. A konferenciaterembe bármelyik ajtón beléphetünk. A széksorok két oldalán, a széksorok és a fal között mintegy másfél méter széles rész, egészen az emelvényig: másfél méter széles korridor. *Kezdődhetne akár az ikonfestészet történetével is.* Az emelvényre lépcső vezet fel. Ha az auditórium felől nézzük, a lépcső baloldalt van, az emelvény bal oldalán. Három lépcsőfokból áll.

A konferenciaterem nagy. A konferenciaterem hatalmas. Mindjárt az első, öntudatlan megfigyelés ez: tágas és impozáns. Tágassága lenyűgöző. A tágas terem, a gyönyörű mennyezet lenyűgözi az embert. Ablakok nincsenek. Ha lennének, akkor kecses, hosszúkás alakú ablakokról lehetne szó, faragott kerettel és mozaiküveggel. De ablakok nincsenek. Helyettük ventiláció van, tizenkét ventilátor, összesen tizenkét ventilátor, összesen tizenkét szellőztetőgép arányos elosztásban. A konferenciaterem minden pontját lefedik hatókörükkel, hála az arányos elosztásnak: hála a tizenkét szellőztetőgép arányos elosztásának. Mind a tizenkettő azonban ritkán működik egyszerre, takarékosági okokból. Ennek ellenére mindig úgy tűnik, az a néhány – általában négy vagy öt, esetleg hat, s csak a legkritább esetben hét – működő ventilátor kifogástalan munkát végez, a konferenciateremben kellemesen hűvös van, akárha friss levegőn lennénk.

Ján Vencel szlovák. Szlovákia fővárosa Pozsony, de Vencel nem pozsonyi. Egy Eperjes melletti kisvárosból, Korompáról származik. Születhetett volna akár Kassán is, ahol apai nagyszülei éltek, vagy az északkelet-csehországi Trutnovban, közvetlenül a lengyel határ mellett, ahonnan anyja, Eva Matuzová származik. De nem. Vencel Korompán született 1971. január 10-én, csütörtöki napon.

A segédtechnikus bólint. A segédtechnikus bólintással jelzi, hogy igen, hogy hátul, sőt még a folyosón is tisztán hallani minden egyes szót. Illetve egyelőre csak hármat. Ezt a hármat: egy, kettő, három. Aztán kisvártatva a negyediket is: mik-

rofonpróba. Ettől számítva eltelik még néhány perc, amíg az utolsó pillanatban érkező vendégek is elfoglalják kijelölt helyüket; általában már az ajtóban megtorpannak. Hatalmas, duplaszárnyú ajtók, barna rézkilincsekkel. Ezúttal mind a hat ajtó sarkig tárva, a három jobboldali ajtó és a három baloldali ajtó is. Elmaradhatatlan kézfogások, a zakó hajtókája alá erősített miniatűr mikrofonnak köszönhetően szuszogás, kamerával rögzített biccentések, felvillanó fogsorok meseterséges fehérsége.

Az emelvényen egyetlen hosszú asztal látszik, ami vélhetően három kisebb asztal egymás mellett, három kisebb asztal összetolva és zöld terítővel letakarva. Az asztallap nézőtér felé eső részén diktafonok, az asztal előtt két félmagas állvány, szivacsos mikrofonnal. Az asztal mögött balról jobbra Štefan Holec, Anton Malout és Milan Šrámek. Anton Malout az órájára néz: hat óra nyolc perc. („És akkor órájára nézett.”)

Malout, Anton (malout@union.szcc.sk) – 1941-ben született Körmöcbányán. Iskoláit szülővárosában végezte. 1965-ben a pozsonyi Comenius Tudományegyetemen szerzett újságírói diplomát. Volt pedagógus, kerületi tanfelügyelő, a négyévente megrendezett Csehszlovák Szpartakiádé koordinációs bizottságának előbb sajtóreferense, majd 1978-tól alelnöke, Radek Keví halála után 1987-től 1993-ig a Csehszlovák Kerékpárszövetség, majd 1993-tól 1996-ig a Szlovák Kerékpárszövetség elnöke. Posztjáról való távozásakor a kerékpáregyesületek képviselői az év végi közgyűlésen egyhangúlag szavazták meg számára a tiszteletbeli elnöki funkciót, amit Anton Malout a sportág iránt érzett önzetlen szeretetére hivatkozva elfogadott.

Az 1998 áprilisában megrendezett flamand körverseny utolsó szakaszán történetekkel meglepően kevés újságcikk foglalkozott azokban a napokban. Körülbelül a százhatvanadik kilométernél, nem sokkal a cél előtt történt: Vencel megállt. Előbb azt hitték, rosszul van. A kísérőkocsi azonnal fékezett. Nem, nincs semmi bajom, válaszolta Vencel az orvosnak. A technikus az első ülésen sóhajtott. Az orvos elfordult, feje olyanformán rándult, mintha kiköpne. Basszameg, mondta aztán, és erre már tényleg kiköpött. Egy ötfős boly húzott el mellettük, az üldözők élcsoportja, nem sokkal később pedig újra hallani lehetett a felvezető rendőrautó elnyújtott szirénahangját. A domb alján már feltűnt a peloton, amikor a másik kísérőkocsi is melléjük ért.

Vencel közben a fűbe fektette biciklijét, és az út menti védőkorlátra ült, az edző pedig fel-alá járkált a kocsi mellett és ingerült hangon telefonált. *Hogyhogy mi van?*, kiabálta a készülékbe, *hát nem érted?*, majd később, valamivel már higadtabban azt mondta: *igen*, majd hozzátette még: *két és fél perc előnynél*.

Aztán felváltva hol Vencle, hol az árokba támasztott biciklire nézett, hátha mégis abban van a hiba, valami rejtett, alattomos kis hiba, ami elkerülte a technikusok figyelmét. Vencel ezalatt hátrahajtott fejjel itta ki az utolsó cseppeket a hétdecis víztartóból. A fehér műanyag flakonon *Vianelli Brescia* felirat. Amíg ivott, ádámcsutkája valószínűtlen lassúsággal mozgott föl-alá.

A szertartásteremben halk háttérzeneként Ján Cikker altatódala szól a *Bajazid bég*

című operából. Az anyakönyvvezető mosolyog. „Tisztelt szülők, tisztelt megjelenetek”, mondja, „derűs, varázslatos pillanat ez, amikor egy új állampolgár –”

Ezután részlet hangzik el a Köszöntő című versből („A végtelen ég alatt / gyűjtünk sok-sok sugarat / s befonjuk az életed / legyen tőlük ékeőbb / ami jó és ami szép / mind legyen majd a tiéd”). A szerző nevét nem említik. A vers után az anyakönyvvezető felolvassa a fogadalmat. A felolvasott fogadalom szövegével a szülők egyetértenek. Majd aláírás következik, az emléklap átvétele, kézfogások jókívánságokkal stb. A szertartás végén a zene szintén halk, de egy árnyalatnyival már vidámabb, mondjuk, Raveltől a *Lúdanyó meséi*.

Vagy más.

A pozsonyi Istropolis Művelődési Központ gálatermében tegnap ünnepélyes keretek között kihírdették az „Évtized hazai sportolója” ankét végeredményét. A sportújságírók döntése alapján a címet és az ezzel járó állami kitüntetést kiemelkedő teljesítményekben gazdag pályafutásának elismeréseként Ján Vencl kerékpáros kapta, aki egészségügyi okok miatt nem vehetett részt az ünnepségen. A kitüntetést a díjazott nevében Štefan Holec, Vencl egykori edzője vette át Rudolf Schuster államfőtől.

A rendezvényt, amelyen fellépett az Olíga Hemerková Konzervatórium és Zeneiskola vegyeskara is, megtisztelte jelenlétével Juan Antonio Samaranch, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke, aki rövid ünnepi beszédében méltatta a szlovák kerékpársport eddigi eredményeit, külön kiemelve Ján Vencl felbecsülhetetlen érdemeit a sportág népszerűsítését illetően, valamint támogatásáról biztosította a – (-)

Minden reflektor az emelvényre irányítva. Anton Malout feláll. A konferenciaterem fokozatosan elcsendesedik. Hat óra tizenegy perc. A Canal Plus francia tévétársaság stábjához tartozó operatőrt egy biztonsági embernek kell egyértelmű karjelzéssel az emelvény és a nézőtér közötti rész elhagyására utasítania, ami a francia operatőr részéről ellenkezés nélkül megtörténik.

Anton Malout, a NOB delegátusi testületének tagja, a Szlovák Kerékpárszövetség tiszteletbeli elnöke hat óra tizenkét perckor a következő bejelentést teszi:

„Az évtized sportolója a kerékpáros Ján Vencl.” (Malout 18:12, 99)

Taps.

Vencl apja a korompai városi múzeum mindenese volt. A városban órásmesterként ismerték. Műhelyasztalán a nap minden részében szétszerelt órák miniatűr alkatrészei, fogaskerekek, rugók és vékony üveglapok hevertek szanaszét. Vencl gyakran játszott a felnyitott órákkal, egyszer egy rozsdás nagymutató felsértette hüvelykujján a bőrt: a szúrás nyomán kibuggyanó vércseppet nadrágjába törölte. Ez négyéves korában történt, 1975. december 14-én.

A templomi keresztelő alatt a ministránsok a premontrei rendbe tartozó paptól valamivel hátrább, szinte a sekrestyeajtóban állnak. Egyikőjük lehajtott fejjel ásít. Az utcáról éles, csattanó hang hallatszik be, egy autójátó csapódásának hangja. Hozzá női nevetés, női és férfi nevetések, mert többféle nevetés is elkülöníthető egymástól, majd fokozatosan halkul minden, ahogy a lármás csoport távolodik odakint.

– *Ellene mondotok-e a sátánnak, minden cselekedetének és minden kísértésének?*

A válasz tisztán artikulálva elhangzik.

– *Ján, én megkeresztellek téged az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Ámen* – mondja a pap, mire a karzatról orgonaszó harsan fel, a 47. zsoltár kísérőzenéje.

„*Alleluja: midőn megkeresztelkedtetek Krisztusban, Krisztust öltötte magára lelketek! Alleluja, alleluja, alleluja!*”

A taposómozdulat közben a kerékpáros a comb elülső részén lévő izmot megfeszítve lenyomja a pedált, a láb kinyúlik, a hátulsó combizmok összehúzódása pedig felemeli a lábat, és ezzel befejeződik a körkörös pedálozó mozdulat.

Ján Vencel 1993 tavaszán került a prágai PSK Unit Experthez. Prágában ismerkedett meg Magdalena Hiele-Schmittke (szül. 1972) újságírónővel, aki akkor a *Karlovarské noviny-Karlsbader Zeitung* című kétnyelvű cseh-német folyóirat munkatársa volt, s akivel Vencel 1997. április 19-én Karlovy Varyban házasságot kötött. A Karlovy Vary-i anyakönyvi hivatal „*Svatby a jiní sváteční obrady*” (Esküvők és más ünnepségek) című katalógusa szerint Ján Vencel (szül. 1971. január 10-én Korompán, anyja neve Eva Matuzová) és Magdalena Hiele-Schmittke (szül. 1972. november 9-én Jáchymovban, anyja neve Linda Hiedweich) törvényes házasságkötésének tanúi: Ingrid Schmittke, Konrad Faber, Karol Poledniak és Emília Grubbová.

„*A szlovák striciket pedig kiheréljük – jól megfenjük a konyhakést, és egy mozdulattal lenyisszantjuk azt a kibaszott töküket.*”

(Felirat egy piszoár fölött a Mapei-QuickStep kerékpáregyesület castellanzei edzőtáborában)

Eredetileg a sienai Szent Katalin-kolostorban őrizték az *Istenanya a gyermek Jézussal, a megvakított Szent Boleszlávval és két angyallal* című ikont, amely a 19. század közepén Porfirij Uszpenszkij archimandrita rendeletére került Kijevbe. A képen ábrázolt alakok feje a testhez képest még mindig aránytalanul nagy, ráadásul a háttér cinóbervörös és sárga színárnyalata is erőteljes bizánci (késő-bizánci vagy poszt-bizánci) és kopt hatásról árulkodik, az Istenanya maga elé révedő tekintete, valamint a gyermek Jézus arcán megjelenő sötétkek és zöldes árnyékok azonban nem felelnek meg egyetlen korabeli iskola hagyományainak sem. A kép egyik szélén jobbjukat áldásra emelő angyalok, Krisztus másik oldalán, Krisztus mögé húzódva pedig a megvakított Szent Boleszláv, kezében félig kibontott pergamenszerű tekerccsel, amin a következő görög nyelvű felirat olvasható: „Íme az Istennek báránya, aki elveszi a világ bűneit. A Boleszláv feje feletti glória egyenetlen ívű, ráadásul a festékréteg hiányai miatt meglehetősen töredékes, csakúgy, mint a grešovicei Elszenderedő Szent Szűz templom ikonosztázának Andrej Rubljov által festett, *Kivágott nyelvű férfi az égő kemencében* című ikonján Gábrriel arkangyal glóriája.

Semmi sem jut már eszembe az égről, ezt mondta akkor, emlékezett vissza Magda, nem fordult felém, az ablakkal szemben ült és merev tekintettel bámult kifelé, egyáltalán semmi nem jut már eszembe az égről, ezt mondta, még az sem, hogy van, hogy akkor most itt van; de másról sem, folytatta halkan, pedig akkor

már senki sem volt a teremben rajtunk kívül, de mintha attól félt volna, hogy egy élesebb hanggal megsértheti a csendet, nekem pedig oda kellett figyelnem, hogy halljam a szavait, mert még az ajka is alig mozdult beszéd közben, szinte csak suttogott, mintha magában beszélne, úgy tűnt akkor, mintha nem is nekem szólnának azok a szavak; se az égről, mondta, se arról, hogy itt ülünk. Néha felberregt a radiátor. Sokára szólalt meg újra, nem tudom, hány perc telhetett el közben. Te azt mondanád, mondta akkor, hogy az ott az ég, és ha most látnál odakint egy varjút, akkor azt: nicsak, varjú száll; mire én azt feleltem, az ég üres, de akkor már ismét eldönthetetlen volt, hogy hallotta-e, amit mondtam; ha hallotta is, erre már nem válaszolt.

Ján Vencl 1993 és 1998 között ötször nyerte meg a Tour de France-t, az egyetlen érem nélküli év 1996 volt, amikor sorozatos sérülések miatt csaknem az egész szezont ki kellett hagynia.

Ha rajthoz állt, általában mindent megnyert, résztávokat, hegyi prémiumokat, még az időfutamokat is. Lehetetlen volt utolérni. Ha verseny közben nem léptek fel nála technikai jellegű problémák, még megközelíteni sem tudták. A szakértők egyetértettek abban, hogy még a legmeredekebb emelkedőkön is utánozhatatlan könnyedséggel hajt. Versenyzési stílusa a kétségbeesésbe kergette ellenfeleit. Természetesen akadtak, akik nem adták fel, akik „összeszorított foggal” küzdöttek éveken át, hogy megelőzzék. Ők lettek az „örök másodikok” (*The Daily Sports*). Előbb Rominger, majd Indurain.

1994-ben, miután abban az évben a Mapei színeiben induló Vencl a Vuelta Españán kívül minden jelentősebb versenyen fölényesen győzött, a Mercatone Uno és a Crédit Agricole kerékpáregyesületek a „szlovák ámokfutó” elleni összefogásra szólították fel a vezető csapatok húzóembereit, a honfitársnak tekintett cseh Svoradát, a franciák akkori legjobbját, Richard Virenque-öt, az olaszok fenegyerekét, a Kalóz becenévvel illetett Marco Pantanit, de a felhíváshoz csatlakozott Miguel Indurain, a világranglista második helyezettje, és afféle utolsó nekifutásként még a nagy öreg, Tony Rominger is. (Akkoriban azt beszélték, a bojkotthoz még Vencl csapattársai is hallgatólagos beleegyezésüket adták, Casagrande és Zabel nevét lehetett hallani.)

A kísérlet azonban kudarcot vallott, Vencl a következő évben a TdF és a Giro d'Italia mellett a Vueltán is első lett, tíz és fél perces különbséggel előzve megösszesítésben Pantanit. (www.vueltaespana.com)

Tisztelt Vencl úr,

Minisztériumunk megdöbbenéssel fogadta a *Šport* napilap ez év aug. 19-i számában közölt nyilatkozatát, amely szerint felhagy az aktív sportolással, s a jövőben „*semmilyen versenyen vagy egyéb rendezvényen*” nem kíván részt venni.

Vélhetően több, általunk ismeretlen szempont alapos megfontolása után döntött így, ezért bejelentését kénytelenek vagyunk tudomásul venni, ennek ellenére álláspontunk szerint lépése helytelen és elhamarkodott volt.

Minisztériumunk természetesen elismeri és rendkívül nagyra értékeli az elmúlt évtized meghatározó világversenyein elért kimagasló eredményeit, ám a tudomásunkra jutott információk alapján egyúttal komoly aggodalmunkat fejezzük ki a magatartásában bekövetkezett változásokat és azok utóhatásait ille-

tően. Tudatosítania kell ugyanis, hogy népszerű sportolóként állandó médiaszerplő, s a példaképek követése a fiatalabb generáció részéről gyakran kellő körültekintés nélkül történik, ezért egy élsportoló érzelmi életének esetleges kilengései, szélsőséges alakulásai nem szerencsések az ifjúság nevelése céljából. Mindezeket az összefüggéseket figyelembe véve morális értelemben elfogadhatatlan az a hozzáállás, amit nyilatkozatában utalások szintjén körvonalazni próbált. A személyiség autonómiájára és a szabad akaratmeghatározásra hivatkozó esetleges ellenérvei még abban az esetben sem lennének helytállóak, ha a sport intézményét nem tekintenénk társadalmunk immanens és lényegi elemének.

S bár nyilatkozatában – fiatal kora ellenére – többször is elhatározása véglegességét nyomatékosítja, mégis mindannyiunk érdeke, hogy egy ilyen kiváló versenyző a hazai és nemzetközi sportéletbe mihamarabb visszatérjen, ezért arra kérjük, gondolja át döntése helyénvalóságát.

A kedvező válasz reményében üdvözlí Milan Šrámek docens, kandidátus, a természettudományok doktora, a Szlovák Köztársaság Sport- és Oktatásügyi Minisztériumának helyettes államtitkára.

Még ugyanebben az évben a *Gazetta dello Sport* olasz sportlap szavazásán Vencl a megszerezhető 300 pontból 285-öt kapott. „Vencl mennybemenetele” (*L'Equipe*), „A nagy Vencl” (*El País*), „Elsőprő fölényel” (*The Guardian*), „A század vasembere” (*Corriere della Sera*) – ilyen szalagcímek hirdették másnap a világsajtóban az ankét végeredményét, csupán a belga *Bruxeller Herald* jegyezte meg családodottan, hogy „Eddy arasznnyival második”, a hetvenes évek legjobbjának, Eddy Merckxnek második helyére utalva. A szavazás komolyságát nem vonta kétségbe José Mari Alarda argentin és Oleg Kuzacs fehérorosz újságíró listája, rangsorukban ugyanis még harmadikként sem szerepelt Vencl neve, igaz, Merckx, Rominger, Indurain és Armstrong is hiányzott. *Vencl?*, kérdeztek vissza a szavazás után, és tanácstalanul megvonták vállukat.

Vencl egyetlen hosszabb interjút Martina Hejduková készítette. A cseh *Mladá Fronta Dnes* 1996. okt. 4-i számában jelent meg, két oldalon.

Kedvenc ételle? „Nagyon szeretem a palacsintát.” Autómárkája? „Az autókat nem ismerem.” Egyáltalán? „Otthon Skodánk volt.” Milyen? „Piros.” Úgy értem, Felicia, esetleg 120-as? „Nem emlékszem.” Szeret utazni? „Nem.” Ez furcsa, hiszen hetente más-más helyen áll rajthoz. Kedvenc országa sincs? „Nem, nincs.” Árulja el: vallásos? „Nem.” Jó, akkor másképp kérdezem. Hisz istenben? „Nem.” Soha nem hitt? Gyerekkorában sem? „De, gyerekkoromban igen, bár...” Bár? „Bár inkább csak a lehetőségében, azt hiszem.” Lehetőségében? Ezt értsem úgy, hogy most már isten létezésének lehetőségében sem hisz? „Akár így is értheti.” A szülei vallásosak? „Nem tudom.” Nem tudja, hogy vallásosak-e a szülei? „Nem, de ha akarja, megkérdezhetem tőlük.” Mégis mi jut eszébe egy templomról? „A hideg.” A hideg? Semmi más? „Talán a tömjénszag még.” (folyt. a köv. old.)

A nizzai képeken jól láthatók azok a transzparenszek, amelyek az 1994-es Tourt végigkísérték. Félbevágott lepedőhöz hasonlító transzparenszek vászonból, de az is lehet, hogy csak közönséges fehér kartonpapírból: fehér vagy drapp, mert a képek alapján ez sem egyértelmű, mindenesetre két vékony tartórúd közé kifeszí-

tett világos színű anyag, rajta piros sablonbetűkkel: Laurent & Richard! A franciák két titkos esélyese közül Laurent Jalabert azon a versenyen összesítésben a negyedik, Richard Virenque pedig a kilencedik helyen végzett.

A nizzai képek között van egy közeli felvétel Venclről, amint a kormányra dőlve, egész felsőtestével közvetlenül a kormányra hajolva a célegyenesbe fordul. Arca furcsán eltorzulva, hunyorít, csak az összehúzott szemhéjat látjuk, és akár azt is hihetnénk, hogy csukott szemmel hajt, jóllehet nem is ez az érdekes, hanem a lélegzetvételnek az a pillanata, amikor hirtelen, szinte kapkodva szívná be a levegőt, és felső fogsora elővillan, de a szokásosnál jobban, erőteljesebben, úgy, hogy már az íny is látszik a fogak fölött: mintha viczorogna.

Venclre jellemző volt, hogy még az utolsó métereken sem engedte el a kormányt, nem emelte magasba a kezét és nem integetett, hanem egészen a célvonalig hajrázott teljes erőbedobással, ha senki sem jött szorosan mögötte, akkor is.

„Megszállott”, mondták róla, „ámokfutó. Nézd az arcát.”

De ezeket a képeket most nem is annyira Vencl furcsán ránduló arca miatt vetjük szemügyre, amely sokak szerint egyfajta könyörtelen, kegyetlenségbe hajló eszelősséget tükröz, bár azt nem lehetett tudni, pontosan mit is értettek ez alatt.

Itt ugyanis, ezen a képen Vencltől jobbra teljes terjedelmében és viszonylag közlőről látható egy ilyen transzparens, és tisztán kiolvasható a *„Laurent & Richard!”* felirat alatti, kisebb betűkkel és nyilvánvalóan sablon nélkül írt mondat is: *„Mindenki más halott.”*

Hét órakor ébredt. Néhány percre még fekvé maradt, Magda légzését hallgatta. A bordó faliszőnyeg mintázata apró négyzetekből és háromszögekből állt, zöld négyzetek és zöld háromszögek. Az ablakban furcsa pózban megrekedt, harmonikaszzerű papírredőny. Aztán felkelt, vigyázva a mozdulatokkal és hangokkal, nehogy felébressze Magdát, halkán nyitotta és csukta a vécéajtót, vizelés közben sóhajtott, a fürdőszobában a kád fölött fogat mosott, Fluora fogkrémmel, egy korty vízzel kiöblítette a száját, majd mezítláb az asztalhoz ment. Sokáig állt ott egyhelyben, mozdulatlanul, az asztal fölé hajolva.

Az 1995-ös Tourt követően, ahol 92 óra 33 perc 14 mp-es idejével mintegy 16 perccel előzte meg összesítésben a svájci Alex Züllét, a sajtón keresztül többen is éles hangon támadták az általában rajt-cél győzelmeket arató, szerintük a dopingvizsgálaton kimutathatatlan szereket használó (és némely etapban *beszámíthatatlan tudatállapotú*) Venclt. Akkor ugyanis a verseny történetében egyedülálló módon az első rajttól az utolsó, párizsi célíg mind a huszonhat versenynapon keresztül ő viselte az összesített pontversenyben vezetőknél kijáró sárga trikót, amire a szervezők a harmadik futam után rávarrták a nevét: VENCL.

Azokban a napokban jelent meg az Aarhuser Bligben a harmadik helyen befutó dán Bjarne Riisszel készített beszélgetés, benne Riis kijelentése a Vencl ellen készülő, minden eddiginél egységesebb összefogásról.

„Ha ez sem segít, akkor a Lavaredo lejtőin száguldas közben fogom meglökni, hogy kitörje a nyakát. Most nem a levegőbe beszélek. Nekem még soha nem volt problémám senkivel, de Venclt egész egyszerűen gyűlölöm. Ne kérdezzék, hogy miért. Én sem tudom megmagyarázni, hiszen soha egy rossz szót nem mondott rólam. Igaz, jót sem. Mintegy ötvenyi közös versenyzés alatt még sosem jött oda hozzám, egyetlenegy alkalommal sem

*jött oda azzal, hogy na mi van, öregfiú, mi újság, vagy hogy csak úgy dumáljunk. Se hoz-
zám, se senkihez. De még a szélárnyékos pozíciót sem fogadta el, akkor sem, ha kettes
vagy hármas meglógásban volt. Értik ezt? Fel lehet ezt fogni egyáltalán?”*

Bjarne Riis ezekért a szavakért 15 ezer német márka összegű pénzbüntetést és kéthónapos eltiltást kapott, amit röviddel az ítélethozatal kihirdetése után Riis csapatának, a Collstropnak a fellebbezését követően a Nemzetközi Kerékpárszövetség fegyelmi bizottsága a kiszabott pénzbüntetés érvényben hagyása mellett egyetlen UCI-versenyről (a Liege–Flémalle–Liege gyorsasági futamról) való ki-
zárásra módosított.

Az ikonfestészet történetének különös alkotása az a kép, melyet orosz kutatók a múlt század elején találtak egy zvenyigorodi ház faskamrájában: *Az Úr színeváltozása* címet viselő ikon alighanem Feofan Grek munkája, bár a szerző személyéről máig viták folynak.

Feofan Grek, a moszkvai iskola legellentmondásosabb egyénisége 1405-ben készítette el az Angyali Üdvözlét székesegyház ikonosztázának képeit, ebbe a sorozatba illeszthető *Az Úr színeváltozása* is, még ha nem is Grek, hanem – mint ahogy a Kaunasi Képzőművészeti Akadémia legújabb kiadványa állítja – valamelyik műhelytársa festette.

A székesegyházbeli ikonokhoz képest az egyetlen és nehezen magyarázható különbség az, hogy az ijedten gesztikuláló tanítványok által közrefogott Krisztus arca a szokásos sárgás alapú rózsaszín helyett sápadt-fehér, és az ajkak vég-
érvényesnek tűnő mozdulatlansága is inkább némaságra utal a következő pillanatban várható megszólalás helyett.

Hisz valamiben egyáltalán? Mármint önmagán kívül? *„Ezen még nem gondolkodtam.”* És min szokott gondolkodni? *„Biciklizés közben sok minden eszembe jut.”* Ez érdekel. Például? *„Csak éppen nehéz elmondani.”*

Ingrid Schmittke, Magdalena Schmittke húga szerint Vencl 1998 telén többször – emlékezete szerint háromszor vagy négyszer – pszichiátriai kivizsgáláson vett részt a chebi elmeógyógyinézetben, ahol 1999 januárjában másfél hetet töltött le az előírt négyhetes szanatóriumi kezelésből, mivel felesége, Magda – elsősorban befolyásos ismerőseiknek köszönhetően – megkapta a házi ápoláshoz szükséges engedélyt.

„Akkor már egy éve, körülbelül egy éve nem versenyzett. Az igaz ugyan, hogy naponta edzett, egy-két hevenyészett, meglehetősen vázlatos edzéstervtől eltekintve azonban semmi jel nem mutatott arra, hogy komolyabban foglalkozna a visszatérés gondolatával. Magda szerint naplót is rendszertelenül vezetett, olykor többhetes kihagyásokkal.

Karelllel (Karel Frydek, Ingrid Schmittke akkori barátja, később férje, a *Lidové Noviny* című napilap szerkesztője, szül. 1964-ben) náluk töltöttük a karácsonyt. Ján rosszkedvű volt és hallgatóg, akár azt is mondhatnám, rosszkedvű és hallgatóg, mint mindig, de azokban a napokban különösen zárkózottnak tűnt vagy inkább közömbösnek, nem tudom. Magda ilyenkor mindig megpróbált minél kedvesebb lenni, de akkor mintha még ő sem lett volna egészen jelen. Talán túlságosan fáradt volt, nem tudom. A kórházi kezelésekről akkor még mi sem tudtunk, csak sejtettük, hogy valami van. Ők nem mondtak semmit, Magda sem. Ján nem is mondhatott volna. Az ünnepek alatt, amíg ott vol-

tunk, többnyire a szobájában ült és egy keményfedelű füzetbe rajzolgatott szénceruzával. Eredetileg egészen újévig terveztük az ottlétet, de az első napok fagyos hangulata és némasága miatt Karel indítványozására karácsony harmadnapján visszautaztunk Prágába. (A prágai *Revue* című közéleti-kulturális havilap tavaly februári számában közölt Ingrid Schmittke-interjú alapján)

Percenkénti nyolcvanas fordulathál a térd óránként 4800-szor hajlik be és nyúlik ki. Túlerőltetést okozhat viszont, ha a térd kikerül a függőleges síkból, mivel más ízületektől eltérően a térdet csak izmok, inak és ínszalagok tartják egyben. A taposó mozdulat közben a kerékpáros a comb elülső részén lévő izmot megfeszítve lenyomja a pedált, a láb kinyúlik, a hátulsó combizmok összehúzódása pedig felemeli a lábat, és ezzel befejeződik a körkörös pedálozó mozdulat.

Venclt 1998 nyarán láttam utoljára, a Tour után tartott sajtótájékoztatón. A végén csupa olyan kérdést tettek fel neki, hogy együttérez-e a kelet-timori forradalmárokkal, meg hogy részt vesz-e az emberi jogok megsértése elleni nemzetközi tiltakozó akciók valamelyikén, míg aztán az egymás után érkező kérdések egyikére azt válaszolta: igen, majd elnézést kért (elnézést, de most el kell mennem) és távozott.

A szövetség titkáráként persze számos mendemondát hallottam róla. Többségük nyilvánvaló túlzás. Mondták, hogy nőügyei vannak, persze senki semmi konkrétummal nem állt elő, csak úgy homályosan. Egyszer az olasz bulvársajtó összehozta egy bemondónővel, ezt aztán több helyről is hallani lehetett. A nő nevére már nem emlékszem. Csak a feleségét ismertem, Magdát, az évrő bankettekről meg díjátadásokról, bár ezeken csak ritkán vettek részt személyesen. Hogy dölőfősségből-e, nem tudom. A riporterek mindenesetre nem is nagyon próbálták kamera elé fogni, egyenes adásban semmiképp, hiszen többnyire még a villáminterjúkat is megtagadta.

De mondták azt is, hogy megtagad minden csapatmunkát, és a szerződést is csak azzal a feltétellel fogadja el, ha külön edzéstervet engedélyeznek számára, ami valószínűleg igaz volt, mert a téli alapozást általában otthon csinálta végig.

Összességében, azt hiszem, kevés őszinte szurkolója volt. Mint ahogy ő sem szeretett igazán senkit, vagy legalábbis nem lehetett rajta látni. Amikor Prágába igazolt a PSK-hoz, és lemondta a válogatottságot, a Békeverseny szlovák szakaszán egy fanatikus ökölrel megütötte. Azt kiabálta, hogy emberáruló. Ez még a tilburgi incidensek előtt történt, ahol állítólag előre meg volt tervezve a csoportos bukás. Vencl fel is adta a versenyt. Soha többé nem indult már sem a Békeversenyen, sem az Omloop Het Volkon.

Sokáig nem lehetett róla tudni. Három éve a szövetség tisztújító gyűlésén Ludwig Adler, a Wüstenrot elnöke hozta őt szóba, de még az újságírók sem hallottak semmit, már azon túl, hogy alighanem végérvényesen visszavonult. Csak később, mintegy másfél év után tudtuk meg, hogy Vencl még abban az évben öngyilkosságot kísérelt meg, majd hónapokat töltött kórházban, Prágában és Chebben is. Halálhíre mégis megrendített: az orvosi jelentések szívelégtelenségéről szóltak. Persze elképzelhető, hogy ez így volt, mindenesetre egy időben azt is hallani lehetett, hogy csupán a felesége kérésére hangzott így a hivatalos verzió, s hogy Vencl valójában vagy negyven olyan Doxarean tablettát nyelt le egy

kladnói motelben, amiből öt is elég. (Zdenek Cihlár: „Mítosz és valóság”, in: uő.: *Legyőzhetetlenek*, Šport-Nova, Bratislava, 2001)

A temetés előtti napon a szertartásfelelős belekarolt Magdába és végigkalauzolta az épületen. *„Minálunk az az elv jut érvényesülésre”,* magyarázta lehunyt szemmel, *„hogy az elhunytat a koporsóban már mintegy fél órával, de adott esetben akár háromnegyed órával a végtiszteletadás előtt kiállítjuk a teremben, ebben a teremben, amit itt lát. Ez a díszterem”* – mondta a szertartásfelelős Magdának, és megálltak az ajtóban. *„Ott lesz majd a ravatal”,* mutatott a terem végébe, *„pontosan előttiünk, ha itt belépünk, ezen az ajtón, mert nem csak ez az egy ajtó van, van egy ajtó oldalt is, de ha itt belépünk, akkor a ravatal pontosan előttiünk lesz”.*

A szertartásfelelős megvárta, míg Magda elképzei a ravatal pontos helyét, majd mosolyogva folytatta: *„Jobbra, ott jobboldalt az első széksor a legközelebbi hozzátartozók részére lesz fenntartva. Innen nézve a jobb oldali széksor az, ha viszont a ravatal felől nézzük, képzelje most azt, hogy a ravatalnál áll, akkor természetesen a bal oldali széksor az, nem a jobb oldali, hanem a bal oldali, éppen az ellenkezője. A ravatal körül lesznek majd a koszorúk”,* mondta még.

„Persze csak akkor”, vonta maga után a félig még mindig a folyosón álló Magdát, *„ha a megboldogult családjának nincsen valamilyen más, speciális kíváncsága, ugye, érti? Mert akkor, abban az esetben más helyiséget jelölünk ki, bár ilyesmi nem szokott előfordulni nálunk, én legalábbis nem tudok róla.”*

„De hát nézzen körül nyugodtan”, mondta a szertartásfelelős Magdának, *„nézzen csak körül a díszteremben, asszonyom, menjen el az ablakokig, és onnan is figyeljen meg mindent, az ablakoktól, a terem majd egészen másnak tűnik onnan, ugye, érti, mire gondolkodok, az ablakoktól nézve a terem a fényviszonyok miatt egészen másnak tűnik, ugye, érti már, asszonyom, nem csúnyábbnak, egyáltalán nem, a terem nagyon szép, mondhatnám, rendkívül szép, eddig még mindenki meg volt vele elégedve.”*

Végig az ablakot nézte, és nem lehetett tudni, hogy hallotta-e, amit mondtam neki, vagy hogy hallotta-e azt, amit korábban mondtak neki, hogy hallott-e egyáltalán valamit is abból, ami a teremben elhangzott, olyan mozdulatlanul ült, még csak nem is pislantott, akkor sem, amikor hozzá szóltak, mintha üvegből lenne a szeme, ezt gondoltam akkor, ahogy elnéztem őt: üvegszem és az alatta levő karikák; gyakran megérinteni sem mertem, attól félve, hogy érintésemre összezerzen, és félig zavart, félig bocsánatkérő hangon azt kérdezi majd: tessék? Esetleg megkérdezhettem volna tőle azt, hogy mit néz ott kint, megkérdezhettem volna tőle azt, hogy lát-e valamit, de erre sem válaszolt volna, ez szinte biztos, hanem ugyanolyan pózban ült volna tovább a karfa nélküli széken, kezét ölébe téve, jobb kézfeje a jobb, bal kézfeje pedig a bal combján, néhány ujjhegy összeért.

Bent egyébként nem volt hideg, folytatta Magda, két radiátor is volt, ami nyilvánvaló pazarlás, hiszen egy is elég lett volna, túlságosan is, olyan meleg volt, csodálkoztam is, amikor bevezettek minket abba a helyiségbe, hogy erre senki sem gondolt, biztosan nem, mármint a radiátorokra, meg arra, hogy itt ennyire meleg van.

Fogadd jószágon, Urunk, Ján testvérünket, akit ebből a világból magadhoz szólítottál. Bűneink bilincseiből feloldozva ajándékozd meg békével és örök vilá-

gosságoddal, hogy szentjeid és választottaid körében a feltámadás dicsőségére jusson.

Testvéreim! Isten irgalmáért esedezve bocsássuk most útjára testvérünk holttestét. A lélek visszatért teremtőjébe, a test pedig váljék porrá, melyből vétetett.

Andrej Rubljov Feofan Grek tanítványa volt, többek közt ő is részt vett az Angyali Üdvözet székesegyház ikonosztázának díszítésében. Rubljov saját képein azonban – elsősorban a grešovicei Elszenderedő Szent Szűz templomában találhatóikon – meglepően nagy felületek maradtak fehérek, és ebben az érintetlen tisztaságban mozgásnak semmi jele nem látható.

A Rubljov-féle ikonok megítélésének bizonytalanságát csak fokozza az a művészettörténeti tény, hogy a 16. századtól kezdve Rubljov képeit többször is átfestették, az ábrázolt alakok tekintetét a már-már hipnotikus üresség feloldása végett meghatározott pontokra irányították, a szigorú és fegyelmezett arckifejezéseket enyhítendő pedig a mosolytalan angyalok szájszegleteit felfelé görbítették, és néhol még a tiszta fehér háttér is sárgászöld, arany vagy éppen ibolyaszínű árnyalatot kapott.

Ha nincs versenyen, hetente hatszor edz, átlagban napi 130 kilométert téve meg, olykor órákig hajtva dombnak felfelé, zuhogó esőben. Mi a jó ebben? „Semmi.” Akkor mégis miért csinálja? „Nem tudom. Így alakult.”

A gyászteremben Bartók *Divertimentója* szól. A december 4-re rendelt gyászzene Rahmanyinovtól a *Cisz-moll prelűd* és Bartók *Divertimentójának* második tétele. A gyászszerartás negyven perc múlva kezdődik. A teremben kevesen vannak. Az a néhány ember, aki már a teremben van, fekete ruhát visel. A gyászterem széksorai egyelőre még üresek. Széksorok: kétszer huszonöt szék. A temetés nem lesz nagyszabású, mindössze kétszer huszonöt darab széklet igényeltek a hozzátartozók, kétszer huszonötöt, azaz ötvenet. De még nincsenek ötvenen a teremben. Talán tízen, tizenöten lehetnek. A gyászszerartás negyven perc múlva kezdődik. Bartók *Divertimentóját* hallani. Ha véget ér, újra bekapcsolják. A széksorok üresek. Még negyven perc. Az a néhány ember, aki már a teremben van, a ravatalnál áll. A ravatal körül koszorúk. Hét-nyolc koszorú.

Ján Vencel a szokásosnál korábban ébredt, háromnegyed hat körül, de csak egy pillanatra nyitotta ki a szemét: a faliszőnyeget látta maga előtt, az egymásba fonódó apró négyzeteket és háromszögeket. Ezt látta, majd lehunyta a szemét és elaludt.

Amikor ismét kinyitotta a szemét, odakint éppen harangozni kezdtek. Hat óra körül lehet, gondolta akkor, aztán felkelt és az asztalhoz ment. Az asztalon teáskanna, egy belülről sötét csésze, kiskanál, porcelán kistányér, egy műanyag tartóban tíz-tizenkét kockacukor és egy félbevágott citrom, mellette egy Sigma márkájú pedál, hajtókar nélkül, valamint a *Pravda* napilap 1986. október 21-i, megsárgult száma, amelynek hiányzott az első és utolsó két oldala, egyébként sértetlen volt, a teafoltokat leszámítva. Vencel sokáig állt ott egy helyben, mozdulatlanul, az asztal fölé hajolva.

erkélyláda

az introvertált ember kis használaton kívüli konyhakéssel kiáll az erkélyre
bámulja egyelőre ötlettelenül a pár arasznyi virágládákat és hajlott korának
neveltetésének s – némi túlzással – életfilozófiájának megfelelően emlékezik
erdővel szemben nőni föl ki tudta még akkor ez volt a paradicsomi állapot
no nem csak a szabadság és a köszvénytelenség mert hogy a szeplős suhanc
diktatúrában is szabad hiába frogatnak marhaságokat a heti brosúrák
és rab akkor mikor idegbeteg pöcsölő demokraták gégéjére könyökölnek
az apró lábak pedig ha kattogtak is beszáguldozták a végtelennek tűnő tereket
állsz hát a virágládácskák előtt elpereg szemed alatt egy-egy paneltetű
a fönt lakó maghéjait a humuszban megpörgeti a szél a névtelen kis gazok
mint egy távol-keleti hadsereg a parányság paradox bőségével rohamoznak
egy marék föld ennyi maradt az irdatlan makkosokból a zsiráfnyakú liánokból
melyek henri rousseau vad vegetációjával szőtték be a gyermeki képzeletet
a titokzatos repedésekből utószor ballagtak elő a misztikus szarvasbogarak
hőscincérek meghökkentő csápjaikkal tapogattak a megkövült fakérgeken
rajzott az óriáshangyák köztársasága azóta sosem látott madarak énekeltek
és májusban a fölzőldülő avaron mindenütt ibolya és az anyák gyöngyvirága
a bogyók barokkosan virítottak a táj orosz erdőfestők édeskés színeivel üzent
az apró számócák illatát pedig fél évszázada nem tudta kitörölni orrodból
sem a női váladékok révülete sem a gasztronómia zamata sem a szesz szaga
ha pedig éretlen fejjel unni kezdted fauna és flóra atavisztikus bódulatát
falkázó csínyeiteket néhány száználmas villanyoszlop porcelánja bánta
legörbülő kopott irányjelzők s a bokrok mélyére húzódó lihegő szeretők
majd az apró bűnököt követő önfeledt futás a maszatokon átűtő piros kacajok
most állsz egy kősrban fullaszt a tölcserelv megkotrod tenyérynvi műföldedet
mely mint egy romantikus cérnaszál a létezéshez még halványan odaköt

Mint ki hagymát...

*Mint ki hagymától könnyezik,
s orrát törölve elgondolkodik:
mért zuhan ő megint s megint a szörnyekig,
s mért nem hagyja mégsem e boltot itt;*

*Mint ki húst aprít s serpenyőbe vet,
s az illat lassan föl, orrába kúsz –
megérez egy delejes, új erőteret,
mely a kételyek mély árkába húz;*

*Mint aki salátát mos s levelez,
s az ujjáról ecetes lét lenyal,
töpreng, kipróbáljon-e újabb szereket,
vagy érje be kávéval s tablettáival;*

*Mint ki gombokat nyomkod s egerész,
nem tudhatván, hogy ebből ki mi sül,
s hogy mi vezeti kezét: merev ész,
lágý(uló) szív vagy Isten, kibicül;*

*Mint aki már minden leélhetőt leélt;
lesöpört konyhaasztal előtte a lét,
nem jajong és nem tanúsít erélyt
– ha rajta múlna, mint a gőz oszolna szét;*

*Mint aki már megint rossz verset írt,
de eldobni megint nincs ereje –
kudarcot beismerni sose bír;
hogý foghatna hát tenni ellene?...*

Utazások száz dollárral

– vignetták –

Eltéveszttem és megoldom. Egyszer tévesztettem el, amikor véletlenül azt mondtam, hogy hazamegyek D-be. Hirtelen elkeskenyült az arca és sötéten hallgatott. Nem, mert mindig így mondom. Ez nem lehet véletlen, ilyet nem téveszt el az ember csak úgy, hiába mentegetőzőm. Lehet, hogy mindig így mondom, készséggel elismerem, de már másképpen van. Egyszerűen nem így gondolom, mindössze rosszul mondtam, ez a nyelv rutinja vagy tehetetlensége bennem. Tehetetlenségi nyomatéka. Ne védekezsek egy elszólás miatt, egyébként sem vagyok nyelvfilozófus, hogy mindenre magyarázatot találjak. Valójában ő téveszti el, ha meghallja e város nevét, akkor mindig megkérdezi, hogy hol is van ez. Milyen megye, Heves? Nógrád vagy Heves?, folyton így kérdez vissza. Ebben az a vicc, hogy nem viccel, soha nem bírja megjegyezni, mert *olyan* messze van. És hogy ott nekem jó volt, *túlságosan* is jó, ez a túlság bosszantja, és emiatt nem jegyzi meg. Egy olyan városban, ahol mindig fúj a szél. Ezt biztosan tudja, noha csak egyszer volt ott, de ennyi elég is. Egy esetből kell általánosítani, mert kettő már megzavar – ezt a költői tanácsot maximálisan megfogadta és betartja. Ennek ellenére még egyszer eljött, nem *annyi*ra véletlenül, de akkor is fúj a szél.

Tényleg van egy hely a városban, ahol *szinte* mindig fúj a szél. Másnap megmutatom neki az utcasarkot, mint valami titkos helyet – nevezetességnek azért nem nevezném. Először megvonja a vállát, nem érdekli, mi van ezen nézni való. Azután hirtelen megőrül, hogy láthatatlanban is kitalálta ennek a városnak a gyenge pontját. A titok szót azonban ne használjam. Tartogassam másra.

Mindent megért és megbocsát, mondja a peronon várakozva, még azt is, hogy nyáron is téli cipőben járok, csak azt az egyet nem, hogy hogyan tudtam itt élni. Ennyi időt. Ennyi meg ennyi év, ez majdnem egy rendes élet, ha jobban belegondol. Mégis inkább nem gondol bele, csak egyszerűen nem érti, hogyan voltam képes, legyek szíves erre válaszolni. Nevetve rágyújtok, majd belekezek valami történetbe, hiszen jobbnál jobb történeteim vannak e nem-értésre. De ne történeteket mondjak, kivételesen megkér erre, mivel mindennek van története, hanem indokot. Valamiféle elfogadható magyarázatot adjak, de gyorsan, mert ez a város tisztára olyan, mint Újvidék. Vagy Oran. „Na, látod, ott is élnek emberek – ez talán elfogadható magyarázat, nem!” Nem, szerinte nem.

Gyors válaszaim azonban nincsenek, mert ez egy lassú város.

Flúga. „Azt mondta, derű. A hívők, gondolom, úgy mondanák, öröm. De a nagy-

anyám nem forgott ilyen emberek között. Azóta eszerint élek. A férjem soha nem tudta meg a válásunk igazi okát. Pedig egyszerű. Amikor férjhez mentem, a szívemben derű lakott. Azért váltam el, mert félttem, hogy kiveszik belőle.”

„Mi van, apa?! Elérzékenyültél?” Olyan hangsúllyal kérdi, mint egy kvízzjátékost az első, még hülyék számára is evidens válasz előtt. „De hogyan érzékenyüljünk el egy város láttán, ahol nincs semmi, ami ösztökélje a szellemet, ahol még a csúnyaság is névtelen, ahol a múlt semmivé foszlik? Ugyan mi lehet az efféle tájak vonzereje, az űr, az unalom, a közönyös égbolt? Kétségkívül a magány és talán a teremtet világ. Egy bizonyos emberfaj számára a teremtet világ, ha szép, bárhol legyen is, keserű haza.” Igen, igen – mínusz pátosz.

Egy búcsúlatogatásnak azonban nincs tanulsága. Ha csak az nem, hogy ő többé nem jön ide. Azt mondja, nincs az a pénz, hogy ő még egyszer... „Már hogyan lenne!” Nincs, mert annyit senki nem ad érte. Majd rövid gondolkodás után mond egy képtelenül nagy összeget, ami hirtelen megoldaná az életét. Sietve kijavítja, az életünket. Márkában mondja, mert mindent így számol át. Sikerült lealkudnom a felére, majd annak is a felére, de még így is sok, nem éri meg. Kinek éri meg, ezen tréfálkozunk, amíg felszállunk a vonatra, hogy nekem megér-e ez ennyit. Nem tudom, hogy megéri-e, de nekem még vissza kell jönnöm, kikapcsolatni vagy átíratni a telefont és az áramot. És ekkor követtem el újra azt a nyelvi hibát, amit e látogatással lényegében kijavítottam. Vagy kijavítani akartam. Eltéveszttem és nem oldom meg – úgy látszik, ennyi az egész.

Nevetős Emil. – „Túléltem, és még mosolyogtam is. Ami mégiscsak teljesítmény. Istenem, ha egyszer nem fox téveszteni :)”

Ahogy hazaértem, azonnal keresni kezdtem egy könyvet. Ez a „haza” már egy másik haza, nem szeretnék ebből csinosabb metaforát gyártani: ott, ahol a könyvtáram van. Ja, erről is eszembe jut egy idézet, hogy a haza legjobb definíciója még a könyvtár – ám most nem keresem meg, hogyan van pontosan, mert itt pontatlanul is megfelel, parasztnak tanyára. Egyébként is most egy másikat keresek, de sehol nem találom, és ilyenkor elég bosszús tudok lenni. Kis túlzással, török-zúzok. Persze ez nem igaz, angyali jó természetem van – egy angyal vagy!, súgta a fülembe a fürdőszobában –, csak azért turbózom fel így a dolgokat, hogy valamivel előnyösebb színben tűnjek fel, vigyázat, humanisták!, másfelől, hogy bebizonyítsam, mennyire fontos lehet egy könyvtár. Vagy egy könyv. Annyira azért nem, mert még mindig nem találom, amit keresek, de ahogy menetközben merengek a definíción, egyre nyilvánvalóbb számomra, hogy sajnos ez már némileg idejétmúlt. Túl a finom gögön, ami az efféle könyvemberek arcára van írva. Más meg azt mondja, hogy ott a haza, ahol a laptopja van. Nem tudom, lehet. Bár itt is elférne egy-két vajon, ez valahogy túlzottan korszerűen hangzik, amolyan technicista-világmegváltóan, ami a mindig-snájdig termékenedzserek, az áhítatos programozók és a hamvas bölcsészlányok palizabja, ám nem kekeckedek, mert – őszintén szólva – magam is vágyom erre a prima kis kutyüre. Sunyibb és laposabb megfontolásokból, ám ez végül is mindegy.

De mit is kezdenék egy lappal, útban Kelebia felé?! Az olyan kivagyis dolog, a vonaton csak bámulnának rám az alföldi kofák, a hazatérő szesz- és cigaretta-csempészek, a vastag aranyláncokkal felfegyverzett szerb üzletemberek, nem beszélve az árnyékkommandóként felnyomuló határőrökről, akiknek aztán minden alkalommal bizonygatnám, hogy talán mégsem a komputerbizniszben utazom. Nagyjából itt tartottam, amikor végre meglett az a nyavalyás könyv. „Mindent összevetve, tartózkodnunk kell a túlzásoktól. A város és az élet közönséges látványt nyújt, s ezt ki kellett emelnünk. De ha az ember szokásokra tesz szert, minden nehézség nélkül éli napjait. Attól a pillanattól fogva, hogy a mi városunk kellőképpen kedvez a szokásoknak, azt lehet mondani, hogy minden a lehető legjobb. Kétségtelen, hogy ilyen szemszögből nézve az élet nem nagyon izgalmas. Legalábbis a rendetlenséget nem ismerik nálunk. És a mi nyíltszívű, derék és dolgozós lakosságunk mindig kivívta az utazó érthető tiszteletét. Ez a város, melynek nincs festőisége, nincs növényzete és nincs lelke, végül is megnyugtatónak látszik: elalszunk benne. Tegyük hozzá az igazság kedvéért, hogy a maga nemében páratlan tájba olvad bele, csupasz fennsík kellős közepén, ragyogó dombok gyűrűjében, pompás rajzú öböl mellett épült. Csupán azt sajnálhatjuk, hogy hátat fordít az öbölnek, s így nem látni a tengert, aki a tengerhez megy, ki kell mennie a városból.” Örülök, hogy, ha megkésve is, végül mégis megtaláltam, mivel ezt a pompás leírást akartam megmutatni neki, mint talán elfogadható érvet vagy indokot, amikor kérdőre vont, de hát ki szerelkezik föl a megfelelő idézetekkel egy búcsúlatogatáskor. Mindössze egy embert találhatnék a hazában, Laci bácsit, aki bizonyára ezt is tudná idézni fejből, de ő ufó, ahogy Bruce Willis, a költő mondaná róla. Majd sietve hozzátenné: egy aranyszív ufó.

Kicsit túlrántottam az előbbi idézetet, nem csak azért, mert annyira tetszett, bár ha jobban belegondolok, az az igazság, hogy már nem annyira tetszik, mint amikor abban a városban olvastam, száz évvel ezelőtt. Leszámítva a tengert, ezt aligha kell magyaráznom, hogyan is áll háttal a tengernek egy magyar város. Ám éppen miatta kurkásztam annyit és idéztem hosszabban, mivel ő mostanában efféle „kicsi tenger”-es ügyekben utazik, ezért hátha megenyhül a város iránt. Egy picit. Na, tényleg csak egy kicsit, legalább egy-két centit! Sajnos vagy nem, ismerve őt, józan ésszel ilyesmit nem remélhetek. Még százezer dollárért sem! Legalábbis azt mondja, ilyen durcásan és dacosan.

Eredetileg Bruce találta ki, hogy neki *momentán* százezer dollár megoldaná az életét. Évek óta így mondja, hogy *momentán* százezer dolcsi oldaná meg egyszer s mindenkorra az összes problémáját. Kerek összeg, soha nem több és nem is kevesebb. Miközben szépen gyarapodik, irigyei állandóan ezt suttoják a háta mögött, hogy mi mindene van, de nem is sorolom fel, nehogy az irigyek újabb tromffal gazdagodjanak, mivel már így sem bírják elviselni, hogy ő úgy él, mint Marci Hevesen, folyton Németországba jár a Mercijével, ami *momentán* egy lehasznált, ám még így is prima Ford Escort, de ha meglesz az a szép, kerek összeg, akkor biztosan azzal visz le abba a városba, ahova ő ingyér' is eljönne velem, ha netán megkérem, nem kell érte neki az a koszos százezer dollár. Mivel ő, ha másképpen is, szintén egy aranyszív ufó – úgy látszik, ekko-

ra szerencsém van, ennyi földönkívülivel vagyok körülvéve. Majd írok a *Galaktikába* recenziót.

Itt a házban is lakik egy ufó, éjjel fél kettőkor szokott elindulni sétálni, mert akkor már kint némileg jobb a levegő, vagyis szerintem csak ekkor érdemes sétálni ebben a városban. Kissé nyomi gyerek, ahogy a gyerekek mondanák róla: lényegében csak vele beszélgetek a házban. Már amennyiben az beszélgetésnek nevezhető, hogy ő minden találkozásunkkor megkérdezi, hogy vagyok és mit csinállok. Tegnap is ugyanezt kérdezte, amikor véletlenül együtt szálltunk fel a tömött 4-es villamosra: „Szia, hogy vagy? Mit csinálsz?” Kivételesen valami ép-kézláb válasz jutott az eszembe. Képzeld, mondtam neki, nagyon boldog vagyok, mert egy magyar író kapott Nobel-díjat. Direkt nem mondtam Kertész Imre nevét, nehogy megzavarjam szegényt. Ezt már kipróbáltam a gázszerelővel, aki csak nézett rám, mint borjú az új kapura, milyen kertész. Nem mintha elvártam volna tőle vagy bárkitől, csupán ő kezdte el ezt forszírozni. Egyedül akkor csillant fel a szeme, amikor megtudta, hogy ez bizony pénzzel jár, mégpedig nem is kevéssel. Őszintén szólva, nem gondolta volna, hogy ilyen könnyedén lehet egymillió dollárt keresni. Örömet viszont abszolút jó érzékkel kihasználta, a szivattyúcsereért lazán megvágott tízezer forinttal, sőt még a csavarhúzómat is elvitte, de aztán telefonált, hogy az véletlenül maradt nála, így azt a jövő héten esetleg visszahozná. Ezért aztán a villamoson már nem csodálkoztam azon, hogy a házi ufóm arca sem árult el különösebb érdeklődést. „Igen? Gratulálok neked...” „De... de hát... nem én kaptam!?” Ja, nézett rám ugyanolyan farccal, azt hittem, hogy te... Még két megállót utaztunk így, ebben a csöndben, míg végre leszállhattam az Oktogonnál, és kitört belőlem a nevetés.

A marhája, meséltem Bruce-nak telefonon, mert az öröm fecsegővé tesz, szóval a marhája simán kinézte belőlem a Nobelt!? Ami végül is hízog, sőt talán a legnagyobb elismerés, ha azt vesszük, hiszen föl sem merült benne, hogy miért utaznék még akkor is azon a zsúfolt villamoson. Két órával a díj bejelentése után! Amikor az újságírók meg a médiások még a Marson is felkutatnának, én pedig hevesen szerénykednék ott a járdaszízen, vagy annyira leszarnám ezt a dolgot, hogy juszta sem mennék taxival!? De, akkor taxival mennék, mondja Bruce, annyira azért nem kell szerénynek lenni. Egy kicsit lehetne élvezni a világhírt, nem? Mert amúgy semmi nem változna, a létezés szempontjából, legfeljebb a Népstadionban olvasná fel a verseit. Százezer ember előtt... Mint egy régi Fradi-meccsen, amikor még Varga Zoli játszott! Az azért nem semmi! És akkor nem kellene tovább dolgozni a százezer dolláros projecten, mert már hirtelen túl lenne rajta. Úgy lenne túl, hogy szinte észre sem venné...

Vannak napok, amikor váratlanul összesűrűsödik az életke. (Brrr, ezt a szót utálja, húzzam ki! – Mint egy régi viccbe, ahol a székelő ember felkiált: „Akkor most döntsük el, asszony, ki baszik, én vagy te?!”) Ilyenkor annyiféle dolog történik, hogy ha naplót írnék, begörccsölne a kezem. Vagy ez már másnap történt?! Nem ezen az örömteli, nobeles napos? De talán még ennél is nagyobb csoda volt, hogy egy főszerkesztő megmutatta nekem az orrát. Megállított a metró peronján, egy-

szerűen elkapta a karom, és félrevont az áramló tömegből, hogy nézzem meg az orrát. Szó szerint azt kérdezte, láttam-e már az orrát. „Láttam, de mit néznek azon!?” Akkor nézzem meg jobban, és elővett a hatalmas sárga borítékból egy röntgenfelvételt. Kicsit téován nézegettem, fogalmam sem volt, mit kellene észrevennem és főleg, hogy miért mutatja ezt most nekem. Szép, mondtam némi gondolkodás után, ami mindenképpen nyalizásként hatott, kár volna ezt utólag szépítgetni. Bár a főszerkesztők roppant hiú emberek, így még mindig jobb, ha az orrukat dicsérem meg, mint a lapjukat. Mert konkrétan azt nem nagyon szoktam dicsérni, emiatt talán kissé neheztel rám vagy némileg tart is tőlem, mivel – őszintén szólva – elég nagy marha vagyok, és néha elmondom a majdnem őszinte véleményem a lapjáról. Ezt pedig soha nem szabad elmondani egy főszerkesztőnek, tudom jól, mivel ez a kultúra kicsi és túlzottan személyes, a gazsulálásnak és a mószerolásnak furcsa keveréke, ezért talán a leghelyesebb magatartás a főszerkesztők orrát dicsérni. Amíg megvártam vele a következő metrót, ami szerintem baromira rendes dolog volt tőlem, akkor mondta is, hogy már ne vitassuk meg azt a problémát, miért bojkottálom a lapját. Pontosabban, ahogy a barátomat hátba támadták a lapban, ezt a problémát már ne vitassuk meg újra. Még pontosabban, hogy ez aljas dolog volt-e vagy nem, ezt ne vitassuk meg, de lejárt az egy év, nem kell már ez az indiánosdi vagy szolidaritás, nevezzük, ahogy akarjuk, szóval hogy ez fölösleges. Nagy geci vagy, idéztem a barátomat, aki melleleg az ő barátja is volt, majd meglapogattuk egymást, mielőtt beszállt volna a metróba, mert ez a mozdulat bennünk van, valahogy nem bírok leszokni róla, a lapogatásról.

Ezután már csak a magyarok kapják meg a Nobel-díjat, tréfálkoztunk lelkesen egy másik főszerkesztővel a Rákóczi úton, miközben egy irodalmi estre loholtunk. Senki más, legfeljebb néha a szlovákok vagy a csehek. A lengyelek is megérdemelnék, de nekik már van négy. Eleinte egy kicsit egyhangú lesz, de a világ szép lassan hozzászokik ehhez. Hiába, tehetséges nép a magyar, nincs mit tenni, ismételnétek a népek enyhén sértetten. A felolvasás után lesz fogadás is, ráadásul ma még nem ebédeltem. Nem elvből, véletlenül így jött ki a lépés.

Egy nyájasan demokrata arc, amit/akit valaki úgy jellemzett a háta mögött, hogy egyforma göggel néz le mindenkit, és ez szinte megható, mert nem személyválogató – nos, tehát ő így kérdezett vissza: „Akkor te már a vonaton fogsz élni?!” S ebben a kérdésben inkább érdeklődés volt és figyelem, mint leereszkedő nyájasság, ami azért mindenképpen a rokonszenv jele.

Nem akarok teljesen elmerülni a belterjességben, ezért inkább kihagyom a fogadást. Egyébként is, fiatalkoromban állandóan ettől óvtak derék tanárain abban a városban. Ez volt számukra a legfőbb veszély, a belterjés az ötödik kerületiség. És tessék, most itt dagonyázom benne. Szörnyű! Egyszerűen borzalmas! Hogy ilyen mélyre süllyedtem. Ezt nem gondoltam volna magamról, hogy erre képes leszek. („Ha kőműves lennék, akkor kőművesek közé járnék. Nem kell ezt bonyolultabban látni.”) Bizony, így van, hiába tagadnám, egy kicsit már élvezem is. Szerencsére jön néha egy-két kijózanító pofon, mint például ezen az estén is, amikor ezek a pofátlan nyomulósok elhappolták előlem az összes palacsintát. Vagy csak én

voltam bamba? Egy udvarias, bamba, vidéki éhes disznó, aki palacsintával álmodik? Ugyan, ne sajnáljam és ne sajnáltassam magam, mert a fogadásokon így is túl sokat eszem, sőt ha nem haragszom meg érte, úgy zabálok, mint egy ló. Ilyenkor legszívesebben kicsit távolabb állna tőlem, ne lássák azt, hogy összetartozunk. Vagyis nem, ilyet nem tesz, de miért kell ez a mohóság?! Persze rögtön bevállalom a nettó mohóság bűnét, de arra a kérdésre csak képmutató válasz létezik, hogy lehet-e egy gazdagon terített svédasztal mellett nem-mohónak lenni. Vagy igen, de nem éri meg.

Lehet úgy is, uram, mondta a gázszerelő, csak az nagyon vidék.

Megismétli, hogy nyugodtan ismételjem meg, hogy engem mennyire, de mennyire nem érdekel a természet. Miért nem figyelek jobban? Legalább öt percig nézzem vele és örüljek csöndben, ahogyan nő a fű. Végre kibújt az a picinyke zöld, erre várt évek óta, ezért vágatta ki a szlovén fenyőket, bár a szíve vérzett értük, de szegényeket megtámadta valami belülről, ez is milyen nehéz elhatározás volt, alig szánta rá magát, hogy nem baj, akkor több fény lesz belül, és itt meg fű nő. Azért azok a váratlan fények a szobában még engem is megérintettek, az ilyen bivalylelket?! („Ugyan ki akarna maga mellé olyan embert, akinek olyan az élete, mint a novemberi szőlőskertben ott maradt szőlőszem íze.”) Fogalmam nincs, mennyit töprengett ezen, amíg ilyen szépen eltervezte és megcsinálta, de ha így is van, akkor is lehetne bennem annyi érdeklődés, hogy megnézzem. Vagy legalább vessek rá egy pillantást. De nem, oda sem nézek. Teljesen félreértesz, próbálom megmagyarázni, csak eszembe jutott egy szókapcsolat, hogy milyen jó szószerkezet. Úgy értve, mennyire pontos. Valahogy így működik a nyelv, a fűről meg erről az idillről ez ugrott be. Na szép, ez igazán szép, kiteszi nekem itt a lelkét, erre én a nyelvről szavalok, amikor csak nézni és hallgatni köllene. Különben ő sem természetbúvár, nehogy azt higgyem, csupán jobban odaadja magát a szépségnek, azért ezt, ugye, elismerem. Jó, akkor csináljak még egy kávét, de ne tegyek bele annyi cukrot.

Flúga: „...a szavaknak nincs nagy jelentőségük, mi egyebet mondhatnánk egymásnak az életben, mint jó napot, jó estét, szeretlek, még mindig megvagyok egy röpke élet idejére ugyanazon a bolygón, mint te. Mindegy, hogy éppen a házasságról osztja meg velem gondolatait vagy a ribizliszósos nyúl sült receptjét diktálja. A szavak változnak, a hang ugyanaz, a hang, ami a munka javát végzi, üdvözl, ismétel, erősködik: megvagyok, és lám te is megvagy, élünk mindketten – minek ehhez többet hozzátenni, párbeszédnek ennyi is elég.” Milyen furcsa véletlen, hogy éppen itt nyílt fel ez a könyv, amikor először álltunk ott, annál a könyvespolcnál! Másnak persze ugyanez egészen mást jelent, vagy talán nem is jelent semmit, nem érdekes, így is túl irodalmias az egész. Holott most újraolvassva ugyanúgy földéződik bennem az a belső remegés vagy reszketés, amire csak ilyen hülye szavak vannak, de legalább látszik, hogy mennyire nem irodalomról volt/van szó. Ha van egyáltalán szó erre. Vagy: erre szó – most a szórend izgat, nem a szó.

Olyan jó ember ez az Imre! Olyan jó embernek látszik... Nézd, ahogy nevet és ahogy belékarolt a felesége, látszik rajta, hogy szereti! Ezt halálbiztosan elárulja a kép és az a mozdulat. A fényképeket is így nézegeti, és a két ember közti távolságból kitalálja, hogy valójában milyen viszonyban vannak egymással. És szorosan biztos vesz neki a Nobel-díjából egy cipőt. Biztos ezt mondta neki, amikor elmentek az újságírók, gyere, anya, vesznek neked egy cipőt! Megérdemled, bár ha nagyon fáradt vagy, akkor holnap...

Érdekes, hogy a férfiak mennyire nem bírják a lakberendezést. Unják. Napi másfél óra nekik ebből sok. Ki van írva az arcukra, hogy mennyire nem érdekli őket. Hiába leplezném, ő átlát rajtam, valójában én is unom, bár nekem pókerarcom van. Ez más vonatkozásban is aggasztja, izgatja és aggasztja egyszerre, mert meggyőződése, hogy az van, de most nem erről van szó, hanem arról, hogy az igazságtalan lenne, ha unnám. Mert lehet, hogy vannak olyan unalmas nők, akik ezt unalmasan adják elő, vagy például olyanok, akik még be sem teszik a lábukat, máris fölforgatják a lakást, ezt ide teszik, azt meg oda. Nem beszélve a falakról, a fürdőszobáról meg a függönykarnisokról. Plusz még a tapétázás. És a legtöbbjének még ízlése sincs. De aki türelmes, kreatív és csupa-csupa jó ötlete van, ahhoz mit szólok?! („Egy barátom valamikor azt mesélte nekem, hogy hasonló hevületek után leült az asszonnyal krumplit hámozni a konyhában. Nagyon helyes, csak egy szalonban illet mégse lehet. Tehát ügyetlen az ember. A falat bámultam egy ideig, jól emlékszem a pillanatokra, mialatt egy árnyaszerű karcsúság haját tűzdelte valahol a közelemben, a tükör előtt tündéri és finom ujjával... s én azt akartam mondani neki, hogy milyen szép itt a tapéta.”) Mert azt már csak elhiszem, hogy nem minden nő egyforma, ez mégiscsak borzasztó gondolat volna, jaj, ezt hagyjuk is, hanem vannak kivételek a Földön, mégpedig igen jelentős kivételek.

Könnyen nevetek, de azt is vegyem figyelembe, hogy tíz évig, amíg az az ember ebben az országban élt, akinek a nevét lehetőleg soha többé nem akarja kimondani, és aki például egyszer, mintegy mellesleg, száznégyszázalékkal nyerte meg a választásokat, vagyis egy napig ez az eredmény volt érvényben, mert úgymond elszámolták, kész vicc, de ez a legkevesebb, ami a lelkét terheli, de láthatóan nem terheli semmi, ahogy ott ül a bírái előtt és pökhendien válaszolgat... Tehát ebben a vicces országban ez alatt a tíz év alatt nem gondolhatott a ház átalakítására és a lakberendezésre, mert annak az embernek ő semmit sem fog építeni, mivel azt csak túlélni lehetett, ha egyáltalán. S éppen azon a napon, amikor az ablakmélyedésben elszívtunk egy cigarettát, éjjel útban hazafelé határozta el, hogy akkor majd tavasszal átépíti a házát. Lehet, hogy ez patetikusan hangzik, de egy sétálós forradalmárnőnek talán megbocsátható. Ez az elhatározás. Azt viszont soha nem gondolta volna, hogy ilyen jólesik verébdeszkát festeni ketten. És hamarabb is kész leszünk.

„Magának igaza volt, amikor azt mondta nekem a legnehezebb napjaim egyikén: nővé csak úgy lehet az ember, ha egy darabig tejben és vérben ázik.”

Persze, megértetek mindent, azaz majdnem mindent, de hogy lehet hajnali fél hétre

iderendelni a trieszti ingyenlimonádé szakértőjét?! Csak azért, hogy az ablakon keresztül kikerüljön az a nyomorult fotel?! Egyáltalán nem az, hogy lehet ilyent mondani erre a drága plüssfotelre? Csak széles, pontosabban inkább az ajtó keskeny, de úgy tűnt, hogy ez lesz a végleges helye, közben viszont megváltoztak a feltételek... Milyen feltételek? „Hát te, te vagy a megváltozott feltétel.” És ezért kellett zöldhajnalban iderendelni őt?! Ó, hát ő ezt zokszó nélkül megteszi értem, sőt még többet is, mivel mindig együtt mentünk sétálni a forradalomba... Vagy csak felhívott, hogy feltettem-e már a kávé, és öt perc múlva már itt volt, hogy arról beszéljünk, milyen lesz az, ha *eccer* normális lesz az életünk. És abba boldogan belefér egy kis fotelcipelés... Ha akarod, neked is elmondja, hogyan árulták Triesztben a Darwill-boltban ingyér' a limonádét. Tiszta ingyér', érted?!

Plocsát kell venni tavaszra. „Mi az, hogy plocsa?” „A plocsa az plocsa, ez a rendes neve, magyarul olyan hülyén hangzik.” Titokban megszervezte, hogy Kanizsa nagy és hú fia vigyen el bennünket a kerámiagyárba, mivel köztudottan itt a legjobb a világon az agyag. Ez számomra már nem is lehet kérdés, mert lassan-lassan beletörődtem, hogy minden itt a legjobb, és minden valamirevaló ember Kanizsán született, vagy legalábbis állandó kapcsolatban áll vele. Természetesen Magyar-, és még véletlenül sem Törökkanizsával, mert az maga a pokol, azaz már Bánát, ezért volt óriási hiba, hogy a Tiszán a hidat megépítették és azóta sem rombolták le, így sajnos a bánátiak naponta átjöhetnek ide. Az apjuk faszát!, súgja oda nekem kedvesen, amíg várakoztunk a cukrászdában, ne higgyél a kanizsaiaknak, van más város is a világon, ugye, apa?! A miénk, tette hozzá gyorsan, mivel – szerintem – én nem elég hevesen igeneltem. De vitára nincs idő, visszajött a WC-ről a barátunk, Kanizsa nagy és hú fia, aki éppen azt taglalta nekünk, hogy a szerelem múlt századi fogalom, ideje lenne megszabadulni tőle. Egyszer s mindenkorra. E szép és progresszív gondolat egyetlen hibája talán az volt, hogy neki nem sikerült kiszabadulnia egy ötfelvonásos szerelmi dráma kullisszái közül, jelenleg éppen a harmadik felvonás második színénél tartott. Na ja, mondta, mivel mindig így kezdte a válaszát, na ja, de miből gondolom, hogy ötfelvonásos, amikor épp az előbb mondta, hogy befejezni készül, azaz már lényegében szakítottak is. Azért, fitogtattam műveltségemet, mert az ötödik felvonásban a hős nem visz két dunsztosüveg borsólevest a szerelmének, tehát ez csak a harmadik lehet. Barátom azonban nem csak nagy és hú fia volt Kanizsának, hanem egyben igen logikus elme, ezért hosszan elgondolkodott, és azt válaszolta: na ja. Maximum a negyedik. És a borsólevesvivők alig titkolható büszkeségével megigazította a dunsztosüveg fedelét.

Egyedül Bruce Willis bánáti. Költői elhatározás: azonnal átállt az ellenséghez. A reggelinél pedig mindenféle extra kívánságai voltak: tej, tejszín, dupla adag mustár. Sőt tripla. A törökkávé muszájból és csak a legvégső esetben issza meg. Közben megegyeztek Attilával, hogy Demi Moore mellett Sharon Stone is benne van a legjobb háromban. A harmadik nevet rögtön elfelejtettem, vagy talán már nem is hallottam, mivel oldalba bökött, és suttogva mondta, hogy belátom-e végre, mekkora disznók a férfiak: nem elég, hogy rangsorolnak, még többes számot is használnak. Logikus válaszom, tudniillik, hogy egyes számban nem lehet

rangsorolni, egy csöppet sem hatotta meg, sőt szerinte csak úgy lehet, azaz úgy köll. Bruce Willist mindez láthatóan nem érdekelte, sietett úszni, hiába mondta neki Kanizsa nagy és hű fia, hogy a Tiszát itt úgy kell átúszni oda-vissza, hogy nem szabad megérinteni a túlsó partot – ő persze kiült napozni, mint egy valódi bánáti. Úgy ült a túlparton, mintha otthon lenne.

A palicsi p. howard először is nem értette a kérdést. Azt mondja, hogy itt született és mindig is itt élt. De valamikor csak elköltöztél Kanizsáról, nem?, értetlenkedtem tovább. Nem, túrt bele a szakállába, nem költöztem el... (Közbevetőleg: éppen tőle tudom, hogy Nietzschét is lenyűgözte a kanizsai tűzoltózenekar!) És akkor mióta nem élsz itt, adtam ostobán a bankot. Nem, nem költöztem el innen soha, legfeljebb nem mindig vagyok itt, ismételte meg szelíd, elnéző mosollyal.

A pap, a papunk, ahogy hívjuk őt, e drága és árva lelket, Isten gyarló szolgáját, áthívott a Tisza túloldalára, hogy áldást adjon ránk, titokban – az egyháza szerint tévelygő és még gyarlóbb lelkekre. („Jó nektek, szeretitek és szerethetitek egymást.”) Nehéz meghatottság nélkül arról beszélni, hogy kettőnk számára nyolcszáz tulipánnal díszítette föl a templomát. S mintha csodának ennyi nem volna elég, ebéd után eredeti Kosztolányi-émlékeket mutatott még, mint valami titkos ereklyéket.

A könyvtárban soha nem fogok eligazodni. Arra a viszonylag egyszerű kérdésre, hol találom Nietzschét, pontosabban, hogy *A történelem hasznáról és káráról* miért nem a németek között van, ha már egyszer a németeket külön vette, és nem felel meg neki a logikus, bár elismerem, kissé fantáziátlan ábécérend – nos, erre a válasz sokkal logikusabb, mint én azt gondolnám. Mert először is a könyvtár, akármilyen kicsi vagy nagy, nem logikus képződmény, azaz nem az ész műve, hanem sokkal inkább az érzelmek gyűjteménye. Bár ez így túlzás és elég hülyén hangzik, ám az érzelmeknek mindenképpen nagyobb szerepe van ebben. Aki gyűjt, azt alapvetően ez mozgatja. Ebben egészen biztos. Másodszor pedig tudom jól, hogy Nietzsche sem tekintette magát úgy németnek, mindig hangsúlyozta különállását a német hagyománytól, sőt gyakran emlegette lengyel származását, így viszont hogyan kerülhetne a német-polcra. Ezért a szeretem-polcon van, de azt most nem fejt ki hosszabban, miért. Elégedjek meg annyival, hogy ott van és kész. Igen, a regényírók között, mivel ő nem tartotta soha filozófusnak őt, inkább írónak, de ez nem lefokozást jelent, hanem... Olyat pedig ne mondjak, hogy soha nem fogok itt eligazodni, mert lesz rá elég időm, nem? Nem logikus a kérdés?

Azt mondja, föl sem tudom fogni, mekkora szerencsém van vele. „De, azért kapiskálom.” Nem, ugyanis ő kész főnyeremény, ezt nem fogom fel még mindig, hiszen akarhatná azt is, hogy a Rózsadombon lakjunk, ott legyen az otthonunk. A *másik* otthon. Ehelyett megelégszik azzal, ami van, ennyire szerény és belátó. Egyébként a Rózsadomb nem is lenne túlzottan jó hely, mert nincs ennyire közel a pályaudvarhoz. Ez viszont kritérium, hogy tíz perc alatt elérjük a vonatot. Pedig kívánhatná azt is, mint az az agyonszolizott, tigrismintás fürdőruhájú cicus,

aki miatt öt percre *majdnem* belefulladt a Jadran-tengerbe. Az bizonyára csak ezt kívánná, higgyem el. Olga vagy Yvette, ezeket mindig így hívják, elárulja nekem ezt a kis titkot, csak hogy tudjam. Talán bele is fulladt volna, ám nem adja meg azt az örömet annak az édes kis pipinek, hogy rögtön felköltözzek vele a Rózsadombra. Hiszen minden nőnek efféle vágyai vannak, így működik bennük a lélek. Elvileg akarhatná ő is ezt, akkor sem tudnék tenni ellene semmit, hiszen velünk ugyanúgy lenne minden. De ebbe az „ugyanúgy”-ba most éppen belepirult, mert ezt egészen konkrétan gondolta, az éjszakára gondolt, és benne még van szemérem. Az a régi típusú szemérem, amit igazán a tizenkilencedik századi angol nőíróktól lehet megtanulni, és akik bármennyire elzártan éltek a birtokon vagy akármilyen vénkisasszonyok voltak, lényegében mindent tudtak. Olyanokat és arról is, amiről valójában csak álmodozhatnak a mostani baszomfaszom feministák. Meglehet, hogy ezért nem halt meg, lényegében nem, vagy ha igen, akkor gyorsan feltámadt, hogy megmentsem engem. Az ilyenektől, végleg. És nem kell a Rózsadomb sem, megelégszik egy valódi bőrcipővel, ha már ennyire peches volt velük ebben az évben. Sajnos vagy nem, cipőügyben nem szabad kompromisszumot kötni, mindig ezt mondogatja magának, és lám, mégis háromszor hibázott. Ám kinek nincs hibája, most ezt mondom meg. Vagy már unom ezt a cipőtémát?!

Mondat közben hagy ott, minden átmenet nélkül, ha meglát egy kirakatot. Közben azért figyel rám, visszamondja az utolsó mondatot, ezzel is bizonyítva, hogy mennyire figyel. Csak éppen megint észrevett valamit, mondom csak nyugodtan tovább, nagyon érdekli, amit mondok. „Hiába, ebben a városban túl sok kirakat van, vagy én járok itt keveset...” Egyszer egy cukrászdából fordult ki úgy, hogy néhány pillanatig azt hittem, örökre itt hagyott ebben a kávészagban és tortaillatban, holott csak eszébe jutott, hogy a sarki boltban van egy rám való, remek sötét zakó. Ott és akkor hirtelen láttam magam öregen: így fogok utána rohanni és (addigra már) türelmesen befejezni minden megkezdett mondatot. Azt mondja, hogy tavaly még ezt szebben mondtam volna, és nem tettem volna ki a zárójelet.

„Hiába, kibaszott jó ízlésem van. Erről mégsem én tehetek...” Körülnéz a zeb-rán, hogy véletlenül nem hallotta-e más, majd úgy vonul végig a Keleti pályaudvar felé, mint Napóleon egy győztes csata után. Ezt a hasonlatot azonnal vonjam vissza, neki soha nem imponáltak a hadvezérek, különösen nem az az alacsony mitugrász. Ezt a szagot viszont, ami az aluljáróban van, szüntessem meg. Tüntessem el. Ne legyen ez a szag. Csináljak vele valamit addig, amíg a legközelebb jön, mert ezt tényleg nem bírja. Az emberek pedig ne aludjanak a földön, nem igaz, hogy ezzel nem lehet valamit csinálni.

Diktátor vagyok. Egy Néró. Vagyis nem, de valahol azért nagyon mélyen egy diktátor lapul bennem, mert nem hoztam neki *Storyt*. Eltiltom tőle. Mi rossz van abban, ha ő *Storyt* olvas?! Az csak olcsó kifogás, hogy elfelejtettem, amikor már a múlt héten bevallottam, hogy szégyellek ilyesmit kérni az újságárusoktól. Pedig nincs ebben semmi szégyellnivaló, az élet lényegében benne van a *Storyban*, mi a boldogság, ki és miért házasodott meg, vagy miért vált el, ami majdnem ugyan-

az. A boldogság mindig a giccs határán billeg, nem igaz? Meg azt is megírják, hogy a hűtlenségből adódnak a bonyodalmak, folyton ez derül ki, hogy csak ezt az egy szabályt kell betartani. Pedig egyszerű, nem? Mármint annak, aki szerelmes, ha viszont már nem, akkor ott köll hagyni és viszontlátás. Vagy egy nő csak akkor házasodhat meg, ha megkéri a kezét, másképp nem, ám ha nem, akkor hiába mondja magát boldognak, az színtiszta hazugság, mivel a nők őszintén erre vágnak. Mindezt olyan jó a délutáni kávé mellett lapozgatni. Nem úgy jó, hogy jó, hanem megnyugtató. És ettől ne fosszam meg csupán azért, mert finnyás vagyok. A fennkölt lelkemmel. „Fennkölt a faszom.” Amikor a Smatch-ban észrevétlenül megvehetem, a pénztárosnők ügyis megérteneek engem.

„– Ja úgy, a nők – mondotta komoran. – Az a kis tik-tak, igen.”

Reggel arra ébredt, hogy Sharon Stone-nal nem elégedett. Az éjszaka átgondolta a filmet, és arra kellett rájönnie, hogy sajnos nem volt elég erotikus. Tök mechanikusan csinálták, meglehetősen fantáziátlanul, bár a krimiszál azért erős volt benne. És Sharon Stone kifejezetten gyengén játszott, egyáltalán nem volt valami erotikus. Vagy szerintem igen? Az éjszaka nem ezen gondolkodtam, hanem aludtam, próbáltam meg kibújni a válasz alól, mert – az az igazság, hogy az utóbbi időben – kissé elgyávultam az efféle kérdéseket hallva. Ez nem válasz, igen vagy nem?, és még mielőtt bármit mondhattam volna, a karosszékekben ülve megmutatta nekem, hogyan kellett volna igazából eljátszania Sharon Stone-nak azt a híres jelenetet. „Na, most válaszolj tárgyilagosan és őszintén!? De teljesen őszintén!”

Reméli, hogy értékelem benne az öniróniát. Azért, mert benne nincs túl sok irónia, ha van is humorérzéke, a természete komoly. Csak én csinálók belőle viccet. Az alaptermészete komoly, talán túlságosan is komoly, mivel annyira komolyan veszi a dolgokat, hogy ami igazán mélyen megérinti, arról alig tud valamit mondani. Vagy csak nagyon sokára. („A szenvedély úgy mozog bennem, mint a teherlift.”) És hogy arról a városról és arról a történetről már azt tudja mondani, hogy Heves megye, hogy mindig így téveszti el, ez csak látszólagos, ugye értem, hogy miért Heves megye, mert ennyit csak tud a földrajzról, noha nem mindenki járt földrajzversenyre, szóval akkor ez nála azt jelenti, hogy már túl van ezen, legalábbis képes felülemelkedni, bár a hallgatása ettől ép és érinthetetlen.

A telefonban azonnal megmondja, az első halló után, milyen a kedvem. A hangomról. „Úristen, milyen friss a hangod?!” Vagy miért ennyire fáradtan szomorú. Vagy hogy mennyit dohányoztam, és ne dohányozzak túl sokat, mert nem akar sokáig özvegy lenni. Vagy ingerült, amikor csak azért hívott, hogy el ne felejtsek kávé és tusfürdőt hozni. Vagyis szerintem milyen kedvem van, és akkor az úgy van, objektíve, mert ebbe a telefonbeli hangba szeretett bele, ezért ebben az egyben nem tévedhet soha. Bár lehet, hogy ez is csak ráfogás, ha egyféle kezdetet akarunk kijelölni. Holott ennek soha nincs egyetlen oka, legfeljebb önkényesen kiemelünk a megnevezéssel egyet, amivel akarva-akaratlanul elfedjük a többit.

A feleségem története: „A boldogságot nem lehet adagolni – mondta nekem egyik

fejedelmi ivadéuk.” („Most aztán jól érzem magam. Előbukkant régi jó szokásom, hogy egyetlen számot végteleníték. Kamaszos, belátom, de a hajam hozzáér az arcomhoz, s ahogy a fülem mögé rakom, van abban valami érzése önmagamnak. Lázas tudatossága a létezésnek. Elmúlt hát a zaklatottság bennem, végtelenre állítódtam magam is, s csak mosolyogni tudok. Jó, a boldogság nagyon jó. I putt a spell of you [nekem így otthonosabb az angolban, elnézhető tán], s közben ha nem volna ennyi dolgom – mint a lézengés és a zenehallgatás, felkészülés újabb munkahullámra –, írni is tudnék. Amúgy pedig kicsit furcsa érzésem van, mert nem száradtak meg a fehéreneműim, s most itt ontják magukból az illatot mögöttem a széken, s ettől aztán másodpercekre, ha hátradőlök, nem is tudom, hol vagyok éppen. S ez is jó, mert ebben elmerülök. Így kellene reklámozni a Silant. Oblítse ruháját Silannal, mint magát boldogsággal. Vagy ilyesmi.”)

Az Úr, amikor a büszkeséget osztogatta, akkor bizonyára jókedve volt, és dupla adagot rendelt neki. Gondolod? Nem, mert háromszor vagy négyszer is sorba állt, nem árt egy nőnek ezt rendesen beszerezni, hogy legyen belőle tartalék a nehéz időkre. És mi van, ha elmúlnak azok az idők? Ha elmúltak is, azt egy nő soha nem tudhatja biztosan, mikor melyik idő van, az csak akkor derül ki, ha visszatekint. De ne olyan hülye-picsás elérzékenyülésre gondoljak, amikor például a fényképalbumot nézegeti, mivel azt időnként szortírozza, és a legtöbbet kidobja. A leveleket pedig egyáltalán nem őrzi meg, egyszer hatszázhat darabot dobott ki a szemébe. Ami mégiscsak mennyiség, ha jobban belegondol.

Miniszterelnök azért nem lenne. Nem vállalná. Egyrészt nem éri meg, másfelől ezekkel nem megy. Levette a kezét erről az országról. Ilyen színpadiasan. Ahh, reménytelen! Még szavazni sem ment el, a második fordulóra. Elvileg magával sem ért egyet, hogy nem ment el, de ha egyszer nincs értelme. Úgyis az a sötét nackós nyer, hát akkor minek? És egyáltalán, a háborúban és a diktatúrában még volt remény, a legsötétebb években is, hogy ez nem maradhat így. Hogy ez ellen tenni kell valamit. Ám most már nincs, váratlanul föladta. Ez másfajta reménytelenség, mint amihez hozzászokott. Be kell látnia, hogy ezekkel együtt nem megy. („Mi és ezek – dühödts és fárasztó ez az engesztelhetetlen grammatika, bár aki soha nem élt kisebbségben, az könnyebben betartja a ragozást.”) Ezek még mindig nem fogták föl, micsoda vereségben élnek. Látszik a fejtartásukon az az ostoba büszkeségük, ami több mint konokság, nincs is rá szó, hogy valójában micsoda, és emiatt képtelenek szembesülni azzal, ami van. És ez még csak az első lépés lenne egy végtelenbe vezető úton. De ha még vízum is kell ahhoz, hogy találkozzunk, akkor forradalom lesz! Ezt garantálja. Ugyan, legyintett, ne dobálózzak a szavakkal, a vízumügy jelentéktelen, ne hozzam össze a forradalommal, ha nyolc évig simán kifizette, akkor majd ezt is kibírjuk valahogyan.

Salamander, a cipő-motívum váratlan vége: avagy beszéd-töredékek a szerelemről. („A szerelmes olykor úgy érzi, valamiféle démon szállta meg, amely arra kényszeríti, hogy fájdalmat okozzon magának és kiűzessék – Goethe szavaival élve – abból a paradicsomból, amelyet egyébként a kapcsolat jelent számára.”) („A szerelem atópiája, eredendő tulajdonsága, amit egyetlen értekezés sem tud meg-

ragadni, az lenne, hogy végső fokon csakis egy szigorúan megszólító szándék szerint lehet beszélni róla; akár filozofikus, akár szentenciaszerű, költői vagy regényes formájú, a szerelmes beszédben mindig van egy személy, akihez fordulunk, legyen ez a személy csupán ködkép vagy eljövendő teremtmény. Senkinek sincs kedve a szerelemről beszélni, ha nem valakihez intézi a szavait.”)

Egy jelentős szívtipró. Aki ezt mondja, vegyem figyelembe azt is, hogy nem ma kelt fel, hanem jelentős szívtiprónak számított, legalábbis voltak olyan vélemények, hogy azért tiporta a szíveket rendesen. Egy pillanatra elképzeltem, ahogy tiport, azzal a finom és mégis izmos, gátfutós lábával. Nem, inkább nem képzelem el! És nem is futott soha gáton, csupán kétszáz méteren, de azt is hamar abba kellett hagynia, ma már nem fontos, miért.

Azt álmodta, hogy csehszlovák volt. Ez akkor történt, amikor halott volt a lelke. Borzalmas volt. „Mi volt borzalmas, az álom vagy csehszlováknak lenni?” Jó kérdés, de ne humorizáljak ezen, mert egyáltalán nem szokott álmodni, vagy ha igen, akkor sem jegyzi meg. De akkor álmában csehszlovák volt, erre biztosan emlékszik, és ez annyira szívszorító érzés volt. Nyomasztó. Az édesapja is csehszlovák volt, az a kopott, fehér ballonkabát volt rajta, amit viszont már régen elfelejtett. Odament hozzá, és kérdezett tőle valamit, de arra sem emlékszik, hogy mit.

Hosszú kávé, hideg tejjel. A pincér megállt egy pillanatra a hátam mögött, amikor hirtelenül és élesen közbevágtam, segítően, sőt kifejezetten együttérzően nézett fel rá, hogy hozzon egy pohár vizet vagy netán hívjon egy taxit. És azzal az odafigyeléssel és tapintattal állt meg, amivel megerősítette benne a régi meggyőződését, amit már meg is írt, hogy a pincérek valójában angyalok, azaz nem mindegyik, de szinte minden helyen felbukkanhatnak, és ez olyan jó, hogy mindkét városunkban vannak ilyenek. Persze ettől még nem kell elbiznía magát az embernek, de kétségkívül valamiféle nyugalmat ad.

Ii-gen? Ne mondjam ezt így, ilyen magyarországiisan. Beszéljek úgy, rendesen, mint egy ember. Megőrül ettől, azon nyomban megőrül ezektől a hangsúlyoktól! Szótárában ez a legszigorúbb minőségjelző: a magyarországi. Ha pedig azt mondja, magyarok vagy a magyaroknál, akkor legyint vagy dühös. Vagy mindkettő egyszerre. Néha elhúzza a száját, ez a megengedő változat.

Gyerekszáj. „Nem tudom, megfigyelted-e, mostanában anyu olyan kényes tévébemondós...” „Micsoda?! Kinyírlak!” „Nem mostanában, hanem csak ebben a pillanatban...” Majd másnap reggel, rajzfilmnézés közben odasúgta nekem: „Ugye, azért nem nyír ki bennünket, kifinomult embereket?!”

Őszi ember? Dehogy, az efféle lilaságokat nem bírja. Ki nem állja. Bár azt mondták róla, hogy szecessziós a lelke, ha van egyáltalán ilyen. A lélek, úgy látszik, minden jelzőt elvisel. Mindegy, akkor is az október a legszebb. Ebben a városban az október a legszebb. Ezek a fények és ezek a színek! Régi és kipróbált dolog, nem is kell ilyenkor mást tenni, mint nézelődni. Azután hazamenni, feltenni egy

kávét, jó meleg és vastag pulóvert húzni, és egy könyvvel bebújni a pléd alá. Ezeknél, mármint a férfiaknál, tette hozzá később egy hosszú történet konklúziójaként, mégiscsak ezerszer fontosabbak a fények! Ha úgy hozná a sors, és ebből meg lehetne élni, akkor október- és fényszakértő szeretne lenni. Az adóügyeket viszont intézzem el én, mert az ÁFÁ-t meg a többi levonást nem érti, arra nincs remény, hogy valaha is megértse. És eleve igazságtalan, hogy ilyen keveset adnak, és még abból is folyton levonnak. Ezért nem is foglalkozik ezzel, úgy jobb.

„Ősz van hát, s az jutott eszembe, mennyire szerettem is régen, istenem, nagyon régen az őszt, ha esett az eső és nem ázott át a cipőm (általában nem, mert mindig a vastagtalpú, bakancsos hajlamú cipőket részesítettem előnyben), és meleg volt otthon. Alma és könyv, ez volt a boldogság maga. Most meg itt ülök a melegben, alma is van a pulton, a cipőm se ázik át, s ugyanolyan nagyon boldog vagyok az élettől, mint éppen tizenhat-hét éve, csak akkor azért voltam boldog, mert abban reménykedtem, hogy így lesz, ahogy van. Ez jutott eszembe, ahogy kissé csodálkozva rájöttem, hogy bár sajog mindenem, fáradt is voltam a nap folyamán, estére mégis még mindig jár az agyam, s fordítok vidáman, tényleg kedvvel, bár nyöszkölődve, de azt meg külön szeretek. S hálás vagyok az égnek, hogy minden így van, s nem felejtettem el az akkori remény-boldogságomat, amit így, ha lehet, még teljesebbnek érzek. (Post scriptumot is írok: az említett aprócska ruhadarab egyre több modus vivendit vet fel, amire csak a modus probandi lehet a válasz. Ennél többet is mondhatnék, de akármilyen szigorú is volt a latintanárnőm, az időnek ezen magasságában tudományos megközelítésben még csak annyi jut eszembe, hogy aguila non captat muscas, viszont manus manum lavat. Az összefüggések tehát jelen vannak.)”

Via Kelebia. A határőr, miután visszaadta az övét, másodszor is elkérte tőlem az útlevelem, akkurátusan újra végiglapozta, majd szigorúan belenyomott egy pecsétet. Ha egyedül vagyok, akkor ritkán pecsételnek. „Biztos azért, mert meglátta, hogy egy jugoszlávnak fogdosod a lábát! Lehet, hogy van egy titkos EU-előírás vagy végrehajtási utasítás, hogy aki egy jugoszláv lábát fogdossa vagy simogatja, az nem lesz kompatibilis soha...” „Ó, dehogynem, tudják ők azt nagyon jól, mert megfigyelték a kémműholdakról, volt rá éppen elég idejük, hogy micsoda jó lábúak vannak ott.” „Ezt speciel megértem, hogy szükségük is lehet erre a sok rövidlábú, ájrópai fajta közt, akik lépten-nyomon rálépnek a tampon zsinórjára, de mi ez a többes szám? Hogyan beszélhetünk egyáltalán többes számban?” A határon túl pedig már azon sajnálkoztunk, hogy miért nem hoztuk magunkkal, azaz nem csempésztük át azt a hatalmas számítógépet, B. nagyvonalú ajándékát, amit most simán megtehettünk volna. Kiváló csempészeit, ebben a pénteki tumultusban.

Az októberi ég. „Fölnéztem, ki az ablakon, fölfelé, hátha látszik az Úr. Talán látszik az Úristenből egy darab.”

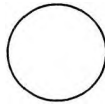
Rossz belegondolni

Csak sallangtalanul. Jómagam

Rossz belegondolni, sallangtalanul mily sivár az élet, rossz egy ilyen életbe csak belegondolni is, és még rosszabb, ha – nem kell hozzá sok „kafkás” – ennek már csak a kifejezését is sallangnak érzi a kifejező, s ha egyébert nem is, hát csak mert azt véli sejteni, hogy egyáltalán nem tudja, kinek is írja, amit ír, írja-e valakiknek egyáltalán; szerkesztői, véletlenszerű írásábanézői nem számítanak, oly csekély arány, mint a tatai szénben az uránércé; csak hát írtak-e bizonyos lelkek valaha is másképp egyáltalán? Megszámolja ez az illető, négy-szer (nem téved?) írta le, hogy csak, csak, csak, csak (vagyis egyszer, ezt), és ennek titkos jelentése lehet. Rossz belegondolni, hogy szent hite szerint minden ilyen titkos jelentés is: sallang.

A kör négyszögesítése minden efféle (kifejezősdis) érintkezés, már úgy érti ez az illető, aki itt ír, hogy a maga által érdemesnek tartott kifejezése: az. Íme, egy változat, melyet még nem ismertettünk:

A KÖR NÉGYSZÖGESÍTÉSE

„Megegyezünk!” jeligére

Rossz belegondolni, hogy az irodalmi (mindig a magunk-módja irodalmat értjük ezen) közeledés, közlekedés: mind közmegegyezés, ha nem az, akkor is azzá válik; vagy véletlen vonzalmak („affinitás”, de hagyjuk az ily finnyákat!), eredendő rokonlelkűségek műve, már ha a szent piac és mechanizmusa el nem törölte ezt a jelentéktelenbe. Hogy akkor „nem számít”.

De nem ezekbe a dolgokba igazán rossz belegondolni, és azokba se, hogy a Nagy Piacon kívüli helyzet milyen megalázó nyomorúság, a „normális” (átlagos etc.) Kis Piac terein kallódó íróé; s nem is ildomos anyagiokról beszélni, ezt egyszer s mindenkorra intézzük el. Tehát (hogy elintézzük, és hogy mással folytassuk): merő képtelenség, hogy a kegyetlen (szabad) foglalkozási adóval egyszerűen nevetségessé válnak némely tiszteletdíjak; szomorú, így rossz belegondolni, hogy ezek a tiszteletdíjak is mily keservesek, és az árak 10-12 év alatti olyatén emelkedésével, mint rezsi, közműsallangok (telefon), gyógyszerek – olykor 3,40-ről 347 forintra felment igen egyszerű készítmények –, újságok, de lassan

már taxi, repülő, melyik hogy (és hát jómagunk nem taxizunk már, nem repülünk, nem járunk uszodába, színházba, moziba, koncertre, nem társaságozunk, nem röviditalozunk... ellenben kéjjel vesszük a reményeink szerinti kencéket, jaj, alhasi fájásunkkal csak orvoshoz menni ne kelljen... rossz belegondolni, hogy elemi, minimális szabadságunk így abszolutizálódik), rossz belegondolni, hogy a műfordítói tiszteletdíj (jőmagunknak) 10-12 év alatt még jó, ha 40-50 %-kal emelkedett, és hiába szorul el szívünk, mikor halljuk (vagy egyszer-másszor tapasztaljuk), hogy ennek bőven a duplája, másfélszerese is elérhető (kinek? hol?), nem, ó, nem akarunk épp azokba a kezekbe harapni, honnét kenyérhéjunkat kapjuk, száraz vagy tejbe áztatott zsömlénket, nem... még a megemelkedett ilyenféleségek is messze elmaradnak a szükségéstől, és ezt itt hagyjuk. Jelezzük: – – – Hagtuk.

Jőmagunk harminckettedik éve hagtuk ott utolsó állami mindenfélénket (munkahely, tanítás etc.), és azóta is harcolunk, hogy megjelenjen a lehetőség, legyen munka, publikálási hely (s ne panaszkodjunk! vannak ezek! de mindig épp-összedrótozandók, s jőmagunk nem tartjuk magunkat, igaz, semmire, de ki ki elbíráhatja, és az utcán megismert egyszerű, kocsmái, eladópuh, postási ember stb. rendre vagy elnyom egy sanyarkás mosolyt jővedelmünk láttán, vagy ki is mondja, mondom, ezt mind hagtuk), belegondolni itt abba rossz, hogy mennyire elfáradhattunk ebbe mind, mily torzak lehetünk túlságosan is leegyszerűsített életünkkel, rossz belegondolni, hogy kitörni ebből mely reménytelen, fölös, mit mondjak, szélső, mellékes pályákon akartunk – mert a lovak, a kocsmázások, az utazások stb. mélyén mind-mind ott volt ez is... és ha kafeásítjuk, a Mester hiába evezett annyit a szép Moldván, a legnyomorultabb tődőbajba pusztult bele, nincs tehát egészséges életmód, rossz belegondolni, hogy a szabadságunk van csak, míg azt is el nem veszítjük.

Folyamatos szabadság-vesztés, és rossz belegondolni, ha valaki a szabadságát ilyképp őrizi, mint jőmagunk... egyszerre úgy érzi magát, mintha Rotweil tábornok, netán Mortormergy marsall úgy harmincadmagával (van-e harminc főfoglalkozású írónál-s-műfordítónál több e hazában? jó, lehet, van... aki nem szerkesztő, nem lektor, nem kurátor, nem én-nem-tudom-mi, tehát csak és csak oxigénpalack nélkül, kötél nélkül mászik – rossz hasonlat, mert, gondolom, az Eiger vagy a Matterhorn érdemlegesebb „falainak” megmászását kötél nélkül senki el nem kezdi!), tehát a hős kis csapatot a fenébe, veszni, nem is az ellenségnek, de a sivatagi homoknak, sakáloknak, miegymásnak otthagya volna (e két jó tábornok valamelyike), és J. A. szerint a költő kb. hasztalan vonyít, e gyakorlati kérdéseket végül most már tényleg hagtuk.

De itt vajon Montaigne például nem vonná-e össze a szemöldökét? Lehet-e ennyire szemérmesen kafeai az ember? Mondhatja-e ép ésszel, hogy a körülmények nem és nem határozták meg, kérem szépen, amilyen vagyok (jó, persze, milyen? kis kilengésekkel hol ilyen, hol olyan, de a kilengések csillapulnak!), mondhatja-e, hogy csak írói hasznára volt minden, amibe belegondolni is rossz volt, vagy hogy sebj, ez egy csavarmenet, és ha egyszer nekivágtunk... nem komplett őrütség-e, hogy így mondjam, hogy valaki felkiáltson, igen elkiáltsa magát (mintha a baját is el-kiáltaná magától ekképp), elkiáltsa, hogy még mindig, még mindig kérek és újra kérek azokból a dolgokból, melyekbe csak belegondolni is rossz; és itt valódi témánkhoz érkezünk.

Nem, valódi témánkat nem függetleníjük a világiasságok árnyaténeyezőitől; valóságos tényezőők azok, valóságosabbak, mint jómagunk, „jómagaink”. (Megy ez?) S ez így megy, a világi árnyaténeyezőők, melyeket költőségünkkel-prózáunkkal etc. kicselezni véltünk, utolérnek bennünket, s már csak a hatalmas Árnyban, terrepén rohanhatunk, s ez a sötétség kezd egybeesni, párosulni azokkal a nem látható, így-úgy ítéíhető „benső” dolgokkal, vagy – szervezetünket, organizmusunkat tekintve 64 évesen, ami ennyi munka után, mint a jómagunké, már „egy nagy kor”, nem vicc-életkor, belső bajokkal, mint az alhasi fájás, nem beszélünk a lezsibbadt kézujjakról, megpúposodott csuklókról, egyre többet sajjó könyékről és vállról; s bár eddig még mindek belehaltak valamibe, és csuklót, ujjakat, ízületeket a világért sem akarunk felpanaszolni, meg az is igaz, hogy ezt magunknak kerestük – itt ne menjünk messze! –, már az alhasi (?) fájaldmak, tünetek a szabadság elvesztését is ígérhetik, s rettegéssel töítenek el bennünket; és még a rettegésnél is rosszabb, mikor úgy érezzük, egyúítt lehet élni (divatkifejezés) ezekkel a fájaldmakkal is; mint a begörbítésekétől bénás ujjakkal etc. Rossz belegondolni, hogy alighanem tévedünk; s magatartásunk teljességgel éríthetetlen, nyilván ostoba is, hogy orvosra is sajjáljuk az időt (ld. fentebb).

Nem annyira rossz belegondolni, csak kicsit reménytelen képet rajzol, hogy alapvető írói, „szellememberi” tulajdonunk ez a bizakodás, különben hogyan is vetettünk volna papírra akár egy sort! Bár aligha kereshettünk volna „alkatunkkal” más, szerencsésebb utat-sort, s akkor ezt is hagynunk kell. Bizakodásunk, ne kerteljünk, nevetségés.

Ám ha így mondjuk, miképpen mondtuk is, hogy „nem remélünk” (visszhangot! ki kéne menni egy visszhangfalhoz, de az is időbe telik, szabadságunkat veszítjük vele...) Itt is álljunk meg. Ahol szabadságunkat gyakoroljuk, kiéljük (magányos fordítások során, a várost legendásan becsászkálva, mindig azon az útvonalon, azon a 4-5 keserves vonalon), ezt is riadtan unjuk. Szent elszánás kell egy 17. világháborús könyv lefordításához, a 478-dik cikkünk megírásához a líra tárgyában, és az ilyen dolgozatokból, mint ez, nyilván a 29-dik is elég lett volna, és közben ki tudja, ez már mégis a hanyadik... tehát a kapun kilépve, minden érteíemben, tanácsstalanság fog el minket. Semerre se akarunk menni, csak egy kicsit úgy – nem is olyan rossz belegondolni! – menni akarunk, járni egyet, ám ez italba, unalomba, fölösleges beszélgetésekbe, tepertős pogácsa vásárlásába fűl, s örültebb mániáink idején, jóllehet fogyni szeretnének, csöves kukoricát is vásárlunk, és rossz belegondolni, másnap aztán micsoda gépies buzgalommal főztük és fogyasztottuk eme kukoricát, csak azért, hogy történjék valami.

Mert rossz belegondolni, hogy olvasni alig bírunk már. Rossz belegondolni, hogy a televízió épp adott 27 (soknak hallatszík) csatornáján mi van, mi volna kukorica és bor helyett nekünk? Ötön levitézlett sorozatok; három csatornán reklámok, de a katalógusos legdurvábbjából; kettőn utazási reklámok; kettőn politikusok, nem is a mieink; négy csatornán a számunkra már elbííratatlan rock (imádtuk pedig egykor) és pop és slágeripar eltúízottan (Nagy Piac) tálalt termékei; és akkor jönnek a vadnyugati filmek, a társasjátékok, a kérdezz-felelek műsorok, a lelki tanácsadók nagy közönséggel, és semmi más és semmi más. Főzzük a kukoricát, iszunk (vagy kiöntjük azt is, unjuk, nem akarjuk leinni magunkat), vagy nem főzzük és nem isszuk, és dolgozunk, és kínkeservvel megy a

nap, és rossz belegondolni, hogy ez milyen körülmények közt zajlik ráadásul. Magunk vagyunk, senki sem zavar minket, telefonunk is van; itt van kedves, egyetlen elviselhető környezetünk, a lakásunk, a könyvek során végigfuthat szemünk, ha nem olvasunk is, itt vannak medvéink, itt van Totyi madarunk, a verébke, aki lelkesen csatlakozik hozzánk minden lehető helyen a szobákban, rendesen megvan, életéért aggódhatunk, élete még ígér 4-5 évet... itt van mindez, és rossz belegondolni, hogy ilyen körülmények közt, ismétlem, életünk maga a csőd. Csőd akkor is, ha megélhetési kilátásokat számolunk, s ezek csak módjával tragikusak, és meg kell elégedve lennünk, ha csupán annyira azok.

Rossz belegondolni viszont, hogy mennyire elment a kedvünk, abba, hogy olyanok vagyunk, mint egy „Szép Ernő: Néked szól” (vers), vagy a „Magányos éjszakai csavargás”-vers, és nem az itt, hogy jó, hagyjuk a költészetet, hagyjuk Kosztolányit is („Boldog, szomorú dal”), persze, kulturált, jóléti csüggedés volt az övé, de mi várta? A rákbetegség évei, hiányzó fél arc, mit tudom én, nem volt már ember... és az országot mi várta, már az országnak, rossz belegondolni, ott volt a nyakán az az egész... a terrorok, a részben újabb terrort hozó állítólagos felszabadulás, és ki-ahogy-látja. Mit ért volna, ha Kosztolányi felhőtlenül boldog az útibőröndjével, meg hogy megsüvegelik, meg hogy kis kakukk ugrál az ingaórájában, melyet Rippl urunk festett be kívülről, vagy hogy Stockholmba megy PEN-kongresszusra... csak úgy halandzsázom. A végzet Árnya... brr, giccs... ott volt, lett volna felette, ha jó volt belegondolnia életébe, ha nem.

Rossz belegondolni, mondom, hogy „nincs kedvem”, meg hogy oly nevetéses makacssággal tartok ki magányom mellett (hiszen ki segíthet rajtam? 64 év, még egyszer mondom, talán annyi munka után főleg, ami jómagunkkal járt – vissza általános személybe! –, nem játékelétidő, nem „tréfarabság”), igen, igen, mit segítene rajtam pár kedves szó egy megnyitón, meg ha 40 ember odajönne a dedikálópulthoz, 10-en vennék meg a könyvem, annyian se, 7-en hoznának régi könyveimből, 23-nak azonban csak képeimet, cikkeimet, írnám alá... Ilyen rossz volt mindig a kép. Felléptem itthon, idegenben... semmire se juthattam vele. Rossz belegondolni, hogy kész pályákon másoknak igenis jutniok kellett. Még rosszabb belegondolni, hogy ez azért ennél bonyolultabb, és nem is firtatom.

Rossz belegondolni az egészbe.

Udvariasan összetömörítettem a dolgokat itt, látható a köz, a pálya, a magánból az, amiről beszélni egyáltalán hajlandó vagyok, ami ildomos... és nem beszélek arról, miféle könyveket fordítok, hiszen szívesen fordítom ezeket a könyveket, némelyiknek van értéke is, a maga módján, továbbiaknak tényleg, és rossz belegondolni, ahogy ebből összetódfódódik a napi élet. Minden módon.

Rossz belegondolni, erről azért egy szót még, hogy rettegek minden utazástól, már csak 2-2 nap Bécs van, összesen, s úgy, hogy Balaton sincs, Leányfalu sincs, semmi sincs már... jó, valaki azt mondhatja erre, „neked, öregem, ez régebben két kanállal megvolt”. Rossz belegondolni, hogy a legjobb még az volt, mikor Szpéró madaramékban úgy hittem, hogy se európai-író-státust nem céloztam meg (mikor 1979-ben, kapaszkodjunk! akkor még!) lehetett volna, és rossz belegondolni, nem abba, nem abba rossz belegondolni, hogy Szpéróék meghaltak, ó, volt akkor Alíz tovább, 11 hónapot „közeli madár nélkül” jól ki le-

hetett bírni, nem kellett legalább úgy szorongani, most megvan a Totyi... mibe is rossz belegondolni? Nem akarok üldözési mániásnak látszani, mégis:

rossz belegondolni, az írónak mennyi érdemi mindenfélét félreértik,
nem veszik figyelembe, képtelenek is lennének érteni;
rossz belegondolni, milyen komplettül megy így még az irodalmi világ,
élet is;
rossz belegondolni, hogy megalkuvással sem vihetné többre jómagunk,
hiszen voltak megalkuvások is, vannak;
rossz belegondolni, hogy mindez netán senkit sem érdekel.

Rossz viszont belegondolni, milyen szörnyűséges lenne, ha Totyi nem lenne. Vagy ha én élném túl a feleségemet. Most nem azt mondom, hogy bárhol is jó lenne mindenbe, netán bármibe is belegondolni. Mégis. Rossz belegondolni, mi lesz medvéimmal, Dömi Főmedvémmel, akik nyilván kicsiny istenek lennének, ha az inkák, a budulamökögök, a kravinstancák vagy roigonebesek közt élnénk régi időkben, vad szigeteken. Ó, ezek a kicsi isteneik nekik múzeumokban etc. elvannak. Rossz belegondolni, ha az altesti fájáson segíteni lehetett volna, amennyiben elmegyek most, tegnap, holnapután orvoshoz. Vagy rossz belegondolni, összességében milyen lesz az, ha... valami nagyobb baj lesz. Miért ne lehetne?

Nem, ilyesmiket nem akarok részletezni, és részletezni egyáltalán semmit sem akarok, és nem írok formalista dolgokat, mint hogy

„Félkörpörgőn körpörgött a szél.
Bélszínseletemre Béla bélszele szállt,
és mégis, a füredi tölgy alatt emlékekben
fürödtünk, életünk emlékeiben, és én
– ez nyilván a másvilágon volt már mégis –
körömpörköltet ettem, s ott is azt hajtottam
egyre:

ne zavarjátok köreimet, körmömre
nézhetek, de az állandó névvel és alakkal,
lakcímmel és miegymással felruházottat ne
lássátok benne, a félkörpörgő szél műve az
csak, a szél Nagy Körpörgésének szabadságáé...

És rossz belegondolni, ha a „teljes magány!” felkiáltásokba fúlnék; ha olyan evidencialitásokat mondanék, mint hogy: „Ha szar az egész, nem kell külön szarakodni!”, ezeket másra hagyom. És hagyom a „túllépek e-mail kocsmán”, társasíkat. Nem haikuzok így:

Cogito ergo sum?

Belegondolni
rossz! – Hát ne gondolj bele.
– És attól jobb lesz?

„Minden megvan”

Jól mondotta Ottlik:
minden megvan. Csak épp hol
ez van, hol az van.

Rossz belegondolni, ha ilyesmit segítenének, ha ilyesmit közkinccsé akarnék tenni.

Rossz belegondolni, testbeszéddel mit vélnek kifejezhetni. S beérik pár őse-beri gesztussal! S nem volt-e igaza mégis az Ottlik-féle „halászpétárnak”, hogy mi- nek kéne megírni, amit úgyis láttunk? Gyerünk Antibes-ba, a Lili társnénkkal kártyázni. Jaj, a Koala Kártyabajnokságaink! Pedig de nem „lilik és halászpétárok” vagyunk. Valami érdemleges cselekvés mégis. Rossz-e belegondolni?

Rossz belegondolni, mennyire nem vagyok spontán. Nem tudok egyszerűen örülni. De még rosszabb belegondolni, hogy tudok, és „életem” annyi műviség- ből áll közben.

„Rossz belegondolni”

Lélektől lélekig, rossz, a kis ház lecsúszik
a dombról, szőlőkkel, egész a szekszárdi
szurdokig/szurdikig, Babits háza, Mészölyvel
szüretelünk. Mely szabadság volt! Hogy lehetett
beszélgetni! Csavargásainkon. S ha kettévált is
ez az egész – mi. Ma egy kocsmában, egy buszodra
felszálló postással (hűtlen elhagyta körzeted)
nem lehet. Nem lehet az irodalom, a szocializmus
állásáról (József Attila – Ignó), haha, nem
lehet, nincsenek a humoruknál; állítják mind, de
állítástalan, a magukét, elképzeléseiket rólad
kivetítik rád... jó, de ez mikor nem így volt.
Leperegnek a kis ház vakolatával, festék-
hólyagaival együtt az időkből a napk, a napkrngk,
napok keringései, naptárnapkeringések, mi, ha ez nem
a pél szörpörgése, a kél pörszörgése, a gél szörpör-
szées, szése, szétesik, szétgél, szétkél, szétszél.
Szétkéled, mert kell, szétgéled, mert kence,
szétszéd, szétlészed, mert lész, szétszéled, mert szél.
Szélgébe hosztába, széltészed. Te. Ez, amit te tészel,
kinézel a klozett falécének gacslikán, nézed a szemközt
szőlősdombok vonulatát, megindulnak, a kis hegyi
házzal, csusszadoznak becsüld-meg-jobban-unásodba,
a legutolsó tyúkólat is számold meg, s tudd hozzá
a legelsőt, ahogy a bécsi vonat, mit tudom én, az „Iskola”
állomásain átrobog, Pácsold, Kertyenfüzelő, Acsaládonga,
fertyályokon, egész fertályokon. Az egész elment.
Azzal, hogy itt van. És ettől kibírhatalan, mert remény.

Rossz belegondolni, hogy míg Totyi a gépelés hangjára dalol, nem megyek oda hozzá, nem foglalkozom vele. De ő azt szeretné már, ha rácsuknám az ajtót, és a – rossz belegondolni – kereskedelmi adók zenéjére dalolgat.

Tragikus belegondolni, hogy Totyi egyszer ott fekszik holtan.

Rossz belegondolni, mi volt eddig ez az egész, pedig annyi minden megvolt. Csak lehunyom a szemem, s – jó, nem akartam Amerikában, Dél-Afrikában, Ausztráliában járni, nem akartam „külhoni-magyar” író lenni (nyugodtan lehet lenni annak, jó az!), annyi minden nem kellett igazán – megvolt mégis, mondom, annyi minden. Dublini eső hull gyárfalak mellett gyér hajú fejemre, s nem és nem teszem fel sapkám, ez szabadságom. Lehunyom a szemem, s ott vagyok bárhol Bécsben, ahol jártam, bárhol, Londonban, Párizsban, Dinslakenben, Kölnben. Nem mondok evidenciátörténeteket: „Nem hunyom le a szemem. Azért van az, hogy szinte sehol se vagyok ott.”

Rossz belegondolni, hogy az alhasfájásom szünete most az örömem. Visszatér. Nem rettegek tőle. Könnyelmű is vagyok.

Rossz belegondolni, milyen lenne folytatni ezt az írást. Jó belegondolni, hogy bevégzem, postára adom. Oda tudok írni, ahol bízom a fogadóban.

Felébredtem egy éjszaka, milyen furcsa irányaim vannak még, módi, stíl, mi minden, ezt jegyeztem fel:

Éjszaka arra ébredtem megint, rettentő
nehezen lélegzem. Éjszaka arra. Ébredtem.
Megint rettentő. Megint rettentő volt.

Ödémás eredetű (?), 4-5-8 órás fulladásaim emléke. Nem gondolok bele. Nem iszom hideget, nem cigizek, nem iszom gyógyszerre szeszt...

S feljegyeztem, ki is dolgoztam:
Csak csöndesen! Csak pszichoszomatikusan,
pneumatikusan, palmuncosan, puszkosan,
pádisz...

Michaux-reminiszcenciák Weöres tollából.

Rémes belegondolni, ha ilyeneket írnék, mint ezek az éji feljegyzések (kísérte-
ties volt):

Hajnalok hajnalán
kimentünk csónakkal a
szívvizenyőbe és a tüdőtágulatba.
A szívvinyező nem is loccsant. Gázoltunk,
toltuk a csónakunkat, és orra előtt, igen,
kitágult egyszerre a tüdőtágulat...
Ahogy a csónakot toltuk. És siklott, tolni
sem kellett, és nem kérdeztük, mi e csónak,
mi ez...

Talán sikerült elszórakoztatnom Olvasómat, és rossz belegondolni, ha nem ez történt volna. Gyorsan slussz, mint Salinger mondaná. De az élet a banánha-

lak napja: a banánhal bemegy a banános üregbe, telezabálja magát, és nem bír ki-
jönni. Rossz belegondolni, mi történik vele, hogyan. Csak hát banánhalak irdat-
lan sokaságával történt ugyanez már.

Rossz belegondolni, hogy azért gondolkodunk, hogy ez a rossz meglegyen, és
ezt nevezzük igényességnek, ihletett műnek, ezt nevezzük én-nem-tudom-minek.
Ha azt mondom, „rossz belegondolni”, annyit mondok csak, mint ha: „Mi legyen
ebédre, szívem?” – Vagy: „Szepuntion a szívenyő tálugdon csónkánd?” – Megyek
Totyihoz, aztán ezzel a postára. Ebbe közömbös belegondolni. Csak drukkolok.

S e drukkolékhoz a Nagy Piaci Adó hármat kukkkorékol. Ne
gondolj a gonddal. Magát az életedet húzd, nyűttet és hangszekrényest eldobva.

– – – De ha az olyan egyszerű lenne.

Sajnos, optimális esetben, össze vagyunk nőve a nyűtt vonó-
val, meg amin vonjuk.

Él-e még az ősznek az a hite, hogy netán – rajtunk vonják?

Ki kalapoz hozzá?

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát január 30-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a Kiadó munkája
iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

OTTLIK GÉZA LEVELEI GARA LÁSZLÓNAK*

Budapest, 1960. július 17.

Kedves Barátom,

– engedje meg, hogy így szólítsam (és előlegezzem magamnak a barátságát, mint ahogy máris részem volt benne, ismeretlenül is) – igazán örömet szerzett kedves soraival. Titkos reményem mindig az volt, hogy Gara László lesz a könyvem fordítója,¹ de persze illetlenség lett volna ezt kérnem a kiadótól. Bántott az is, hogy a Gallimard-hoz küldött példánnyal valami zavart csinált a Copyright Bureau – de hát így minden rendben van.

Természetesen készséggel állok rendelkezésére a fordítás problémáinál. Magam is másfél évtizede ezt csinálom és tudom, hogy a világ leghálátlanabb és legkomiszabb mesetersége – s talán alapjában megoldhatatlan feladatok megoldásából áll.

Külön köszönöm a *Temps Modernes*-cikkét,² s nemcsak a dicséretet, hanem a módját is.

Chodkiewicznek³ küldettem egy rövid életrajzot és pár fényképet, amit kért – és sokszor üdvözlöm –, de nagyon nehezemre esik franciául írni. Utálom, hogy ennyire nem tudok, és nevetséges hibáktól hemzseg a francia fogalmazásom. Pedig tanulnom kellene egy kicsit ezt a szép nyelvet, mert azt remélem, hogy ősszel vagy a tél elején Párisban tölthetek egy kis időt (Londonból visszafelé jövet, ahova novemberben készülök). A fordítás miatt is nagyon jó volna, ha egy-két hetet ott tölthetnék, és személyesen beszélhetnék meg a problémákat. De hát, addig is, ha szeptemberben már hozzákezd a munkának, várom a levelét és igyekszem majd segítségére lenni, amennyire lehetek és „for what it is worth”.

Igaz barátsággal és sok szeretettel üdvözlí

Ottlik Géza

[Kézirat; boríték nélkül]

¹ Az *Iskola a határon* című regényről van szó, amely 1964-ben jelent meg franciául Gara László, Kaszai György és Georges Spitzer fordításában a Seuilnél.

² Gara László írására utal, mely az *Iskola a határon* című regényről és Szabó Magda *Az őz* című kötetéről szól, s a *Temp Modernes* 1960/167–168. számában jelent meg.

³ Michel Chodkiewicz: a Seuil munkatársa, később igazgatója, író, műfordító, arab kultúra-kutató.

* Gara László (1904–1966): műfordító, szerkesztő, újságíró. A húszas évek elején települt Párizsba, ahol újságíróként és fordítóként dolgozott. 1945 után a magyar külképviseleten vállalt munkát, 1952-ben hazatelepült, 1956-ban ismét emigrált. Minden idejét a magyar irodalom franciaországi megismertetésének szentelte, számos magyar irodalmi művet fordított franciára. Legjelentősebb munkája a szerkesztésében megjelent magyar költészeti antológia (*Anthologie de la Poésie Hongroise du XIIe siècle à nos jours*, Seuil, 1962), amelyben a magyar műfordítói hagyománynak megfelelően kiváló francia költők nyersfordítások alapján tolmácsolták a verseket. E kötet nyomán hasonló válogatás készült a Seuil-nél a lengyel és a portugál költészetből is.

Hagyatéka, melynek legjelentősebb része magyar és francia írók hozzá írt több száz levele, a közelmúltban került lánya, Mme Claire Meljac jóvoltából a párizsi Egyetemközi Magyar Tanulmányi Központ (CIEH) könyvtárába; a levelek rendszerezését és feldolgozását Nyéki Lajos professzor úr kezdte el. A kutatómunkát, melynek célja egy Gara- emlékkötet összeállítása, Bende József és Hafner Zoltán végzi az OKTK támogatásával.

A műfordítónak írt több száz levél között szerepel Ottlik Géza mintegy ötven levele is, ezekből közlünk válogatást. Köszönjük Bende Józsefnek és Hafner Zoltánnak, hogy rendelkezésünkre bocsátotta az Ottlik Géza–Gara László-levelezést, valamint Lengyel Péternek, Ottlik Géza jogutódának hozzájárulását a közléshez.

A kéziratos anyagból a szerkesztőségünk által válogatott leveleket jegyzetekkel láttuk el és a nyilvánvaló tollhibákat javítottuk. Ezúton mondunk köszönetet Karátsón Endrének, Lengyel Péternek és Réz Pálnak a jegyzetekhez nyújtott értékes segítségükért. (A szerk.)

Budapest, 1960. aug. 30.

Kedves Barátom,

köszönöm aug. 23-i levelét, és nagyon hálás vagyok a felajánlott közbenjárásért, hogy Seuil-ék esetleg hívjanak meg egy-két napra, amit talán meg lehetne oldani anyagilag úgy, hogy az én rovásomra menjen, ha van rá mód. Az 1000 NF előleget megkaptam, sajnos túl gyorsan elküldték, pedig közben kérvényeztem idehaza a Nemzeti Banktól, hogy 10 százalékát kint hagyhassam, s engedélyezték is, mert ennyit lehet.

Bocsánat a rossz levélpapírért, de Chodkiewicz kérésére küldtem neki a Jogvédő Hivatal révén néhány (elég rossz) fényképet és egy rövid önéletrajzot – s ennek a másolatára írok most, mert szeretném, ha megnézné, már csak a (nyilván) hibás franciaság miatt is. Kihagytam belőle, amivel a legszívesebben hancegtem volna: hogy a *Nyugat* munkatársa voltam – mert úgysem értenék, mit jelent ez. Szerényebb hetvenkedéseimet is kihagytam: hogy a magam idejében jobb sprinter voltam, mint Montherlant (nehogy hozzátegyék: és jobb író, mint Nurmi!) – pedig még ma is nehéz honvágyat érzek a salak, a futópálya iránt (le stade! la piste! les souliers à pointes de fer!) – a 30-as években pedig bridge-versenyző, Európa-bajnok, válogatott játékos és a magyar *Bridge Újság* szerkesztője. Atlétikai karrierem a sportszívem miatt szakadt félbe, a bridge-ézést 1938-ban, az Anschluss után mindnyájan abbahagytuk, s ami talán még említésre méltó a regényemről, hogy első verzióját 1947-48-ban írtam meg, de aztán jobbnak láttam visszavenni, már a Franklin Társulat nyomdájából. A *Hajnali háztetők* című kisregényem (amely egy tucat régi novellával együtt 1957-ben jelent meg végül) '43-44-ben folytatásokban jött a *Magyar Csillagban* (a *Nyugat* utódja volt ez), a németek márciusi bevonulásakor azonban félbeszakadt a lappal együtt. Vagyis hozzá vagyok szokva a tíz-tizenöt éves megszakításokhoz írói pályámon is, úgyhogy igazán nem sürgős a francia fordítás, kivált miután úgy hallom, pillanatnyilag fontos munkája van, a magyar költői anthológia. – Engedelmével küldtem is a Jogvédő Hivatal útján (Chodkiewicznek címezve) egy újabb verseskötetet, Nemes Nagy Ágnes „Százazvillám”-ját – akit Pilinszkyvel együtt a Vas István–Weöres Sándor-féle nemzedék utáni korosztály legkiválóbb költőinek tartunk. A könyv nyilván csak 4-5 hét múlva ér majd oda, de Önnek szól. (Pilinszky-kötete megvan, úgy hallottam.)

Ha az anthológiához, vagy bármiképpen, szüksége van bármilyen könyvre, régire, újra, boldogan megküldöm. – Ez az „Iskola a határon” egyébként amolyan megalapozás-féléje lenne egy 3-4 (lehetőleg önmagukban is kerek és egész) regényből álló, lazán összefüggő epikai szerkezetnek, kontinuumnak, és az igazat megvallva, szeretném a következő kötetet megírni addig, amíg a fordítás elkészül. Én tehát semmiképpen sem sürgetném a fordítást. Amit nem is lehet sürgetni és hajszolni – ezt megtanultam a saját bőrömről. Most fejeztem be (nagy nehezen) O'Neill *Electrájának* fordítását, s ha lerázok egy vállalt forgatókönyvet még, akkor végre előszedhetem megint készülő regényemet.

Igaz barátsággal, szeretettel:
Ottlik Géza

[A levélhez mellékelve: francia nyelvű életrajz; gépirat]
[Gépirat; boríték nélkül]

* * *

[Budapest,] 1960. szept. 17.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm végtelenül kedves soraidat és a gondoskodásodat párizsi látogatásomról. Én is remélem, hogy meg lehet majd oldani valahogyan a dolgot, és legalább néhány napot ott tölthetek, Londonból hazafelé jövet. Pillanatnyilag az angliai utazás úgy áll, hogy november 15-én kellene mennünk – két hét a hivatalos vendégeskedés, de még egy-két hétig szeretnék ott maradni december első felében. Chodkiewicz néhány napot Budapesten töltött a múlt héten, kedden utazott tovább Moszkvába. Találkoztunk több-

ször is (félek, hogy nagyon unta förtelmes franciaságomat), s az az érzésem, hogy egészen kitűnő ember, amilyenből roppant kevés van a világon.

Ami a készülő anthológiádat illeti,¹ nagyon jó a Pilinszky-válogatás, Nemes Nagy Ágnes is, bár tőle talán *A szomj* vagy az *Október* helyett a jellemzőbb, erősen intellektuális szövevű, mégis végig kibogozható jelentésű *Trisztán* reprezentatívabb lenne (lengyel fordítása is most jelent meg egy varsói irodalmi lap magyar számában) és szerintem szabad versben vagy tetszés szerinti rímeléssel is megoldható a fordítása – vagy a *Paradicsomkertje*. Az egészen fiatalok (20-25 közt) közül Tóth Judit, Székely Magda, Tandori Dezső a legtehetségesebbek, legalábbis tudtommal, s mellékelten feladtam címedre egy *Kortársat*, Székely Magda bravúros versével, továbbá néhány *Élet és Irodalom* példányt, Tóth Judit verseivel, s ha megkapom majd, egy Tandori-verset is küldök, szintén az *Élet és Irodalom*-ban. Így a legegyszerűbb elküldeni, egész folyóiratban, nyomtatványként, s aránylag a legbiztosabb is. Egy aug. 5-i számot is hozzácsaptam, Kalász Márton versével a címdoldalon, nézd meg azt is. Szintén fiatal költő Garay [sic!] Gábor, „Ének gyógyulásért” c. kötetében felhívom figyelmedet *Tűztánc* c. versére. Ezt elküldeni csak lassan, a Jogvédő Hivatal útján lehetne, de nincs kizárva, hogy akad nálatok valahol egy példány, talán könyvtárban vagy valamilyen intézetben. – A lányokat, Tóth Juditot, Székely Magdát, mi mindenesetre igen komolyan nagyra értékeljük, és sokat várunk tőlük, akárcsak Tandoritól (aki egyébként prózával is kísérletezik).

Sajnos ez egyik sem szabad vers, amit küldök – de erről jutott eszembe Rába György, akinek ugyan már 1949-ban megjelent egy kis kötete (*Búvár* címmel), de még a 30-asok közé tartozik – úgy tudom, 33 éves –, s akinek tízéves szünet után most van sajtó alatt az új verseskötete. Nyilván tudsz róla s talán meg is van neked a „Búvár” (a felejtethetlen, csodálatos „Tábornok bánatát”-val), mégis megkértem, gépeljen ki készülő könyvéből néhány verset számodra, köztük szabad verset is. Holnap hozza el, majd külön levélben feladom. (Remélem, köztük lesz az *Afrika* s az *Öregség háza* c. is.)

A régiek közül megemlítem a fiatalon meghalt Dsida Jenőt, ma 50-52 éves lenne, az erdélyiek közt messze kimagaslott. Máskülönben be kell vallanom, hogy a vershez, modernhez, nem nagyon értek, elmaradtam, Szabó Lőrincnél tartok, Apollinaire-nél, és például Ezra Poundból alig valamit, csak sorokat imitt-amott, Eliotból is keveset tudok megfogni –, s főképp azt nem látom, miért és mitől modernebbek mondjuk Dylan Thomas (vagy Saint-John Perse), mint a *Duinói elégiák*. Igaz ugyan, hogy Rilkrét mégiscsak ismerem valamennyire, őket pedig alig. S nyilván ezért érzem azt, hogy bajos dolog többet akarni Rilkenél. Ami persze csak rugalmatlanság, sőt barbárság részemről, de sajnos így van pillanatnyilag. Fájdalmas, hogy elszakadtam a verstől, ezért beszélek annyit róla, de el kellett szakadnom, mert a prózában jobb lehetőséget láttam formálásra, teljességre, egész-ségre (vagy akár: egészségre). De hát az igazi, a legnagyobb rang mégiscsak a költőé.

Ezt a rangot kell megközelítenünk a modern epikában. Vagyis modernség alatt a regényírónál én nem formai újításokat értek okvetlenül, nem is különböző aspektusokból való kísérletezést, hanem inkább minőségi kritériumot: intenzitást és valódiságot azon a fokon, ahogy a költő nyúl az anyagához. Ezzel persze a regény szabadsági foka is kitágul, s azt a játékot játszhatja, amit a költészet, s ami a legnagyobb játék. Az intenzitás és a magasabb rendszámú (lélektani, szubjektív) valóság érdekében szükség volt kirekeszteni a konvencionális regényszerkezetet, a mesét. Ma mégis úgy látszik, hogy ha szöröstől-bőröstől kidobjuk, eléggé megbosszulja magát, hiányával tüntet, jobban jelen van, mint ha beleírjuk. Így hát igazi „modern” regénynek ma inkább az *Éducation* vagy a *Huckleberry Finn* látszik, ahol a mese (a kauzális cselekmény-sor, a konvencionális világkép, newtoni mechanikával és euklidesi geometriával) megnyugtatóan jelen van, hogy úgy mondjam, a regény second-plan-jában, laza epizódokban, zavart nem okozó pikareszk-regényszerűséggel, míg a premier-plan képsora élesen, magasabb fokú hitelességével fut végig, és a

regény total-plan-ja megint egy egészen más nótát fúj, a mű rejtett egységét, harmóniáját, a sehogy-másként nem közölhető „témát” hordozza.

Szeretettel üdvözöl
Ottlik Géza

U.i. Mégis mellékelem Rába két versét, az említettek helyett szerénységből Vidor Miklós Barcsay-versét gépelte le harmadiknak. Továbbá még három „Kortárs”-at is feladok (összesen négyet) Székely M., Tóth J. és Garay [sic!] G. verseivel.

[Gépirat; boríték nélkül]

¹ Az *Anthologie de la Poésie Hongroise de XIIe siècle á nos jours* (Seuil, Paris, 1962.) című kötetéről van szó, melyet Gara László szerkesztett.

* * *

[Levelezőlap] Budapest 1961. 2. 2.

Édes Lacikám,
köszönöm kedves lapodat, és tudom, mennyi dolgod van, tehát nem kell válaszolnod, csak ha ráérsz. Örülök nagyon, hogy a Seuil honoráriumot ad neked Petrőczy Kata Szidiért is – s lassan idehaza is egyre nagyobb híre lesz az antológiának –, akárhová megy az ember, rólad beszélgetnek! És milyen szeretettel – nyilván átéjtettél mindenkit, ahogy engem is, s így félreismernek! A Seuil különben, illetve Monsieur Flamand,¹ olyan végtelenül kedves, hosszú meghívó levelet írt (csak most olvastam, hogy hazajöttem Szigligetről, mert nem akartam, hogy utánam küldve kalandozzon a postán), hogy azt sem tudom, hogyan válaszoljak rá, francia-nem-tudásommal – pedig erre muszáj. Eddig csak Chodkiewicznek írtam egy képeslapot, hogy köszönöm – remélem, nem tartják nagy neveletlenségnek. Más: a Sauvageot-cikkből² nem lesz öngól, se semmilyen, mert sokat írtak már 50 éve erről, de írott malaszt maradt, s marad – irodalmunk franciaországi és egyéb külföldi megjelenése ilyesmiből nem lesz, ahhoz több kell, lényegesen több – te talán ismered az illetőt, ott az Invalidusok táján. Hallom, hogy Hegedüs Géza is oda van a munkádtól és tőled, s nem is rejtí véka alá ezt. József Attilával pedig, úgy látszik, megtörted a jeget, mert a németek is kiadják, Vas Pista most jött haza Berlinből ez ügyben – s egyébként ő is csókoltat, valamint Piri,³ Ilona,⁴ akivel tanakodtunk a New York káffában, T. Áron,⁵ Kormos,⁶ Rónay Gy.⁷ és mindenki, férfi, nő, kutya, macska. Remélem, májusban látlak, most úgy fest, hogy kb. akkorra mehetek. Ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur Ladislav Gara / 29, rue Surcouf / Paris VIIe // Ottlik, Budapest I. / Attila utca 5.”]

¹ Paul Flamand a Seuil egyik alapítója, 1937 és 1979 között igazgatója.

² Aurélien Sauvageot (1897–1988) – francia nyelvész, finnugrista, készített francia-magyar és magyar-francia kéziszótárt is.

³ Piri: Szántó Piroska (1913–1998) festőművész, Vas István felesége.

⁴ Ilona (későbbi említése: Ili): Bartóc Ilona meseíró, műfordító, 1968-ban hunyt el.

⁵ Tóbiás Áron (1927) irodalomtörténész, újságíró.

⁶ Kormos István (1923–1977) költő, műfordító, 1963–65-ben a Seuil és a Gallimard munkatársa volt Párizsban.

⁷ Rónay György (1913–1978) író, műfordító, esszéista.

* * *

[Levelezőlap] Budapest, 1961. 5. 9.

Édes Lacikám,
nem szemrehányó türelmetlenséggel jelentkezem, hanem csak barátságból menesztek egy lapot – hogy megünnepeljem a mai, 49. születésem napját. Vera¹ írta, hogy milyen kedves voltál vele, továbbá, hogy milyen jó jelentést írtál a *Hajnali háztetőim*ről. De hát az

úgysem aktuális az *Iskola* előtt – a fordítást pedig most sem sürgetem, mert egyrészt én sem írom a folytatást (pedig kellene), másrészt idő kell hozzá, nehéz, rohadt fordítás lesz, szóval ne kapkodd el, hanem várj meg, fejezd be az antológiádat, aztán kb. júliusban megyek a nyakadra, ha megkapom addig a francia vízumot (ha előbb, akkor június közepén, de nem valószínű). A pontos dátumot majd megírom persze, ha eldől. Rába,² Vidor³ s mindenki, Rónay, Kormos, N. N. Ágnes,⁴ Pilinszky, Vas Pisták mindketten, csókolnak-ölelnek, az öregebbek, Balassa, Zrínyi, Petrőczy Kata, Bessenyei idegesen forognak sírjukban, mindenesetre az egész magyar költészet Párisra és G. Laci felé veti vigyázó szemét, a prózával együtt, a puccs⁵ idején is kizárólag érted izgult itt mindenki, szóval vigyázz magadra, és az se baj, ha firkantasz pár sort egyszer nekem, aki milliószor ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislav Gara / 29, rue Surcouf / Paris VIIe”]

- ¹ Sós-Berény Vera, Berény Róbert festőművész lánya, Ottlik Géza barátnője. 1956-ban emigrált Londonba, később hazatelepült, és Magyarországon halt meg.
- ² Rába György (1924) költő, író, műfordító, irodalomtörténész.
- ³ Vidor Miklós (1923) író, költő, műfordító.
- ⁴ Nemes Nagy Ágnes (1922–1991) költő, műfordító, esszéista.
- ⁵ Valószínűleg az 1961. ápr. 21-26. közötti, De Gaulle elleni algériai katonatiszti lázadásra utal.

* * *

[Levelezőlap] Budapest, 25. 5. 61

Édes Lacikám,

köszönöm lapodat, amely keresztelte az enyémet – s én Verától már hallottam terveidet a „Hajnali háztetők”-kel. Angyal vagy, mint mindig, de a *Háztetők* igazán ráér, sőt, semmi esetre sem akarnám, hogy az *Iskola* előtt jelenjék meg! Szerintem sokkal kevesebb olvasóhoz szól, mint az *Iskola*, s nem is olyan érdekes ott nálatok – olyan van több, francia, angol elbeszélőben. – A francia vízumot hétfőn kapom meg, műfogsoromat június végére talán annyira megszokom, hogy vigyorgni is tudjak vele néha, s ha a többi vízum és elsősorban a jegy problémája is megoldódik, hát kb. július 10–15 körül mennék (talán Stuttgarton keresztül, ahol kiadókkal lenne tárgyalnivalóm). Béla,¹ úgy hallok, júniusban megy (cikke megtisztelő volt). Cini² rajongott érted, s örültünk, hogy kiadjátok. Antológiád legendája nőttön-nő, hát vigyázz magadra és gondoldj ránk, szeretettel ölel:

Cipi

Lacikám, most már igazán megyek! És nagyon nagyon jókedvűen

Ilid

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislav Gara / 29, rue Surcouf / Paris VIIe”]

- ¹ Béla: Köpeczi Béla (1921) történész, irodalomtörténész, 1954-55-ben a Kiadói Főigazgatóság vezetője, 1982-88 művelődési miniszter. Feltehetően az „Egzisztencialista jelenségek a mai magyar irodalomban” című írásáról van szó (*Élet és Irodalom*, 1960/18.).
- ² Cini: Karinthy Ferenc (1921–1992) író ismert beceneve.

* * *

[Levelezőlap] Buda, 1961. 10. 19.

Édes Lacikám – kösz okt. 10-i francia leveled + a képeslapot. Sanyikát¹ felhívtam rögtön, éppen elutazóban voltak, 24-én visszajönnek, s akkor előbogarászsa s lemásolja újabb prózaversét neked, ha még nem késő. T. Jutkának² majd átadom homlokcsókotat, ha hagyja. Ágnes írt – kesereg a fordításon, mégis hálás Neked! Ilonának elmeséltem, milyen emberfeletti rendet csináltál a szobádban. Én töröm a fejem, miből teremtem majd elő azt a fényűző jölétet, amiben most 6 hónapig regényt kellene írnom, s pillanatnyilag

idegeskedem. Bridzs-rovat? telekspekuláció? vagy inkább judó? De mégis legjobban a német szerzői ügynökség zűr-kavarása bosszantott ezen a héten. By the by: Írd meg a frankfurti kiváló fordító nevét (megint elfelejtettem), s hogy lehet-e őt ajánlani vagy kérni S. Fischeréktől,³ ha szerződést kötök velük? Egy ismeretlen (Ujlaki Sári)⁴ [sic!] nevű Cagnes-sur-Mer-i hölgytől kaptam túl könnyed hangú levelet, hogy tőle kért próbafordítást a Fischer Verlag. Nem ismered véletlenül? Szabó Magda az ő Insel Verlag-beli fordítóját ajánlja, hogy az kiváló. Remélem, lassan lecsitulnak körülöttem a német kiadók csatái – én mindenestre lezártam a levelezést, elegendő volt belőle. Mándy novelláskötetnek (*Idgen szobák*) kell lenni nálad vagy a Seuilnél. Ha elveszett, írd meg, küldünk. Szótár (francia-magyar) is megy majd, csak lassan. Rába ölel, írt neked, a *Saharában* legfeljebb rímcserét ajánl még: 3. strofa végén: „qui se perd dans l’oubli” – a másik versben pedig Bâche étendue helyett „Echarpe tendue” kellene értelmileg. Mindnyájan csókolgatnak, ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7° // Ottlik, Budapest I. Attila-u. 5. / Hongrie”]

¹ Weöres Sándor (1913–1989) költő, műfordító.

² T. Jutka: Tóth Judit (1936) költő.

³ S. Fischer Verlag, híres német kiadó Frankfurtban, amely 1963-ban adta ki németül az *Iskola a határon*-t.

⁴ Ujlaky Sára (Charlotte Ujlaky) (1920–1995), publicista és fordító, többek között Déry Tibor, Kodolányi János, Németh László műveit ültette át német nyelvre. Az ő fordításában jelent meg németül az *Iskola a határon*.

* * *

Budapest, 1961. november 9.

Édes Lacikám,

Nagyon örültem római lapodnak – annak is, hogy sikerült lemenned csakugyan s együtt leszel Pistáékka –, meg annak is, hogy fordítod a regényemet. Csak a Geisenheyner-féle¹ panaszokkal vagyok már torkig, s mindenekelőtt erre válaszolok, hogy essünk túl rajta.

Nem tudom, mit mondott Flamand-nak s mit írjak én erről tulajdonképpen. Hallom mindenfelől, hogy fenyeget, vádol, felháborodva üzleti és presztizs-sérelmén, amiért engem okol. Természetesen alaptalanul. Ha bármi jogalapja lett volna, könyörtelenül érvényesíti – nem kell féltetni az üzletembereket. De csak sír, panaszodik, a Jogvédő Hivatalnak és nekem ígéretet, kérést, mindent felajánl, hosszú, rábeszélő nyájas levelekben, s ugyanekkor a Marton-irodának² rágalmozó levelet ír ellenem. Ezt az utóbbit ismerem, mert elküldték a másolatát. Ebben azt írja, opciója volt a könyvre, és idéz az én levelemből egy mondatot, amiből annak kellene kiderülnie, hogy én elfogadtam a Hanser Verlag ajánlatát.

Martonéknak erre válaszoltam, röviden a következőket:

1. Nem igaz, hogy Herr Geisenheynernek opciója volt a könyvre. Nem is kért tőlem soha, de még csak megbízást, jóváhagyást, utólagos beleegyezést sem, hogy terjesszen.

2. Egyáltalán nem is volt szerencsém hozzá. Sem személyesen, sem telefonon – budapesti látogatásakor – nem lépett velem érintkezésbe, sem levelet nem írt. Kizárólag a Szerzői Jogvédő Hivatallal tartott fenn kapcsolatot, és nyilvánvalóan abban a félreértésben élt, hogy ez a hivatal rendelkezik a copyrightommal.

3. Éppen ezért, amikor nyáron Londonban harmadkézből értesültem róla, hogy ez a Geisenheyner-ügynökség a Jogvédőnek közvetítette a Hanser-féle ajánlatot, ismeretlenül is rászántam magam, hogy írok neki. Megírtam nagyjából azt, hogy felhívom a figyelmét arra, hogy bár a szerződéseket általában a Jogvédő Hivatal révén kell megkötnünk, a jog az enyém, lépjen tehát érintkezésbe velem végre. Ebből a levélből idézi a semmitmondó kezdőmondatot (máshonnet nem tud idézni, mert még közvetve sem váltottunk üzenetet

soha) – „Ich freue mich, zu hören, stb. –” – ami úgy hangzik persze, mintha lett volna valami előzménye a dolognak, valami előzetes kapcsolat köztünk. Holott éppen arra figyelmeztettem benne, hogy velem kell megegyezniük, a részleteket és feltételeket beszéljük meg. Még azt is felajánlottam, hogy hazafelé menet megállok Stuttgartban emiatt.

4. Erre az (első) levelemre Herr G. nem válaszolt. Csak egy hónap múlva kaptam néhány sort, a titkárnője aláírásával, de a részletekről semmi szó nem volt levelükben. Mire hazautaztam, s azonnal érintkezésbe lépve a Jogvédő Hivatallal, lemondattam a Hanser-féle ajánlatot, s én magam is külön lemondtam. Végérvényesen és függetlenül a Fischer-féle szerződéstől, amelyet akkor még meg sem kaptam, sőt még ma sincs aláírva (és éppen a Geisenheyner-féle undorító kavarodás miatt két hétig nem is akartam aláírni, annyira elment a kedvem az egész német kiadói világtól).

Szóval nemigen tudom komolyan venni Herr Geisenheynert, sok egyéb ok közt a fentiekért sem, amiből szintén az látszott, hogy még a szerződés megkötéséért sem hajlandó az íróval tárgyalni, a beteges német hivatal-tiszteletében odáig megy, hogy nem tartja fontosnak, hogy egyáltalán szóba álljon velem. A Seuiltől jó információt kaptam róla szeptemberben, nem kis csodálkozásomra, hiszen ők, Chodkiewicz például budapesti útján, éppen ellenkezőleg viselkedtek minden tekintetben. A jó német viszont már ismeretlen ügyködése (és kéretlen szerepe) során is nagyon tapintatlan és tiszteletlen volt (közvetve velem és közvetlenül másokkal is) – úgyhogy soha nem vágytam arra, hogy ő képviseljen. S amikor Martonék (szintén kéretlenül és saját kockázatukra) ajánlatot hoztak az S. Fischertől, utolsó párisi napjaimon, boldogan fogadtam el.

Lehet, hogy egy ilyen érzékeny lelkű üzletember nem tartja szép dolognak, hogy ezt azonnal nem írtam meg neki, de tény az, hogy előbb haza kellett jönnöm, és részemről átvenni és azonnal visszautasítani a Hanser-ajánlatot attól a hivataltól, akinek ők tették (nem nekem), s akik hamarosan értesítették is őt erről a döntésről. Minthogy a Jogvédőtől sem kapott opciót, most már mást nem tehetett, mint megpróbált erőszakoskodni, többet ígérni, s hasonlókat, de például a nekem írt utolsó levelében ő maga elismeri, hogy a vég-ső döntés az enyém (s arra kér, gondoljam meg magam). Ugyanazzal a dátummal egészen mást írt Martonéknak. Nyilván mást mondott Fischeréknek és mást próbált elhitetni Flamand-nal. Hát részemről lezártam az ügyet. Becsületsértésért, úgy látszik, nem tudom perelni, kardélre hányni nem kívánom, s ha tovább fúr és áskálódik ellenem, presztízse védelmében, akkor úgy kell annak, aki elhiszi.

Neked, Lacikám, még csak annyit erről, külön, hogy a sok ok közül, amiért nem tetstett nekem ez az ügynökség, az egyik az volt, hogy Németh László műveit teljes erejük-ből ők terjesztették és terjesztik, s én félttem, hogy egy ilyen nagy író árnyékában túlságosan el lennék hanyagolva, mint a többi 40-50 egyéb kelet-európai aprócska szerzőjük egyike (aki azért éppen olyan hiú, mint a roppant méretű lángelmék). Továbbá ne védjél azzal, hogy „jóhiszemű” voltam, mert teljesen jogosan és korrektül jártam el, a hiba Herr G. ostobasága volt, még hozzá nem jóhiszemű, hanem rosszhiszemű ostobasága, amikor úgy képzelte, hogy az író és a copyright tulajdonosa mellékes személy, Budapesten nem kell szóba állni efféle civilekkel.

No, elég. Inkább arról írájál, hogy mulattatok Pistával, Pirivel, megvan-e még a Piazza Navona és milyen bort ittatok a trasteverei kocsmákban (tölcséresnyakú üvegből Frascatit, amire mindig telik, vagy fektetett palack Marsalát, Chiantit, akinek pénze van rá). Kik vettek részt az összejövetelen az ismertebb nevű írók, költők közül? – Sajnálom, hogy Nagel Iván³ már nem fordít – Újlaky Sáriról viszont én is azt hallom, hogy kitűnő fordító. A légi postán küldött levelem azonban visszajött Cagnes-sur-Mer-ből felbontatlanul, s elég érthetetlenül. – Mándy novelláskötete elment, Ágnesnek majd átadom az üzenetedet. A Roger Richard⁴ által kért fiatal költőket összeszedtük nagyjából, de kinek, hová küldjük? (Néhány régebbi talán meg megvan nálad, Tandori, Tóth Judit, Székely

Magda, Garai Gábor.) Paul Flamand-t, Chodkiewiczet sokszor üdvözlöm, valamint Mlle Cécile Nagyt⁵ is, s minden jóakarátú ismerőst.

Várom haza Pistáékat, de még vagy hat hétig ott lesznek, sőt talán még tovább. Aztán május végéig dolgoznom kell megállás nélkül – s talán egészséggel jobban fogom bírni, mint tavaly. „Touch-wood” – azaz unberufen, ahogy a mélymagyar mondja. Jó volna mászkálni veled esténként, Lacikám, kísérgetni egymást a híd közepéig – szeretettel ölel:

Cipi

[Gépirat; boríték nélkül]

- ¹ Geysenheiner úr: feltehetően a *Geysenheiner & Crone* stuttgarti Nemzetközi Irodalmi Ügynökség egyik tulajdonosa. A korabeli Jogvédő Hivatal a magyar állami kultúrpolitika szigorú szabályozása szerint kizárólagos szerződési jogokkal bírt a magyar szerzők külföldi kiadása fölött. Még nem publikált kéziratot az országból kijuttatni tilos volt, hiszen az írók ezáltal elkerülték volna a politikai cenzúra érvényesítését. (Ld. Ottlik itt közölt, 1964. 5. 24-i levelének „Re »Lettres Nouvelles«” kezdetű bekezdését jelen számunk 92. oldalán.)
- ² Marton-iroda: Marton Sándor a századelőn alapított színházi ügynökséget Budapesten, később Bécsben, Párizsban és New Yorkban is létrehozta irodát. A világhírűvé vált Marton Agency ma is működik New Yorkban Tonda Marton vezetésével.
- ³ Nagel Iván (1931, Budapest): kritikus, dramaturg, a hamburgi Deutsche Schauspielhaus, majd a stuttgarti Schauspielhaus igazgatója, a Hochschule und Künste Berlin professzora.
- ⁴ Roger Richard (1917), francia költő, író, a magyar irodalom francia fordítója.
- ⁵ Cécile Nagy: a Seuil lektora volt, fordító, német szakos tanárnő

* * *

[Levelezőlap] Budapest, 1961. 11. 20.

Édes Lacikám, köszönöm lapodat, a Geisenheyner-ügy, remélem, lassan lezárul tényleg, Fischerék mindenesetre végtelen udvariassággal és kedvesen kezdtek levelezni velem, naponta ír valakijük, előbb dr. Rudolph Hirsch, majd Brigitte B. Fischer,¹ ma pedig a lektorom, Arend Kulon Kampff (akinek ismerem a nevét, de nem jut eszembe, honnan? Mit írt? Hol? Írd meg, ha véletlenül tudod!). Egyébként Újlaky Sári Párisban lakik, ha elérhető, beszélj vele – a levelem visszajött, amit neki válaszképp írtam Cagnes-ba. (Fischerék le fognak körözni benneteket az *Iskolával*, az a gyanúm.) Ilit majd letolom, semmi baja, pár napja láttam, harmadik számú (nagyon szép) kislányával egyetemben. Pistáék csak dec. közepén jönnek meg, Sanyika 3 heti melázás után közölte, hogy rosszak a próza-versei, mégsem tud küldeni, hát elefes, én nem írok helyette. A gyerekekét gyűjtjük, még összevetjük egyszer, aztán elküldöm. Mi is megvagyunk, tízezer új vicc van, megjött a tél, a fűtésünk elég jó, szerencsére, szóval sokat röhögünk s kávézunk is az egészségedre, bár a fanyar boraitok se rosszak: Mr. Fodor² angyalian küldött egy rakás irodalmi folyóiratot, főképp az *Esquire*-oknak³ örültem, megköszöntem neki. Tegnap jó fényképet csinált rólam a grafikus Koffán Károly⁴ (Fischeréknek kell) – ha még kapok belőle, küldök majd a Seuilnek, a régebbi rosszak helyett. Novellák is gyűlnek. Jó francia írókat olvastam. Henri Thomas!⁵ Most talán lezárok minden mellékes ügyet és bezárkózom dolgozni.

Gondolj rám, Lacikám, ha mászkálsz a Boul. Latour Maubourg-on meg mindenfelé, korlátaidat nyesegesd, milliószor ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislav Gara / 29 rue Surcouf / Paris 7e”]

- ¹ Brigitte B. Fischer (1905–1991), író, a S. Fischer Verlag munkatársa.
- ² Mr. Fodor: Eugen Fodor (1905–1991) – nemzetközi útikalauzok szerzője, világszerte ismert bédékker-kiadót alapított az USA-ban, s Fodor’s Modern Guides címmel útikönyv-sorozatot adnak ki máig.

- ³ Az első amerikai férfimagazin, melyet 1933-ban alapítottak. Jelentős írók közöltek benne, többek között E. Hemingway és F. Scott Fitzgerald. A 40-es évektől egyre populárisabbá vált, a 60-as években publikált a magazinban mások mellett Tom Wolf és Norman Mailer is.
- ⁴ Koffán Károly (1909–1985) grafikus, fotóművész.
- ⁵ Henri Thomas (1912–1993) francia költő, író

* * *

Budapest, 1962. január 5.

Édes Lacikám,

először is köszönöm kedves újévi lapodat, amit én azért nem küldtem neked, mert úgysem kell külön írásban közölnöm, hogy mennyi jut, szerencsét, sikert és mindent kívánok neked, s nemcsak 1962-re, hanem bis hundert und zwanzig, ahogy mi mondjuk, sűrűmagyarok. Pistáékkal karácsonyoztunk, szilvesztereztünk, 29-ig itt volt a Magyar Vónósnyeges és belőle Koromzay Dénes¹ (akinek nem mentél el a Bartók-sorozatára, pedig nem felejtett el jegyet félretenni, de azért ölel) – egy szép Mándy Iván-darabot néztünk meg („Mélyvíz”, musical-nevű műfaj, de jó Mándy-novellák szcenírozva), s erről jut eszembe, megkaptad-e a novelláskötetét? (és Sanyika Mallarmé-fordításait, amit nem tudom, miért küldött el neked, de talán tényleg érdekel – bár Emmanuel² barátod visszafordíthatná franciára, nem?) És megkaptad-e a Cécile-nek írt lapot? Továbbá egy folyóiratot is küldtem, benne egy szép Mándy-novellával. Sanyi most németül kezd verseket írni, már harmat írt, bár nem tud németül, de eddig a legjobb mai német költő, szerintem. Amy is nagyon jó feleség, hálás lehet neki a világirodalom. Sanyi nemcsak a nemzedéke legizgalmasabb költője, hanem olyan, amilyen egyáltalán nincs több, legfeljebb tényleg a zenében Mozart.

Elég hideg tél lett, éjfél után kezd lehűlni a szobám, ami baj, mert akkor kellene dolgoznom. Egyelőre inkább csökkentem összes műveim terjedelmét, mert a harminc éve raskogatót régi rossz kézírataimat dobom ki – hogy úgy ne járjak, mint Kafka. Garzantival³ szerződtem az *Iskolára*, s a finnek és a szerbek kérik most a könyvet. Viszont eléggé nyomaszt a fordítás lehetetlensége, amióta megkaptam Fischeréktől a kitűnő (csakugyan kitűnő) Újlaky Sári próbafordítását. Semmi rosszat nem lehet rá mondani, de úgy látom, a hangot képtelenség lesz németül megcsinálnia, ha egyáltalán észreveszi, hogy hangról van szó, nem szép szabályos mondatokról. S ami nálam három szó, az németül 13 – még párbeszédben is! egyszavas felelet = 9 szavas német szöveg. És megváltoztatja a központozást, felkiáltójelet tesz, ahol szándékosan nincs, idézőjelet, amit szintén szándékosan nem tettem – egy helyütt pedig a bekezdést is megváltoztatja, úgy, hogy logikusabb legyen! Megüt a guta persze. De a fő baj, hogy nem látja az előbeszéd-nyesettségét, a „vernacular” tapintatos pongyolaságát és kijavítja, kiegészíti a nyelvtanilag összevont, szabálytalan mondataimat. – De nem sírok, mert talán még nagyobb baj lenne, ha észrevenné és durván eltulozná a gyereknyelv, katona-nyelv élő lomposágát.

Ne mondd azt, hogy mint a sanda mészáros, téged fenyegetlek, amikor a német nyelvet szidom – de annyiból neked is szól ez, édes Lacikám, hogy (ha csakugyan nekikezdesz és fordítasz) ne sajnáld a fáradságot, jegyezd ki, ami nem világos, nem egyértelmű, és időnként küldd el egy-egy flekken, boldogan megmagyarázok mindent. Például látom a német szövegből, hogy összekeverhetők a trágár kifejezések, holott van 1. olyan durvaság, ami a mai olvasó fülének legyen sértő, tehát konvencionálisan trágár – 2. a katona-gyerek-nyelv: elefes, kupleráj, nyasgem stb. – ami inkább furcsa és feltétlenül érthetetlen, de lassan meg kell szokni az olvasónak is, s elfelejteni a trágár mellékizt belőle – tehát ezeket konzekvensen kell (vissza-visszatérően) használni, ahogy nálam – (persze külön kérdés, megoldható-e ez egyáltalán? Például a „Ló!” egytagú felkiáltás) – 3. az orvosi-hüvös nomenklatúrát (vazel) németül (pisál)-nak fordítja, ahol fontos, hogy ne legyen köznyelv, közvetlen hang.

Hozzáteszem: ez így igazságtalanul hangzik, mert vaktában kiragadott részletet fordított le, s még nem ismeri a könyvet, tehát nem is tudhatja a hang rejtélyeit – azonkívül alig tudom megítélni a német nyelvet, lehet, hogy ennél jobban nem lehet megközelíteni amúgy sem a hangot (?) – s végül, így is lekiismeretes, kiváló fordítónak érzem. Csak nálunk hallatlanul megszigorodott a fordítás az elmúlt évtizedekben, mint tudjuk – bár a *Martin Chuzzlewit*⁴ második kötetének 476-dik oldalán én is felbontottam egy mondatot, de bízom benne, hogy pár éven belül sikerül megoldanom véglegesen, felbontás nélkül.

Piriék elmesélték Rómát, irigyeltem őket, főképp, amikor elmondták, hogy az utolsó délutánodon eszedbe jutott, hogy még meg kell nézni az összes múzeumot, és taxiba vágta magát s tényleg végigrohantál rajtuk: a mozdulataidat is láttam pontosan, meg a versekkel tömött aktatáskát a hónod alatt. Hát írjál, Lacikám, firkants időnként egy lapot, mert most meg talán én leszek rosszabb levelező, ha sikerül munkába süllyednem. Barátok, ismerősök, költők és fordítók és válogatott cigánygyerekek, mindenki ölel, csókol, Szabó Magda, azt hiszem, nemsokára személyesen is, Kormosék később (Rab Zsuzsa⁵ éppen Moszkvában van), s '63-ban, talán mához egy évre, az is fenyeget, hogy velem kell megint mászkálnod a Latour Maubourg és a Champs Elysées közt. Szóval BUÉK, Gyöngyivel együtt milliószor ölelünk,

Cipi

[Gépirat; boríték nélkül]

- ¹ Koromzay Dénes (1913–?), hegedűművész, a Magyar Vonósnégyes alapítótagja, Ottlik barátja volt.
- ² Pierre Emmanule (1916–1984), francia költő, esszéíró. Vörösmarty Mihály, József Attila és Pilinszky János fordítója.
- ³ Garzanti: neves olasz könyvkiadó. Az *Iskola...* akkori olasz nyelvű kiadása végül nem valósult meg. A regény Bruno Ventavoli fordításában jelent meg olaszul, *Scuola sulla frontiera* címmel az Edizioni E/O kiadásában 1992-ben Rómában.
- ⁴ Dickens regénye, melyet Ottlik fordított, s 1952-ben jelent meg magyarul.
- ⁵ Rab Zsuzsa (1926–1998) költő, műfordító.

* * *

[Levelezőlap] Buda, 1962. II. 15

Édes Lacikám,

köszönöm lapodat, és ijedten hallottuk, hogy a Seuil épületében bombát robbantottak. Remélem, igaz a hír, hogy senki nem sérült meg, és remélem, nem túl nagy a káruk. Add át üdvözléseimet Flamand-nak, Chodkiewicznek (gratulálok Szabó Magda könyvéhez,¹ láttam, szép, Magda el van ragadtatva a fordítástól, dicséri szelvében-hosszában). Eckhardt-szótár elment, azóta talán már meg is kaptad. Részletes levelet ígértél, de nem sürgetem, inkább dolgozz, hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül (ahogy ki volt írva Kőszegen a rajzteremben). Ne pocskold az idődet nekem szóló vitairattal, még ha megsemmisítő, akkor se – inkább nem szólok egy szót se, fordítás-kérdésben. Ha a Teilhard de Chardin-könyv kifogyott, nem fontos (gyanús a nagy sikere amúgy is) – s ami igazán kellene, azt úgysem lehet megszerezni = 1925–30 körüli lapok, folyóiratok, képanyag – legfeljebb ott belenézni, könyvtárban, múzeumban. Szervusz, Lacikám
ölel

Cipi

(Ez az Újlaky Sári érthetetlenül megint nem válaszol a lapomra. Fischerék adták meg a párisi címét, de lehet, hogy nincs is olyan helység, Yerrés (Sein-et-Oise) – a térképen nem találom.)

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e”]

¹ Szabó Magda (1917) *Az őz* című regényének francia kiadásáról van szó, melyet a Seuil adott ki 1962-ben Monique Fougerousse és Gara László fordításában.

[Levelezőlap] Bpest, 1962. 3. 22.

Kedves Lacikám,

köszönöm szépen a küldött könyveket, Martin du Gard-monogr., Rouault, A. Rousseaux tanulmánykötetei – s legfőképpen a ma reggel érkezett *Vén cigány*-kötetet,¹ amit általános lelkesedés fogadott R. Gyuri, Ágnes stb. az én „outsider” lelkesedésemen túl is. Szóval gratulációk és a többi! Engem pillanatnyilag, átesvén az idei ronda influenzán, de nem az utóhatásán (fáradtság, gyengeség, levertség), nem nagyon érdekel semmi, a teljes anyagi csőd sem, aminek elébe nézek, a magyar- és világirodalom sem, és saját poszthumusz műveim sem, melyeknek tökéletesen fölösleges voltát ebben az egészségesen józan hangulatban nem tudom nem látni. Körülbelül annyi mondanivalóm van a világról, hogy „No comment”. Ötvenéves leszek pár hét múlva – s ha ez eredmény, hát ennyi. Viszont, ha hiszed, ha nem, az „Őz” jó kritikájának örülök, márcsak a Seuil miatt is, s remélem, példányszámban is sikertetek lesz. És még Vas Pista tudott felvidítani törhetetlen fiatal kedvével (különben Kossuth-díjat kapott) – aki szintén milliószor ölel, velem együtt:

C.

[*Vén cigány*ról még majd írok. Jó az előszavad, szép külsőleg is a kötet!]
(Az a gyanúm, hogy nem fordítasz, de hát dögöljek meg, nem igaz? Én se írok...)

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e // Ottlik, Attila-
u. 5. / Budapest I Hongrie”]

¹ *Vén cigány*-kötet: Gara László kezdeményezésére tizenöt francia költő (többek között Jean Follain, Michel Manoli, Jean Grosjean, Jean Dupont közreműködésével) ültette át Vörösmarty versét franciára. A könyv *Quinze poètes français – présentet Le vieux tzigane du poète hongrois Mihály Vörösmarty* címmel 1962-ben jelent meg Gara László és Sipos Gyula szerkesztésében.

* * *

[Levelezőlap] Bpest, 1962. VI. 6.

Édes Lacikám, köszönöm mindnyájatoknak a közös lapot, Szabó Magdát ölelem, Tiborral¹ együtt, ha még ott vannak (s örömmel hallok a szép sajtósikert, pl. a *Figaro* nagy interjúját). Arra kérlek azonban, válaszolj a következő, nagyon komoly aggodalmamra: Magda és az én regényem között talán csak nem akar a Seuil valami más magyar könyvet kiadni? És ezért nem fordítasz? Szeretnék tőled választ kapni, mielőtt elküldöm a Seuiléknek a leveletem, amelyben tiltakozom az ellen, hogy más magyar regényt előbb adjanak ki – annál is inkább, mert szerződésünk szerint 1961 őszére kellett volna legkésőbb megjelennem. Az én megítélésem szerint erkölcsileg is, anyagilag is annyira ártana könyvemnek egy közbejött, akár sikeres, más magyar regény, az érdeklődést szinte semmivé tenné, hogy akkor inkább álljunk el a kiadástól s tekintsük a szerződésemet felbontottnak – legfeljebb sosem jelenek meg franciául, többet is kibírtunk Mohácsnál. Igazán sajnálom, ha pl. Cécile N. elkészült az ő fordításával, de nem egyezem bele, hogy előbb jelenjen meg nálam. Kérlek, Lacikám, írdál, hogy mi a helyzet, és nyugtass meg. Amúgy is sok gond, baj, betegség nyom. Talán közben Chodkiewiczzel, ha Pestre jön, tudok beszélni. Ne haragudj ezért az ideges lapért – ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e // Ottlik, Budapest I. / Attila-út 45. Hongrie”]

¹ Tibor: Szobotka Tibor (1913–1978) író, műfordító, irodalomtörténész, Szabó Magda férje.

* * *

Édes Lacikám, Csörének szeretném megköszönni a lapjait, de nem adta meg a címét, hát továbbítsd neki, ha látod. Jutkát is üdvözlöm, s olvastam egy remek új Mándy-kéziratot, futballista-regény,¹ most megy a Magvetőhöz, a Gallimard-nak is nagyon ajánlhatnám. Ő a legjobb modern fiatal írónk, messze! Más: Újlaky Sári, így hallom, hamarosan kész lesz az *Iskolával*, pedig szerettem volna, ha az átjavított fejezetet (207. oldaltól) elküldöd neki, de azt hiszem, már késő. Más: Lacikám, az *Apagyí* című novellámat (*Hajnali háztetőkből*), ami nagyjából része az *Iskolának*, az év elején leadathatnád talán valahol. Úgyis lefordítod jóformán a könyvben – s megjelenés előtt például az NRF² lehozhatná, ha kell nekik. Írtam hosszú levelet neked, de ha dolgozol, most ne válaszolj – legjobb volna megvitatni személyesen. Addig is ezerszer ölel:

Cípi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e”]

¹ Mándy Iván: *A pálya szélén*, Magvető, 1963.

² NRF: *Nouvelle Revue Française* – az egyik legrangosabb, 1909-ben alapított francia irodalmi folyóirat.

* * *

Budapest, 1963. január 5.

Édes Lacikám,
nem válaszolsz a vízözön óta, pedig most kétségbeejtően sürgős lett, amit még novemberben kértem, a Lettre de garantie vagy mi a nyavalyának hívják, vízumhoz. Koromzay Dénesék vinnék kocsin Párisba és esetleg Londonba a feleségemet március 4-én. Másfél éve tervezik már ezt az utat, és most Gyöngyinek nagyon jót is tennie, hosszú nyári betegsége után. Az útlevelel valószínűleg meglesz idejére, csak a francia vízum a probléma. Be sem adhatjuk a kérést az előírt meghívólevél nélkül. S ha most lemarad szegény, Isten tudja, mikor lesz megint alkalma, mert Dénesék rohángásznak tovább a világ körül. Tehát teljesen függetlenül a fordítástól és az *Iskola* sorsától, küldj rettentő gyorsan egy ilyen meghívást, akár Cécile, akár a Seul, akár a házmastered nevében, vagy akitől tudsz hamar kérni, láttamoztatni stb. – mert akkor még mindig nagy jóakarát kell majd az itteni francia követség részéről, hogy március 1-re legkésőbb meglegyen. (Még transit vízumok is kellenek.) Én persze most nem megyek, de később igen, vagyis Frankfurtba mindenképpen készülök augusztusban-szeptemberig, s utána, ha lehet, hozzátok is, meg talán Londonba. Tehát mindkettőnknek szólhat a levél (Géza és Madame Marguerite Ottlik), pláne ha így egyszerűbb (ha mégis a Seuiltől kapsz, mert azt nem is kell a rendőrségen lebélyegeztetni, elég a fejléc), és, mondom, a nyáron vagy később én is mindenképpen szeretnék Párisba menni, tehát nekem is kell majd úgyis vízum. De ha ez lassú, akkor Cécile (ha ott van és van lakása, vagy ha nincs, az se baj, de rendőrség igazolása kell a levélre) írjon gyorsan Gyöngyinek egy francia nyelvű meghívást, s küldjétek minél hamarabb. Most ő a fontos, én ráérek.

Iliről biztosan mindent tudsz, vitézül csinálta az operációt, bátran és türelemmel, szilveszterkor már otthon volt, most meg jókedvűen telefonált velem egy félórája. Csütörtökön felhív majd – én is felhívtalak volna, csak nem tudom, mikor vagy otthon, másrészt pedig 3 perces telefonon nem értenéd meg, hogy nem a fordításról akarok beszélni és nem csak „fal”-ból vagy udvariaskodásból forrasztom torkodra a szót félpercenként, s biztosan összevesznél velem, hogy hagyjam már ezt a marhaságot a vízumkéréssel, hanem hallgassalak meg, amit mondasz, és én is ordítanék, hogy nem hallgatlak meg, mert

nem erről van szó, hanem légy szíves, figyelj, nyolcadszor mondom, hogy Marguerite és három hónapos vízum kell. (A fordítással, előre mondtam, keserves csalódásod lesz, mert rohadtul nehéz és nem lehet normál-tempóban megcsinálni, sőt, talán semmilyen fáradtsággal, áldozattal és tömérdék idővel sem lehet. Sajnos úgy látom, túl sokat bíztam a hangra, hangsúlyokra, megfoghatatlan – és fordíthatatlan – élő-nyelv árnyalatokra. Bár körülöttem működnek a csodák, s igazában csupa csoda segített engem is egész életemben, talán itt túl sok kellene belőle...)

Hát szervusz, Lacikám, boldog 1963-as és további 120 esztendődt kívánok, s ha teheted, küldd hamar azt a levelet.

Szeretettel ölel
Cipi

[Gépirat; boríték nélkül]

* * *

[Levelezőlap] Budapest, 63. XI. 8.

Édes Lacikám,

nagyon jólesett, hogy mégis kiszaladtál a vonatomhoz elbúcsúzni – talán azért, mert minden csecsemőszerű naivságod mellett is működik benned a szív bölcsessége, és az tudja, hogy igazabb, jobb barátod vagyok sok-sok kedveskedőbb barátodnál, gorombaságaimat is beleértve. Elfelejtettem mondani a Chodkiewiczzel való utolsó beszélgetésemet – ő azt javasolta, hogy a *Hajnali háztetők*et esetleg néhány részletben, egy-két folytatásban valamelyik folyóiratban kiadás előtt lehetne közzétenni – továbbá, hogy írjuk majd össze, kiknek kell az *École*-ből példányt küldeni (Frénaud,¹ Emmanuel stb. – akikkel valaha is összehoztál, + akit még javasolsz). Tegnap kávéztam Ilinél, jó színben és hangulatban van, touchons le bois, unberufen, ahogy mi, mélymagyarok mondjuk. Én fáradtan, de épségben hazaértem, Svájcban majd megfagytam, a couchette-ben megint két gyönyörű fiatal leánnyal voltam összezárva, s ez a végzetem, úgy látszik, így aztán ijedtemben Zürich-től Bécsig egyfolytában mélyen aludtam. Kecskemétinek² add meg a címemet majd, küld 2 könyvet, és milliószor öllelek:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e // Ottlik, Budapest I. / Attila út 45. Hongrie”]

¹ André Frénaud (1907–1993) francia költő.

² Kecskeméti Károly (1933, Budapest) történész-levéltáros, aki 1956-tól él Párizsban.

* * *

Buda, 1964. febr. 9.

Édes Lacikám,

köszönöm a lapodat, közben pedig megkaptam, sőt már előbb, a Seuiltől a gyönyörű *École*-t. A fordításról nekem Chodkiewicz már többször a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozott. Én csak annyit látok, ahogy imitt-amott beleolvasgatok, hogy eddig nem fedeztem fel kihagyásokat, értelmileg, s nyilván nem is maradt ki semmi a szövegből. Hogy végül a hangja, a tónusa azonos-e az enyémmel és kihallatszik-e egyáltalán, azt eleve nem tartottam valószínűnek. Éppen mert ismerem a fordítások lehetőségeit. Talán ha egyedül csináltad volna – de az sem biztos. Véletlen és szerencse dolga ez. Így, ahogy van, meg va-

gyok győződve róla, hogy kitűnő munka és őszintén hálás vagyok érte. – S még talán ki fog derülni, hogy egy csomó döntő hangsúly is kiolvasható belőle – vagyis lényegében minden, amit fontosnak tartok a könyvből –, ha a francia olvasók reagálnak majd rá.

Arra kérlek, Lacikám, beszélj Chodkiewiczzel vagy Flamand-nal, s a következőket tolmácsolod (én képtelen vagyok franciául hamar megírni):

1. Köszönöm a példányt, Jogvédő is megkapta a 6 db-ot, amiből

2. én csak 4-et tudtam megszerezni, tehát ők küldjenek még a következőknek: P. Emmanuel, P. Chaulot,¹ Frénaud, Erval (?) Jelenski,² Arnothy³ és férje,⁴ az a rádiós-TV-s fiatalember, aki Reimsben az interjút csinálta velünk (még kétszer találkoztam vele véletlenül, Párisban is a rádiónál), te talán tudod a nevét, vagy Bolgár⁵ fogja tudni, fogorvosod a Latour-Maubourg-on, Roger Richard (?), Sartre (írtál rólam a lapjában), V. S. Pritchett, London N. W. 1., Regents Park Terrace 12 (kiváló angol kritikus, neki is, mint a fentieknek, dedikált példányt kellene küldeni, továbbá:) Mlle. Bernadette Contensou,⁶ P.E.N. Club, 66 rue Pierre Charron; G. Trolliet, genfi költő; Mauriac, Montherlant és Malraux, Samuel Beckett (tiszteletem jeléül) és még akit te tudsz, egy csomót – akikkel találkoztam ott, vagy tudnak rólam a réveden. Kérdezd meg, mit csináljunk a dedikációval? Talán küldök névjegyeket, cédulákat, és tegyék vagy ragasszák bele a kötetekbe. Mert,

3. bár beadtam a vízum-kérést, útlevelek-kérést, április vége felé tervezem csak az utazásomat hozzátok. Lehet, hogy a vízum se jön meg sokkal előbb. Tehát írja meg a Seuil, hogy hajlandó-e és kinek (a fentiek közül, plusz a te bővítésed) küldeni tiszteletpéldányt, s én küldjem-e el a nekik szóló ajánlásokat?

4. *Hajnali háztetőkről* döntsenek, s kérek választ.

5. Bár nem hiszem, hogy lefordítod, Lacikám, mégis azonnal feladatok végső három példányomból egyet a Jogvédő útján, mert ezt a sanszot ész nélkül meg kell játszanom, hogy most ilyen hangulatban vagy. De ez nagyon lassan megy, a posta, úgyhogy kérj kölcsön Jasayéktól⁷ vagy valaki magyartól, akinek megvan, ha elszórtad a saját példányodat, értékes ajánlással együtt.

6. A készülő regényből (Work in Progress?) májusban szeretnék vinni Chodkiewicznek kéziratot. De valószínűleg végleges verzió augusztusra lesz belőle.

A fentieket Seuilnek, a továbbiakat neked mondom:

Paule-lal⁸ még nem beszéltem, Ilivel a héten fogok, csak telefonon beszéltünk tegnap – Tiborral⁹ jövő héten. A nagy levélváltásokról hallottam, take it easy, azaz nem kell mellreszívni. Azért haragszik, mert nem *Te* fordítottad, s ez nem annyira sértő, mint hinnéd. Az olasz fordításai, úgy látszik, tényleg nagyon rosszak. Az *Iskolát* egy Eva Rossi¹⁰ nevű fél-olasz, fél-magyar hölgy fordította, s össze jelenik meg Garzantinál. Angol fordítónk végképp nincsen. Talán Kati Szasz,¹¹ ha ráér. Vagyis az igazi baj és minden baj oka, hogy belőled csak egy van. Azt hiszem, végül Tibor kétségbeesése is nagyjából ezt fejezte ki. – De hát persze, ha az *École*-ra nem kapok Nobel-díjat, én is dühöngeni fogok rád, mint ezt előre megmondtam. A pénz az pénz (bár nem boldogít, csak ha van – írta Aszlányi Károly).

Vigyázz magadra, Lacikám, a betegségeket rázd le, s mire odaérek, légy olyan derűlátástól áthatott, hogy még velem is szóba állj, mert úgysem megyek le a nyakadról. Gyöngyivel együtt szeretettel ölelünk.

Továbbá elefes, azaz [olvashatatlan]

Cipi

P. S. Persze borzasztóan örülök a könyvnek – ha ezt elfelejtettem beleírni feljebb. És Chodk.-et üdvözlöm, bocsánatot kérek, hogy nem közvetlenül neki írtam meg a fentieket. (4 napi munka lett volna franciául valahogy megfogalmazni.)

[Gépirat; boríték nélkül]

- ¹ Paul Chaulot (1914–1969) francia költő, műfordító. Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes fordítója volt.
- ² Konstanty Aleksander Jelenki (1922–1987), Franciaországban élő lengyel kritikus, esszéista, műfordító, W. Gombrowicz, Cz. Miłosz és Karol Wojtyła francia fordítója.
- ³ Arnothy: Christine Arnothy (Kovách Kriszta) (1930), magyar származású író, 1955-től franciául ír.
- ⁴ Claude Bellanger párizsi újságíró, lapkiadó.
- ⁵ Bolgár Lajos, magyar származású párizsi fogorvos.
- ⁶ Mlle B. Contensou: a P.E.N. párizsi munkatársa.
- ⁷ Anthony de Jasay és felesége Szunyogh Valéria. A budapesti születésű, náciellenes, konzervatív gondolkodású Jászay Antal Ottlik barátja volt már a háború előtt, a II. világháború után Franciaországba emigrált s politológus-közgazdászként vált világszerte ismertté. (Magyarul: Anthony de Jasay: *Az állam*, Orosz István [ford.], Osiris, Budapest, 2002.)
- ⁸ Paule de Rotalier az *Iskola a határon* francia lektora, a budapesti bölcsészkaron francia és spanyol lektorként is dolgozott.
- ⁹ Déry Tibor (1894–1977) író. A témához lásd: Nyéki Lajos „Az író és fordítója – Adalékok Déry Tibor és Gara László kapcsolatához”, in: *Kortárs*, 2002/6.
- ¹⁰ Eva Rossi – a *G. A. úr X.-ben* olasz fordítója (1964).
- ¹¹ Kati Szasz – a magyar irodalom angol fordítója.

* * *

[Levelczőlap] Buda, 1964. II. 24.

Édes Lacikám, ne gyötörd magad és ne tombolj, mindenki imád és kinyalja a fenekedet, legelsősorban én. Amire nekem pontokba szedve válaszolsz, azt nem én írtam neked. Világosan megírtam viszont, hogy a fordítás kiváló, nagyszerű, boldog vagyok veled, de részletesen nem tudom elemezni a kiválóságait, mert nem értek úgy franciául. De kértél egy csomó fontos dologra, szintén pontokba szedve, hogy közöld Chodkiewiczzel és válaszoljatok mielőbb! Most segítened kellene, pláne miután egyelőre nem megyek Párisba, barátaidat egy kicsit biztatni, hogy írjanak a könyvről. És kinek küldjünk dedikált példányt? Én azt szeretném, ha el tudnád olvasatni nemcsak jóakarató újságírókkal, hanem igazi hozzáértővel, még ha nem is jóakarató, mint például Mauriac és Montherlant, akikhez közelálló talán a regény s akiket nagyra tartok. Nekik például én elküldeném azzal, hogy ha egy rossz szót is szólnak hozzá, nekem többet ér 10 000 hírlapírói jó szónál. És kérem a Seuilt, májusig döntsön, kell-e nekik a *Hajnali háztetők*? És nyugi, Kázmér, nyugi – minden költő, író hisztérikus, de attól még nem hülyék és nagyon jól tudják, hogy te mi vagy a magyar irodalomnak –, tehát ne reagálj ellenhisztériával a hisztériára. A bridge-et pedig ne sértegesd, mert végül azért nekem is van érzékeny pontom! Szeretettel ölel:

Cipi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29 rue Surcouf / Paris 7e”]

* * *

[Budapest,] 1964. 5. 24

Édes Lacikám,
köszönöm a várva várt leveledet, nagyon megörültem neki. Sajnálom, hogy elkéstem a névjegyekkel, de rettentő lassú a posta – mégis, ha egyszer bent jársz a Seuilnél, nézd meg, küldtek-e az én két külön címemre, M. et Mme Wetzlernek és Mlle B. Contensounak (PEN Club). Főképp Wetzlerék fekszenek a szívemen, végtelenül kedvesek voltak

hozzám '61-ben Biarritzban. – A *Parisien Libéré* lapkivágást megkaptam Bellanger-tól, s meg is köszöntem Mme Arnothy baráti kritikáját. Láttam még két végtelenül hülye, szinte csak a fülszöveg alapján írt, felületes újság-recenziót, de hát ez nem kritika, csak a kiadóval szemben való udvarias ismertetés-féle – amire azért szükség van.

Július 15–20 előtt bajosan tudok menni, legvégső határidőmre be kell fejeznem a kéziratomat, a Helen Wolff (Harcourt-Brace, Kurt Wolff¹ özvegye) is akkor lesz Párisban, márpedig szeretnék feltétlenül találkozni vele – az angol fordítás problémáiról tanácskozni.

Re „Lettres Nouvelles”:² jó gondolat, amit felvetsz, de tudnod kell, hogy kiadatlan kéziratot nem küldhetek sajnos. Így hát hagyjatok ki nyugodtan a válogatásból, ősrégi novellát nincs értelme közölni.

Re „Hajnali háztető”: erről nem írsz, Fischerékkel most levelezünk a kiadásról, illetve arról, hogy a Fischer-Bücherei-ban még karácsony előtt megjelenjen. Seuilnek is okosabb volna gyorsan kihozni, mert segítené az *École* kelendőségét is, ha az ismeretlen név újra felmerül. Nem túl hosszú szünet után!

Rába Gyuri 3-án indul Párisba, egészen kitűnő fiú és költő, hiszen tudod. Juttass neki tömörked kedvességéből és szeretetéből, amit sokszor annyi méltatlanra is pazaroltál. Persze nehéz pasas – meg fogod szeretni. Június 4-20-ig lesz ott. (Ha mégis tudok regényrészletet kivágni és jóváhagyni, még jelentkezem.) Gyöngyi most jött meg Dalmáciából, tengerész-színűre lesülve és boldogan, oda vágyott egész életében, és ami hallatlan dolog, nem csalódott. (Kiadják a jugoszlávok is az *Iskolát*, pici kis pénzt is kapott rá.) Kormos készülődik hozzátok, június tájt szeretne menni. Én a nyáron még Londonba is el akarok jutni (angol kiadás), s Bécsben³ kellene valami felolvasást rendeznem, meg Frankfurt, München, Köln (rádió-televízió stb.) és hazafelé Milánó (ha addigra kijön az olasz *Iskola*, ahogy Garzanti tervezte) – Párisból pedig szeretnék lemenni nyaralni Normandiába, Szűcs Gyuriék⁴ bérelt házába Houlgate-ban, s mindezzel egyidőben s egyszerre Párisban is lenni, kihasználva a nyári holszezonodat, átdumálni a fél éjszakákat.

No befejezem, mert a fél éjszakán máris túlvagyok, fél három. Mindnyájan szeretettel gondolunk rád, Lacikám, és milliószor öllelek,

Cipi

P. S. Ha csakugyan megint „sajtófőnökösködsz” számomra, azt az egyet kellene elérni, hogy egy nagy író vagy kritikus elolvassa a könyvet (vagyis inkább kettő, három...) A német kritikák közt van sok nagyon jó – most küldött a Fischer egy paksamétát. Szóval nem hozzá-nem-értő vagy félig hozzáértő meleg dicséret kell! Hanem igazán hozzáértő akárki! Tudom sajnos, hogy persze, könnyű ezt mondani – de vajon például én magam elolvasok-e egy (bármilyen lelkesen ajánlott) illír vagy brazil regényt?

[Gépirat; boríték nélkül]

¹ Kurt Wolff (1887–1963) könyvkiadó.

² Les Lettres Nouvelles – francia irodalmi folyóirat, 1964. szeptember-októberi száma magyar irodalmi összeállítás volt.

³ Ld. „(Bécs:) A regényről”, in: Ottlik Géza: *Próza*, Magvető, Budapest, 1980.

⁴ Szűcs György: a párizsi Marton-iroda (Martonplay) (ld. jelen számunk 84. oldalát) munkatársa.

* * *

[Képeslap] Buda, 64. 9. 13.

Köszönöm, Lacikám, a küldetett kivágást – köszönöm a szerzőnek is, mert tudom, hogy nem megsérteni akart vele – s ez a szomorú csak. (Nagy szégyen ez – rám nézve! írta Mikszáth.) Nem tudom, mikor megyek Párisba. Talán azt várom, hogy még egy ember elol-

vassa a könyvet, a rokonszenves akadémikusokon kívül. Fogjatok egy utcai járókelőt, nyomjátok a kezébe, többet fog érteni belőle! Miklós¹ barátod nem tudom, mit csinál, mert azóta nem beszéltem vele. A *Lettres Nouvelles*-nek is sajnálkozásomat küldöm, hogy kihagytak. Nagyobb baj sose érjen bennünket! Szeretettel ölel

Cípi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e”]

¹ Mészöly Miklós (1921–2001) író, aki szintén levelezésben állt Gara Lászlóval

* * *

[Képeslap] Buda, 64. XI. 19.

Kedves Lacikám, arra kérlek, nézz utána, küldtek-e P. Emmanuelnek a könyvemből, plusz a külön névjegyen küldött ajánlásom – s ha nem (amit nagyon röstelnék), akkor utólag bocsánatkéréssel küldess! Nagyon mély benyomást hagyott maga után budapesti útja, mindenkit elragadtatott a lényével, s azt hiszem, minden tekintetben jótémény volt – nekem mindenesetre az, és neked is köszönöm, hogy velem (alaposan megbukott szerzővel) mennyire kedves volt. [olvashatatlan-]rel is beszéltem a múltkor és emlegettünk. Egyébként abbahagyom makacs rögeszmémet, hogy író akarjak lenni, s talán áttérek a judo-ra, ha a te tanárod elvállal. Merry Xmas, ölel:

Ottlik Géza

(Gaëtan Piconnak¹ is küldess egy École-példányt!)

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / 29, rue Surcouf / Paris 7e”]

¹ Gaëtan Picon (1915–1976) francia irodalomtörténész, a *Korunk szellemi körképe* szerkesztője, melynek magyar nyelvű kiadása 1961-ben Washingtonban jelent meg Csicsery-Rónai István kiadójánál.

* * *

[Képeslap] Buda, 64. XII. 1

Köszönöm leveledet, Lacikám, s küldöm, karácsonyi jókívánságokkal, ezt a saját kompozíciómát Hawaiiról, ahová el kellene menni egyszer; Rábával beszéltem, elmondta, mit írt Neked, s hogy reméli, ahogy én is, nem bántódtál meg szigorú cikkén. Emmanuel az első nagy író (pedig jártak itt sokan, nagy nevek), akivel kontaktus teremtdődött, mert semmi szerep nincs benne és sértetlen a gamma-sugárzása, átüt az eleven radioaktivitása. Judo mellett regényt is írok, csak nem adom ki ezentúl. Mindenki tiszteltet. Lacikám, megyek veled éjjeliőrnek Hawaiiba, ölel

Cípi

[Kézirat; címzés: „Monsieur / Ladislas Gara / Paris 7e / 29, rue Surcouf”]

* * *

[Budapest, 1965. ?]

Kedves jó Lacikám, matematikai példatárt kérsz 1910-ből, amit ma is használnak, hát ilyet nem tudunk hamarjában keríteni, de alighanem erre az 1894–1928-ig (sőt azóta is) évente megrendezett középiskolai math. tanulmányversenyre gondolsz, aminek a két kö-

tetét megszereztük. Kürschák prof. adta ki először 1929-ben, új kiadását, az 1956-ost átvette az amerikai Random House is 1963-ban, sőt azóta bekerült (1964. szept.) az SMSA által kiadott The New Mathematical Library sorozatába (published under the supervision of the editorial panel of the School Mathematics Study Group) két részben, 11. és 12. számú kötetként: Hungarian Problem Book I. és II. (1894-1905, és 1906-1928) Based on the Eötvös Contests 1894-1928. Paperbound, 1,95 dollár darabja. Még egy külön kiadás tanároknak: Special edition for high school teachers and students, published by the L. W. Singer Comp., 249 West Erie Blvd, Syracuse 2, N. Y. 90 cent each. Vagyis használják ma is, odaát is. – (En is részt vettem egyszer rajta, leégtem, mert elakadtam a 3 feladat közül épp az elsőn, s letelt az időm. Az első ez volt: Legyen p kettőnél nagyobb prímszám; bebizonyítandó – számelméleti segédeszközök nélkül – hogy $a \frac{2}{p} = \frac{1}{x} + \frac{1}{Y}$ határozatlan egyenletnek egy és csakis egy poz. egészszámú megoldása van, egymástól különböző x és y -ra nézve.

Nagyon mérges voltam, és hetek múlva egyszer este a Kálvin téren eszembe jutott a megoldás, holott egészen másra gondoltam, átkelőben a Baross utca felől, a szökőkútnál, amelyről azt tartottuk, hogy a Duna-Tisza-Dráva-Szávat ábrázolja.)

Látom, Jelenski a nyomodba lép, lengyeleivel.¹ Szeptemberben megyek hozzátok, addig a kultúrfőlnyünket erősítsd, s csak szólj hátra időnként segédcsapataidnak, hogy mit adjunk gyorsan a kezvedbe: ajánlom John Updike (kitűnő fiatal amerikai író) *Run, Rabbit* című regényének utolsó oldalán levő kiadói jegyzetet a könyv betűtípusáról (németalföldi antikva, a múlt században mindenütt elterjedt, most újra felmerült, egy holland nyomdász betűjének tartották, de kétségtelenül bebizonyosodott, hogy egy Tótfalusi Kis Miklós nevű magyar betűvész műve stb.!!!) – vagy az *Encyclopaedia Britannica* századeleji kiadásának Budapest címszámban olvashatókat a Statisztikai Hivatalunk közleményeiről, melynek elfogulatlan tárgyilagosságát alap-példának vették át ők is (csak azt nem tudja az Enc. Brit., hogy a költő Vargha Gyula volt a Stat. Hiv. igazgatója akkor). És különben is, tehetnek nekünk egy szívességet a franciák: 1572-ben, mialatt ők Bertalan-napot rendeztek, Gyulafehérváron Dávid Ferenc már régen kimondatta az országgyűléssel a hit szabadságát, először a világon, továbbá míg ők 400 évvel később Sartre és Sagan műveit olvassák, Ottlikot a saját nyelvükre lefordítva is csak egy ember, s az is angol, minálunk Stendhal, Illés Béla, Veres Péter és Franz Kafka műveit szétkapkodják az olvasók milliói. Hogy a vízipólóról, tokajiról, Puskás Öcsiről ne is beszéljünk, ugye.

Az a tervem tényleg, Lacikám, hogy Vas Pistáékkal együtt indulok szept. 2-án, s én vagy továbbmegyek Londonba, őket Knokkéban a gondjaidra hagyva, vagy esetleg Pírirel mi rögtön Páris felé kanyarodunk, Pistát elengedve Belgiumba. Attól félek, a Seuil meghívólevele lejárt, 3 hónapnál frissebb kell, s Ilit meg is kértem, küldessen talán Emmanuellel újat, nekem és a feleségemnek – mert a Seuil már annyit küldött, hogy magam is megsokalltam, ne tőlük kérjünk ezúttal. Sajnálom, hogy Frénaud-val nem találkoztam, de épp nem tudtam járni, azaz feküdtem 3 hétig majdnem, csúnya bokarándulás-sal (még mindig bicegek). Szűcs Gyuri azt írja New Yorkból, hogy „nagyban nyomják” a könyvemet. Helen Wolff-fal a frankfurti Buchmessén találkozom majd októberben, viszek neki három kész új regényt, egy TV-játékot, egy ifjúsági Dickens-átdolgozást, egy forradalmi jelentőségű és évszázadokra szóló bridzs-játéktechnikai összefoglaló alapművet² és egy tanulmányt a mai regényről. Úgyhogy be is fejezem levelem, mert már fél három van, éjjel, s a mai munka-adagomból még csak 370 flekket csináltam meg.

Nem vagyunk túlságosan egészségesek, de csak csupa apró nyavalya kerget hálais-tennek, s készülök életre kelni az uszodától és a naptól meg a pezsgő munkakedvtől, hogy kifogástalan erőnlétben állhassak eléd a Rue Surcouffban. Ezerszer ölel, szeretettel:

Cipi

P. S. Eugene Fodor barátod ötödik éve küldi rendszeresen a remek folyóiratokat, az annak idején elejtett mellékes megjegyzése nyomán, ahogy rögtön megjósoltad! Ha látod (bár átköltözött az USA-ba, tudtommal?), mondd meg neki, hogy unique ember, belőle is csak egy van, és őlelem, de nem tudom, melyik címére írjak köszönetet. Ismered-e véletlenül Aimé Patrit? aki úgy látom, nem olyan szalmával bélelt, mint az összes többi francia kritikus. Kecskeméтитől kértem könyveket, de úgy látszik, nem tud küldeni. Nem fontos. Fontos, hogy légy egészséges és szólj, ha kell valami jó izgalmas halmazelméleti vagy ált. topológiai olvasmány! Aztán a végén áttehetjük majd az Iskolát a határon szimbolikus logikai jelekbe, vagy ami még jobb, az egészet gödelizálhatjuk! (Ez jó vicc volt.)

¹ Lásd a csillaggal jelölt jegyzetet jelen számunk 77. oldalán.

² Ottlik Géza–Hugh Kelsey: *Adventures in Card Play*, Victor Gollancz, London, 1979; magyarul: *Kalandos hajózás a brids ismeretlen vizein*, Homonnay Géza, Kelen Károly (ford.), Európa, Budapest, 1997.

* * *

[Budapest,] 1965. aug. 12.

Kedves Lacikám,

köszönöm szépen, hogy ilyen villámgyorsan megkérdezted, és válaszoltál a PEN-szállásom ügyében. A szomorú csak az, hogy így mégis dugába dőltek párisi terveim. Nemigen fogom tudni kihúzni anyagilag október 20–24-ig az időt párisi drágaságban, pedig akkor kell csak Bécsbe mennem, okt. végén. Újlaky Sári ugyan közben jelentkezett és talán a segítségével vendégeskedhetek majd októberben Kölnben, Frankfurtban. Mégis, Londonból jövet, szeptember 15–20 körül megállok nálatok, és remélem, ott talállak. Contensou kisasszonynak nem tudok írni, egyszerűen nincs időm órákat bíbelődni egy ötsoros francia fogalmazással; hülyén, aránytalanul nagy munka nekem. Ha csak szeptember végén érsz Párisba és látni akarsz, akkor tedd meg, Lacikám, hogy még egyszer telefonálsz a PEN-nek, s ha lehet, lefoglalsz nekem szobát szept. második felére, október 10-15-ig, – és vagy te, vagy Mlle. *Contensou** írja meg egy lapon, igenlő esetben. – Eredeti tervünk az volt, hogy Vas Pistáékkal együtt megyek, saját szakállamra, Knokkéba, s onnét tovább Londonba – sajnos ez nem sikerült. Pedig már egy előkelő úszónadrágot is vettem hozzá 140 forintért. Hát ezt most a Lukács-uszodában amortizálom. Melyhez hasonló Lyókat [sic!] és jó knokkei napokat kívánok, régi szeretettel,

Cipi

* (persze tolmácsold millió bocsánatkérésemet és hódolatomat)

[Cépirat; boríték nélkül]

* * *

Buda, 65. XI. 4.

Édes Lacikám!

Szombat este szerencsésen hazaértem, miután Frankfurtban és Bécsben is elkápráztattam mindenkit a tőled kapott zipzáras irat-tartóval. Ma szörnyű gyanúra ébredtem, mégpedig arra, hogy a kitűnő Lehoczky Gergelynek,¹ akitől elkértem a cikkeit, írásait, nem mondtam meg, hogy milyen jóknak, érdekeseeknek tartom. Vagy neked, vagy Kormosnak, Jászayéknak [sic!] beszéltem róla, és az elutazás sietségében, úgy látszik, elmémben úgy könyveltem el, hogy a szerzővel is beszéltem róluk. Nem tudom Lehoczky címét, sehol nem találom, arra kérek hát könyörögve, írd meg nekem (telefonkönyvben benne van, vagy a rádiónál tudják) – mert nagyon bánt a dolog. Ő azt hiheti, szó nélkül hagyom, holott ellenkezőleg!

Itthon persze csak terólad folyik a szó, sőt Bécsben is (például Bondy,² M. Sperber,³ Jelenski – mert a *Preuves*⁴ is közölni akarja a bécsi referátumomat,⁵ s az ottani francia fordítása igen rossz volt – ha tehát hajlandó leszel megcsinálni –, kérdezd meg őket alkalomadtán, 20-25 oldalt közölnek-e – akkor elküldöm majd a végleges, kiegészített tanulmányt. Egyébként a *Neue Rundschau* és a *Monat* főszerkesztője is komolyan kérte). Szerintem jobb helyre való, mint a *Preuves* – de van-e jobb franciában? *NRF*? Én a *Figaro Litt.*-t szeretném, egy fél számat megtöltene, de megérné.

Szóval itt hiányzol máris, mesélik a knokke-i napokat a költők, voltam Ilinél is, Vas Pistának, Ágnes, Pilinszky mennek 12-én Bécsbe, mindenki csókol, imád. Frankfurtban Fischerék nagy kóveddel fogadtak, tavasszal hozzák ki a *Hajnali háztetőket*, Chodkiewicznek a vásáron megmondtam, hogy én sem akarom, nem csak ők, hogy a Seuil kiadja, mert nincs értelme még egy könyvemet megbuktatni és elefes. Bécs viszont egy kicsit kárpótolt a sok leszarásért, amiben Párisban részesültem, mert Hans Mayer, E. Canetti, Ernst Fischer,⁶ M. Sperber s még néhányan odafigyeltek, hogy mit mondok (németül!). Hát Lacikám, vigyázz magadra, nyugi, Kázmér, igazában csak te számítasz, tanuld már meg, hogy nagy ember vagy, és goethei mosollyal nézd a nyüzsgő aprónépet. Ölelünk, Gyöngyivel együtt:

Cipi

[Kézirat; boríték nélkül]

¹ Lehoczky Gergely (1930–1979), Franciaországba emigrált író, újságíró, az Irodalmi Újság és francia rádió magyar adásainak munkatársa volt.

² François Bondy: (1915, Berlin) újságíró, esszéista, 1950 és 1969 között a *Preuves* főszerkesztője volt.

³ Manés Sperber (1905–1984) francia nyelven alkotó író, Ausztriából emigrált Franciaországba.

⁴ *Preuves*: liberális, antikommunista szellemiségű francia politikai és kulturális folyóirat, meghatározó szerzője volt többek között Raymond Aron, Hannah Arendt és Fejtő Ferenc is.

⁵ Ld. jelen számunk 92. oldalán a 3. számú jegyzetet.

⁶ Elias Canetti (1905–1994) osztrák író, esszéista, az Anschlusst követően Párizsba, majd Angliába emigrált. 1981-ben Nobel-díjat kapott.

Ernst Fischer (1899–1972) osztrák író, költő, esszéista, marxista filozófus.

Hans Mayer (1907–2001) német irodalomtörténész, kritikus, esszéista.

A NAGY SZABÁSMINTA

Térey János: Paulus

„De messze csaptunk. A könnyelmű forma
Tetszik, ha lelkem bujában nevet:
Nem is lesz e dal egyenes csatorna,
Mely gyors rohammal céljához siet:
A lassu ér lesz, mely méltán bolyongva
Meglátogat minden kedves helyet,
Fölveszi a lankák s a róna képét,
Magába zárva egyszerű vidékét.”

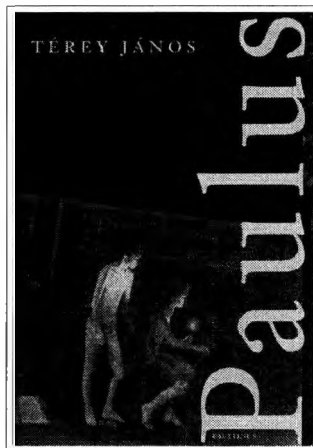
(*Bolond Istók. A strófát Arany
a végleges szövegből kihagyta.*)

1. Műfaj és konvenciók: a megszegett ígéret

A Térey János költészetét tárgyaló munkák egyik visszatérő szólama, hogy a szerző szuverén, öntörvényű világot épít, saját szabályokkal, amelyek alól az olvasó nem vonhatja ki magát. Ez persze minden komoly költői életműre igaz – és Térey János kétségtelenül jelentős költő –, ám e szóban forgó költői univerzum több olyan vonással is bír, amelyek ezt a „világszerűséget” nemcsak lírai jellegében teszik egyedivé, hanem egyszersmind sajátos epikus karakterrel is felruhazzák. Nem csupán a Varsó- vagy a Drezda-könyv esetében válik szembevetővé az egyes költemények mögött kirajzolódó epikus ív, a többi verseskötet is rendre megképzí a maga háttérvilágát. Ez a világ azonban főképp az atmoszféráját illetően rekonstruálható a versek szövegéből. Kálmán C. György jegyzi meg *A valóságos Varsót* elemezve, hogy a szűken adagolt, hiányos információk kategorikus „ha-akkor” logikával társulnak: „Mitologikus térben vagyunk: a rend szigorú, de leírhatatlan és/vagy kiismerhetetlen.”¹ A köteteket egységes világgá rendező epikai vonásokra, illetve az ezekhez társuló elhallgatásos szerkesztési módra több elemző is felhívja a figyelmet. Margócsy István szerint a szilárd epikai keretek a verseskötetekben a kontextus bizonytalanra tételével, az alapinformációk visszatartásával, illetve cselekménynélküliséggel együtt jelentkeznek: „A költő e versekben mint a titkok tudója és sejtetője lép fel: titkos vilá-

¹ Kálmán C. György: „Tér-kép-töredékek. Térey János: *A valóságos Varsó*”, 99. o., in: uő.: *Mű- és valódi élvzetek*, Jelenkor, Pécs, 2002, 97–103. o.

Új Palatinus-Könyvesház
Budapest, 2001
316 oldal, 2600 Ft

gát ő építette fel, egyedül ő ismeri az építési tervet (...) – ám a kulcsot, *miért* ilyen a világ, miért ilyen e világ *mássága*, nem árulja el...”² Bodor Béla pedig megállapítja, hogy „a *megfejtetőség illúziója* hozzátartozik a Térey-versek hatásmechanizmusához”.³

A fenti kitételek, úgy tűnik, teljes egészében érvényesek a líra és az epika határvidékén mozgó *Paulus*ra is. Ez a határvidék azonban nem szűz terület: Térey váratlan és merész mozdulattal egy képlekenységében is jól definiált, komoly hagyománnyal bíró műfajhoz, a verses regényhez nyúlt vissza. Amennyiben az alábbiakban e műfaj tradícióival próbálom szembesíteni a kötetet, arra nem valamiféle rigorózus, iskolamesteri pedantéria sarkall. Amellett fogok érvelni, hogy a választott műfaj ebben az esetben olvasási ajánlattétel, az olvasó számára felkínált szerződés is egyben, s hogy a mű kihátrálása ebből a pozícióból több joggal tekinthető kapitulációnak, mint szándékos szerzői fogásnak. A *Paulus*ról megjelent, túlnyomó részben elismerő, sőt elragadtatott recenziók csak érintőlegesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel, és az általam ismert egyetlen színvonalas műbírálat, amely a kötettel szemben komoly kifogásokat támasztott – Angyalosi Gergely kiváló írása –, szintén felvet néhány olyan dilemmát, amelyek a műfaji tradíció felől nézve, véleményem szerint, új megvilágításba kerülhetnek. Ilyen az írása utolsó oldalán feltett kérdés: „Vajon mi a magyarázata annak, hogy a szerző minden »p. modern« divatárammal szembeszegülve vállalja az identifikálható én szokatlanul egyértelmű beléptetését a három Pál története által tagolt játéktérbe? Értelmezésem szerint mindenekelőtt arról van szó, hogy nem három, hanem négy Pállal van dolgunk, s a negyedik ugyanis maga a narrátor költő.”⁴

Helyben vagyunk. A tizenkilencedik század második felében a Byron-kultusz és – nem kis mértékben – a Bérczy Károly-féle, 1866-os *Anyegin*-fordítás hatására nálunk is divatba jött verses regénynek, ennek a mondén és átmeneti műfajnak a titkos hőse maga az elbeszélő. Azáltal válik fontos szereplőjévé a műnek, hogy minduntalan az elbeszélő történet *elé* tolakszik, magához ragadja a szót, hogy hosszú és látszólag fölösleges kitérőket tegyen; ugyanakkor az épp általa megjelenített világnak is része, ismeretségben vagy személyes kapcsolatban áll a hősökkel.⁵ Térey János (szigorúban irodalom- és ismeretelméleti elmék kedvéért: a Térey nevű szereplő) beléptetése a *Paulus* terébe tehát műfaji konvenció, mint ahogy a kötet egyébiránt a verses regény számos egyéb műfaji konvencióját is vállalja, pontosabban: vállalni látszik. Ebből a nézőpontból ugyanis a *Paulus* első fejezete, *A gyűrrű pereme* határozott ígéretként olvasható – olyan ígéretként, amelyet a későbbiekben figyelmen kívül hagy a szerző. Persze a szerzőnek joga van mindehhez, és ezt a jogot nehéz is lenne elvitatni tőle. Ebben a helyzetben a kritika feladata abban állhat, hogy mérlegre helyezi a felkínált szerződés visszavonásának gesztusát, illetve ennek ismeretében ítéli meg a létrejött művet. Ám először nézzük magát az ígéretet.

A versformán túl több vonás is az *Anyegint* idézi: ilyen a kötet elejére illesztett, jó barát-nak és kortárs költőnek (Harcos Bálintnak) szóló ajánlás, mely a Pletnyovnak címzett Puskin-strófát imitálja, ilyen a szerzői jegyzetek kollokvialis jellege, mely a szöveg keletkezésével egyidejű utalásokat tartalmaz a társadalmi- és irodalmi környezetre, illetve ilyenek a töredékben hagyott strófák. A közvetlen és látványos Puskin-reminiscenciákon túl az első fejezet tágabb értelemben is a verses regény műfaji hagyományához kapcsolódik. Térey János mint szerző mindjárt az I. 4-ben belép a regénybe, és mindvégig színen is marad (erről később még bővebben ejtek szót). A fejezet Pál és Kemenszky bemutatásával,

² Margócsy István: „Az alanyi költő esete a kulisszákkal. Térey János költészetéről”, 119. o., in: *Nappali Ház*, 1996/2, 118–121. o.

³ Bodor Béla: „A valóságos fikció (Térey János: Szétszóratás; A természetes arrogancia; A valóságos Varsó)”, 1783. o., in: *Holmi*, 1995/12, 1780–1785. o.

⁴ Angyalosi Gergely: „Kaszálni páli réteken (Térey János: Paulus)”, in: *Holmi*, 2002/9, 1125–1129. o. Vö. Kálmán C. György: „Paulus-cetlik”, 120–121. o., in: *Beszélő*, 2002. április, 119–122. o.

⁵ Vö. Imre László: *A magyar verses regény*, Akadémiai, Budapest, 1990, 50. o.: „Anyegin és Tatjana mellett Puskin a harmadik főszereplő, az eseményeknek is részese, ismerte Anyegint (...), külön személyes sorsa, jelleme, nézetei vannak.”

illetve kettejük drezdai találkozásának leírásával a verses regény sajátos fecsegő, kollokvialis hangját üti meg. A politikai témák és a német konyha karakteréről szóló részek zökkenőmentesen illeszkednek ebbe a hagyományba, csakúgy, mint a kortárs irodalmi élet szereplőire vonatkozó utalások (I. 32, I. 42, lásd még IV. 44). Mindez azonban szinte teljes egészében folytatás nélkül marad: a *Paulus* a továbbiakban egyre kevesebbet őriz meg a verses regény elbeszélismódjának hagyományos elemei közül. (Ezeket az elemeket, nem túlságosan meglepő módon, többnyire a pesti történetben fedezhetjük fel, nem is annyira a műfaj általában vett hagyományához, mint inkább az *Anyegin*hez kapcsolódva; a regény másik „felét” alkotó sztálingrádi szál teljes egészében leválik erről a tradícióról.)

Annak a gesztusnak, hogy egy szöveg látványosan elrúgja magát az előzőleg vállalt műfaji tradíciótól, akár komoly poétikai hozadéka is lehet. A problémát jelen esetben ott látom, hogy a verses regény (részben formailag kódolt) hangütése és világlátása nem tovább formálандó anyagként működik a *Paulus*ban, hanem visszahúzó erő lesz belőle, az elbeszélés akadálya. „Józanító tapasztalás, / Hogy nincsen többé Nagyszabás”, jelenti ki Térey az I.3-ban, és ezt a kijelentést többé-kevésbé a klasszikus verses regények főhősei (vagy legalábbis elbeszélő-hősei) is osztják. A strófa azonban a következőképp zárul: „Majd – győzve minden hitvitán – / Fölzeng a *Tannhäuser*-nyitány.” A két sorpár közt nyilvánvaló ellentmondás feszül; és ezt az ellentmondást meglátásom szerint a választott műfaj, illetve az abból következő narratív forma nem képes áthidalni, sőt kifejezetten fölerősíti.

Pedig a verses regény első pillantásra, furcsa módon, mintha éppen „korszerű” formaként kínálkozna: „különös műfaj, általában a többszempontúságnak, az eszményekkel való teljes azonosulás fölbomlásának, a fönn tartásosságnak, az egységes és homogén értékrendszer megrendülésének és az értékluralizmus vonzásának játékos, öniróniával telített, elegáns és könnyed műformája, mely kedveli a kesernyés humort, groteszk hatásokat, paródiát.”⁶ Dávidházi Péter leírása éppen azokat a vonásokat emeli ki, amelyek akár a műfaj időszerűsége, folytathatósága melletti érvelés municióit szolgáltatathatná. Az értékválságból táplálkozó dezillúzió, a „termékeny kételkedés”⁷ attitűdje, az olvasói elvárásokkal folyton szembehehelyezkedő elbeszélismód, illetve az a tény, hogy ezek a művek „az irodalom egészét teszik a műfaj egyik döntő viszonyítási pontjává”,⁸ mind meglepően könnyen aktualizálható formaként mutatják fel a verses regényt. A *Paulus* világa azonban, úgy tűnik, más szempontok alapján épül fel.

Az ajánlásban említett három Pálból voltaképpen csak kettőt kapunk – Szent Pál figurája nem lép fel önálló szereplőként, csupán a második fejezet hitvitájában rajzolódik ki mint a másik két Pál archetípusa, amennyiben az ő történetük központi mozzanatát is a *pálfordulás* eseménye adja. A két párhuzamosan futó történetet is ez az elem kapcsolja össze: Pálét, a pesti rendszergazdát, aki ugyanakkor *hacker* is, illetve Friedrich Paulusét, a Sztálingrád alatt harcoló német csapatok tábornokát. A pesti Pál figurája kerül valójában közel az anyegini mintához a hackerromantika típusosságának és a pesti életvilágnak az ábrázolásával: a hős éli a maga éjszakai életét, átesik egy szerelmi krízisen, majd úgy dönt, hogy mindent feléget maga mögött, s a védelmére bízott számítógépes rendszert megsemmisítve Königsbergbe (Kalininygrádba) utazik, hogy halálát jelje a városrendezés során felrobbantott iktornyok egyikében. Paulus tábornok története tulajdonképpen megegyezik a sztálingrádi csata történetével, ez a szál ugyanakkor jóval elnagyoltabb: a sztálingrádi katlan harcáról hosszú leírásokat kapunk, míg a Paulus kapitulációja után következő pálfordulás motívumairól szinte semmit nem tudunk meg.

⁶ Dávidházi Péter: „Gyulai Pál Romhányija: műfaj és értékelés”, 496. o., in: *ITK*, 1974/4, 496–501. o.

⁷ Endrődi Sándor kifejezése (1871), idézi: Imre László, i. m., 82. o. Vö.: „A verses regények modalitására, tehát az elbeszélőnek mondandójához való viszonyára, a személyes felhangokból kialakuló kísérletre elsősorban a távolságtartás, distanciateremtés jellemző (...). ...a teljes érzelmi azonosulás idegen a műfajtól...” Dávidházi, i. m., 497. o.

⁸ Imre László, i. m., 33. o.; 274. o.

A két történet szála a pálfordulás mellett legalább még egy vonatkozásban rokon egymással: mindkettő a fent említett *nagyszabás* igényét hordozza magában. Mindkét főhős világlátását alapvetően meghatározza az az attitűd, amelyet jól ismerhetünk a Térey-verseskötetek beszélője által. A *Drezda februárban* kritikusaként szavai (talán nem is annyira meglepő módon) találónak bizonyulnak a *Paulusszal* kapcsolatban is: „Úgy tűnik, hogy a szimbolikusan felnövesztett én még a teljes pusztuláson is győzedelmeskedik. (...) Az egyedül lehetséges út a túlélés: a teremtett világ lakóinak, sőt teremtői önmagának túlélése.”⁹ A főhősök fenséges, *hősi* karaktere, illetve az emelt hangnemben szóló Térey-féle versesbeszéd hamar maga alá gyűri a verses regény fecserésző, el-elkalandozó hangütését. A *Paulus* a pusztulásban is teljes, rom-mivoltában is nagyszabású világot állít elénk (ezt igazolják a *Fiiggelékben* közölt ábrák, melyek a mű mélyszerkezetét hivatottak ábrázolni). Mindez a verses regény vonatkozásában azonban feszültséget eredményez: elvesznek a műfaj fent említett jellemzői, a távolságteremtő többszempontúság, illetve az olvasói elvárásokkal való szembehelyezkedés.

A dantei koncepciót idéző, koncentrikus körökre épülő szerkesztésmód szintén nem képes termékeny viszonyra lépni a verses regény hagyományos, formátlanságra, töredékességre és inkoherenciára építő attitűdjével. A problémát nem ott látom, hogy Térey felborítja és bizonyos elemeiben újraírja az eredeti koncepciót, hanem abban, hogy a *Paulus* minderre egyáltalán nem reflektál. A könnyed dal átcsap áriába, a reflexió legcsekélyebb jele nélkül, a hallgatóságnak pedig fogalma sincs, hányadán is áll az énekessel. Az anyegini forma, illetve beszédmód¹⁰ viszont ellenáll az eposzi nagyszabásnak, kiváltképp az utóbbit leginkább tematizáló sztálingrádi fejezetekben.

2. Paulus és Rontó Pál: a gyűrűk ura

A *Paulus* versesbeszédének immanens feszültségét megvilágító erővel tárja fel Szilágyi Ákos egy lábjegyzete, amelyet most hosszabban idézek: „Talán ez a pont – a titanizmusé ugyanis –, ahol legélesebben világlik ki Térey és a *Paulus* benső, mintegy a szellemi és érzelmi alkatból fakadó kötődése a német kultúrkörhöz, és organikus nem-kötődése az oroszhoz. A *Paulus* költői nyelvében, hanghordozásában nem Puskin *Anyeginjének*, hanem Goethe *Faustjának* génuszához kötődik. (...) Az *Anyegin*-strófa (még ha a *Paulus* tele is van egyéb *Anyegin*-reminiscenciákkal) hangsúlyozottan külsődleges, szinte gépezetszerűen kattogó működésében van valami könyörtelen, sőt agresszív. (...) A versgép az ihletet helyettesíti. (...) Már-már allegorikusan áll előttem az a mód, ahogy ez az orosz versgéppezet a goethei *Faust* titanizmusát, költői dikcióját, gunyorosan mély értelmű metafizikai világát felaprítja, összetöri, ledarálja. (...) Egy valóságos sztálingrádi csata ez, tisztán költői formában – formaként – realizáltan. Íme a fenséges, amint iróniába fordul át s viszont.”¹¹

⁹ Bazsányi Sándor: „A sulykolt hamis eredete. Térey János: *Drezda februárban*”, 227. o., in: *Jelenkor*, 2001. február, 223–227. o.

¹⁰ Amely a maga módján szintén alaposan strukturált: Dávidházi Péter Puskinnal kapcsolatban jelenti ki, de a műfaj egészére is áll, hogy „a látszólagos szeszélyesség mögött átgondolt szerkezet búvik meg, melyet a kitérők nem veszélyeztethetnek, mert maguk is annak részei”. (I. m., 499. o.) Imre László ezzel kapcsolatban a következő megjegyzéseket teszi *A kompozíciók aszimmetriája* című fejezetben: „Ez a formátlanság azonban nem a kompozíció elhibázottságát jelenti, hanem a konvencionális epikus struktúrák lineáris szabályosságának elhárítását, ami épphogy rafinált komponáló készséget feltételez. Nem véletlen, hogy azok a költők, akiknek nem erős oldala a szerkesztés, többnyire csődöt is mondtak ebben a műfajban, vagy legalábbis mélyen szintjük alatt maradtak.” (I. m., 168. o.) Ez az utóbbi kijelentés Térey János művére nem teljesen igaz: a *Paulus* nem utolsósorban a maga sajátos, nagyon is szigorú, ugyanakkor a verses regényétől mérőben eltérő szerkesztésmódja miatt válik le erről a hagyományról.

¹¹ Szilágyi jegyzetét lásd a 45. oldalon, in: Margócsy István: „Margináliák. Térey János: *Paulus*”, in: 2000, 2002. január, 37–45. o.

Szilágyi invenciózus megfigyelésétől – amely az általam ismert *Paulus*-irodalom talán legizgalmasabb passzusa – az én olvasatom két ponton tér el. A verses regény ígérete felől olvasva éppen hogy a teuton princípium írja fölül, „darálja be” a puskinsi hangütést, illetve a versgép kattogása éppen hogy nem bizonyul esztétikai erénynek. Voltaképpen ez a primér olvasói tapasztalat, a helyenként kényszeredetten enigmatikus versbeszéd és az Anyegin-strófa ebből következő csikorgása vezetett arra, hogy a választott versforma közege ellenállását, tágabb kontextusban pedig a műfaj karakterének és a Térey-féle versbeszéd hangütésének a feszültségét helyezzem a *Paulus* elemzésének a centrumába. Úgy tűnik ugyanis, hogy a puskinsi forma helyenként igen kényelmetlen a szerző számára. Nem ritkák a szótagproblémák,¹² illetve a tizennégy sornál (az Anyegin-strófánál) hosszabb versszakok.¹³ Számos helyen rímtelen strófákat alkalmaz, máskor az adott strófa összes sora nagyobb szótagszámú, mint az eredeti mintában,¹⁴ de az is előfordul, hogy a tizennégy soros versszakon belül borítja fel az Anyegin-strófa rímképletét.¹⁵

A fenti „hibák” egy része stilisztikai nyomatékot kölcsönöz az elbeszélésnek: a sztálingrádi csatát leíró fejezetekben például a rímtelen strófák erőteljes gesztusa a verszene szüneteltetésének sokkhatásával igyekszik kiemelni a káosz és a pusztulás képeit a versbeszéd addig megszokott folyamatából. A legtöbb esetben viszont nem találtam azt a poétikai hozadékot, amely a szándékosan vétett hiba magyarázatát adná. Természetesen szó sincs róla, hogy a kitűnően verselő Térey János technikailag ne tudta volna megoldani a szabályos Anyegin-strófa kidolgozását az adott helyeken. Inkább mintha valamiféle *nonchalance*-szal kezelné ezeket a poétikai kereteket. Ez azonban csak látszatra rokon a verses regények elbeszélőinek laza, látszólag mindenfajta szabályra fittyet hányó attitűdjével, valójában épp az ellenkezőjéről van szó. Amikor a verses regények „a merő kedvtelésből rögtönzött mű s a könnyed felelőtlenség látszatát teremtik meg”,¹⁶ mindez a játékosság elsősorban a narráció rendjére vonatkozik, és éles ellentétben áll a mű verstani-formai fegyelmével: „A verses regény a maga kihívóan rendhagyó voltát még azzal tetézi, hogy (...) a szándékosan aszimmetrikus műhöz (...), a szeszélyes és ambivalens, improvizáló és diszharmonikus alkati tulajdonságokhoz egy azokhoz a legkevésbé illő formát, a stanzát, illetve az ugyancsak sokszorosan kötött anyegini strófát választja. (...) ...ez a legnagyobb mesterségbeli tudást igénylő módja a mű egészét érintő inkohérencia humorának.”¹⁷ Térey a költői formát rendeli alá a saját, legkevésbé sem inkohérens beszédmódjának, az orosz „versgépezetet” a német titanizmus éthoszának.

Azt a fentebb megkockáztatott állítást, hogy ez a két elem – Térey beszédmódja és az Anyegin-strófákban elbeszélte történet – nem illeszkedik egymáshoz hézagmentesen, a strófaszerkezet szándékoltan laza kezelésén túl a *Paulus* helyenként homályos, enigmatikus karaktere is igazolja. A jelen tanulmány bevezető passzusában idézett, a Térey-féle költői világ rejtélyességét taglaló kritikusi megjegyzések az epikai jelleggel felruházott lírai műveket illették. Itt azonban változik a helyzet, az epikus mű ugyanis merőben új követelményeket támaszt a szöveg felfejthetőségét illetően. Véleményem szerint a *Paulusra* is áll a kifogás, amellyel Károlyi Csaba a szerző prózakötetét, a *Terrmann hagyományait* illette: „Csakhogy ami a versekben általában *izgatóan* érthetetlen, az itt e prózában sokszor *zavaróan* érthetetlen.”¹⁸

¹² Vö. I. 22; II. 2; II. 5; II. 13; II. 25; II. 36; II. 57; II. 64; III. 10; III. 12; VII. 6.

¹³ Vö. V. 14; VII. 14; VII. 24; VII. 26; VII. 40; VIII. 36; IX. 2.

¹⁴ Vö. V. 14; V. 33; V. 34; V. 36; VII. 13.

¹⁵ VII. 2; IX. 6.

¹⁶ Dávidházi, i. m., 497. o. Kiemelés az eredetiben. Vö. Imre László, i. m., 268. és 270. o.

¹⁷ Imre László, i. m., 263. o.; kiemelés tőlem – K. J.

¹⁸ Károlyi Csaba: „A belterjességről (Térey János: *Terrmann hagyományai*)”, 1178–1179. o., in: *Holmi*, 1998/8, 1176–1179. o. A *Paulusszal* kapcsolatban ugyanerről lásd még: Kálmán C. György: *Paulus-cetlik*, 120. o.

„Térey verseinek (...) »érthetatlensége« – írja Margócsy István – elsősorban nyelvhasználatának rejtélyes kihagyásmódszeréből eredeztethető: alighanem ebben rejlik verseinek legnagyobb ereje és gyengéje is.”¹⁹ Az anyegini forma szigorúságának és a Téreyféle versbeszéd tömör, kihagyásos-enigmatikus karakterének együttállása helyenként kifejezetten nehézkessé teszi az elbeszélést. Számos strófa nem „adja meg” magát az első olvasásra, és az olvasót valóban a versgépezet, az Anyegin-strófák verszenéjének sodróereje segíti tovább anélkül, hogy valójában értelmezte volna a leírtakat (ami másfelől persze nem működne Térey lendületes, energikus előadásmódja nélkül). A párbeszédes részek kifejezetten hektikusak, töredékesek és nehezen követhetőek,²⁰ de mindez gyakran igaz a narrátor szólamára is. Példaként azt a versszakot idézem, amely a szerelmi kalandokba befásult (pesti) Pál spleenjét fogalmazza meg:

*Fejedre nőtt a szende metresz,
Kenyérdagasztó karjai,
No és a kényszerképzetes stressz
Rabjaként döntesz: balra ki,
Vakációzzon kerge szerszám,
Ne zargassunk fruskát ezerszám,
Macska sétája zongora
Billentyűin: zenebona,
Gyászgyertya gyúl, álszent örökláng,
S még tort óhajt az uraság
És vétek a szűzkurvaság.
Hajrá, matractestű ÖRÖMLÁNY!
Nem szállodám, de karcserom
A kelleti Dekameron.*

(IV. 5)

A forma kényszerítő ereje leginkább az aforisztikus megfogalmazásokban mutatkozik meg, melyek jellemző – noha nem kizárólagos – előfordulási helye a strófazárlat. A mondatszerkezet felbontásának, a névelők elhagyásának problémáját elsőként Peer Krisztián hozta szóba a *Szextett* című kritikai beszélgetéssorozat *Paulus*-estje alkalmával.²¹ Valóban, a könnyed, társalgási hangvételt igénylő epikai forma ezekben az esetekben túlterheltté és nehézkessé válik: „Két lábbal kéne tipranom, / Aminek neve: Trianon” (I. 38.); „(...) Éppen / Ez a bravúr az, ami nagy, / S a Sztoa sírján Pál mulat” (II. 20); „Bámulva vízenyős tapétát, / Miként pártolt el tőlem étvág?” (VIII. 32).

A névszói állítmánynak mint a Térey-versnyelv uralkodó trópusának a szerepére Szilasi László hívta fel a figyelmet.²² Ez a nyelvi eszköz (mely Szilasi megfogalmazásában a másnak nevezés által világteremtő eszközként működik) itt, az epikus történetvezetés

¹⁹ Margócsy István: *Az alanyi költő esete a kulisszákkal*, 120. o.

²⁰ Lásd: VII. 6; VII. 24; VIII. 16-18.

²¹ Budapest, Műcsarnok, 2001. december 14. Itt köszönöm meg Nagy Gabriellának, hogy a beszélgetés publikálás előtt álló szövegét a rendelkezésemre bocsátotta.

²² Szilasi László: „Te(rr)ore(szté)tika avagy Predátor, a demonstrátor (Térey János költészete)”, 165. o., in: uő.: *A Kopereczky-effektus*, Jelenkor, Pécs, 2000, 151–172. o. Vö. Bárdos László: „Személy és feladat (Paul Verlaine: Szaturnuszi költemények. Térey János fordítása)”, in: *Holmi*, 1995/12, 1785–1789. o.: „Egyébként Térey munkájában is észlelhető az a szinte önkéntelen tendencia, amely a klasszikus költészet hasonlatait (azonosító) metaforákba rántja össze...”, 1787. o. [Kiemelés tőlem – K. J.] A szerző ugyanitt Térey fordításait grammatikailag jó, de szövegtanilag, a logikai kapcsolatok tekintetében problémás munkáknak ítéli.

során szintén gyakran a szöveg hátrányára válik: „Eltűnt a gép, piszkos peron. / Hajtó-művünk: tesztoszteron.” (I. 15) Az efféle aforisztikus, nem ritkán pazar rímekkel dolgozó és szellemes azonosítások felaprózzák, megtörik a versbeszéd ívét, s a műfaji hagyomány tekintetében voltaképpen „leváltják” a szigorúan kötött strófákon végigkígyózó, hosszú mondatokat vagy szekvenciákat. Ráadásul e könnyed-szellemes hangütést is gyakran kényszeredett megfogalmazások váltják fel: „Széledne szét, mi volt egész, / És élvezkedik a penész” (VI. 36); „Eltéríti hamis utaktól / Pennája, a nem-ingatag-toll” (VI. 42); „S hol rég varacskos csörtetett: / Erdőzsongásos tölgyesek” (IX. 16).

A verses beszéd mondatvezetésében megnyilvánuló kollokvialis hangütést a *Paulus*ban a szleng nyelvi fordulatainak beépítése hivatott helyettesíteni. Ezek az elemek természetüknél fogva jobban illeszkednek a pesti, mint a sztálingrádi szín jeleneteibe. Az alábbi tájleírásban például kifejezetten idegenül hat a „kagylózhatsz” ige (és akkor az egerek énekéről még szót sem ejtettünk):

*Viszont a doni naplementék!
Mintha fölizzana a sztyepp;
Nyomban lehűl a fűszeres lég,
Kagylózhatsz koncerteket:
Egerek s tücskök kórusokban,
Később a fűrjeké a szólam...*

(III. 13)

A fenti idézetek természetesen a regény problematikus vonásait illusztráló, kiragadott példák. Jóval nagyobb számban lehetne felsorolni a kitűnő megoldásokat, és nemcsak az aforisztikus sorpárok tekintetében (a kedvencem az I. 30 vége: „Úgyis a Föld van legalul, / Hisz Isten bármit legyalul”). A főszereplők bemutatása, jellemrajza egytől egyig kiváló (lásd például: II. 63), és a *Paulus* nincs híján a remek jeleneteknek sem (akár az egyébként epikusan kevésbé egységes sztálingrádi fejezetekben, lásd V. 16; V. 36, VII. 7). Főntebb a verses regény és a Térey-versek narrációjának problémás viszonyából igyekeztem magyarázni a fenti megoldatlanságokat. Ugyanezen az úton haladva a két beszédmód mögött álló, egymástól élesen eltérő elbeszélő személyiségek szembeállításával is érdemes próbát tenni – még akkor is, ha a *Paulus* versbeszédének enigmatikus töredezettségét szándékos alkotói gesztusnak minősítjük. A hiba költői eszközként való alkalmazásával már Szilasi László is számot vetett Térey költészetét vizsgálva: „a hibaközpon-tú poétika, mindenkori intentio-közelsége miatt, szükségszerűen vezet el a beszélő problematizálásához, majd annak mitikus felnagyításához. A hibák csak egy mindentudó narrátort feltételezve válnak erénnyé.”²³

A *Paulus* esetében a probléma kulcsfigurája éppen ez az *omnipotens narrátor*. A szerző alakja a verses regény kollokvialisan fecsegő, a mű világának részét képező elbeszélőjétől egyre inkább a világot teremtő és uraló művész szólama felé tolódik el. A második fejezet végén (II. 68-69) még többé-kevésbé együtt áll a két megszólalásmód:

*Szerettem sok forrást citálni,
Összhordtam hetet-havat,
De Paulusom túllicitálni
Embert próbáló földat,*

²³ Szilasi, i. m., 159. o. Ugyanakkor még mindig kérdéses marad, hogy a *Paulus* esetében a verses regény efféle destruálása megszólítja-e a műfaj mögött működő tradíciót, költészetfelfogást, szerephagyományt. Véleményem szerint nem: Térey János műve nem száll vitába a verses regénnyel, hanem – a felkínált olvasói „szerződésről” megfedkezve – inkább elbeszél mellette, eltekint tőle.

(...)
 POÉTA nem vagyok valóban,
 Mint volt nagyságos Puskinom;
 Népem iigynökként buzditom,
 S ha örömet lelsz páli szóban,
 Jusson eszedbe Térey,
 Ki Pál lépteit mérte ki.

(II. 69)

A harmadik fejezetben a Sztálingrádnál küzdő felek közötti állásfoglalást hárítja el magától (III. 19), majd a fejezetvégi megfáradt-lemondó vallomásban (III. 51-52) fönn-tartja a verses regény elbeszélőjének szerepét, akárcsak a IV. 17-18-ban és az ezt követő fejezetvégből (IV. 45). Az ötödik fejezet (*CNN Stalingrad*) egyes szám első személyű elbeszélője már egész más pozícióból beszél: „Őt választom eszközömmül, / Paulust, ki jobbomon megül.” (V. 42) Ettől kezdve ez a hang marad az uralkodó: „Ludovikám – enyém valóban, / Hisz útját én egyengetem” (VI. 12), „Ím, életre galvanizáltam / Tehetős akarnokomat” (VI. 41).²⁴ Legtöbbször a fejezetek lezárásaként bukkan föl ez az öntudatos, összegző teremtményi szólam, amely már igencsak távol esik a verses regények spleenbe hajló, kötetlennek és pongyolának tettetett, ironikus csapongásától: „Több szín-en épül egyke-mítosz, / Markomban Dis-környéki diszkosz, / Röppálya emlékezetét / Rögzítem: egyszerűlötmém...” (VI. 46)

A fenti hely azért is kiemelkedő jelentőségű, mert egyértelmű nyíltsággal utal a mítoszépítés folyamatára. Alighanem igaza van Szilágyi Ákosnak, amikor a mítosz, a Paulus név és a pálfordulás mítosza köré építi fel az olvasatát.²⁵ Igaz, hogy ugyanezzel a mozdulattal le is választja a művet a verses regény műfajáról: szerinte „mindez nem képez önálló vagy uralkodó vonatkoztatási szintet a műben”. Meglehet, hogy így van, ám a mű bizonyos helyein *képezni látszik*, és ezek a helyek problémás viszonyban állnak a kötet egészével. A mítoszteremtés folyamata viszont közvetlen kapcsolatban áll a *fenséges* – szintén Szilágyi által, a *Margináliák*hoz fűzött jegyzetekben kiemelt – kérdéskörével.

„A nyelv parlagi, a másik ember mindig eszköz – feldereng egy, még az antihumanizmust is magába olvasztani képes új esztétikai életmód lehetősége” – jellemzi Térey versvilágának a „gonosz esztétika” felé mutató vonásait Szilasi László.²⁶ A morális alapon definiálható/definiálandó esztétikai minőség témaköre természetesen szintén a fenséges-problematikához vezet.

3. Damaszkusz és Sztálingrád: a regényvilág

A három Pál egyike önálló szereplőként nem lép be a mű terébe. A szerző Szent Pál személyét csupán archetípusként alkalmazza, a második fejezet teológiai vitájában bontva ki a figura belső ellentmondásait. Ez a hitvita egyébként nem tartozik a *Paulus* legjobban sikerült részei közé: alighanem igaza van Angyalosi Gergelynek, amikor „nehezen követhetőnek” ítéli, illetve azt állítja, hogy „magában a vitában (...) a damaszkuszi affér minimális szerepet játszik: érvek és ellenérvek igazi tét nélkül feszülnek egymásnak”.²⁷ A két befűvezett szereplő párbeszéde valóban zavaros és szakadozott, és megítélésem szerint Pál és Kemenszky állapotával aligha intézhető el a „páli paradigmát” – így vagy úgy, de – elméleti szinten megalapozó szövegrész teológiai „nagyvonalúsága”. Pál szájából nem túlságosan meggyőző-

²⁴ Egyetlenegy – valóban jelentős – kivétel a VIII. 1-6.

²⁵ Szilágyi Ákos: „De Paulibus”, in: *Élet és Irodalom*, 2001. november 2.

²⁶ Szilasi, i. m., 162. o.

²⁷ Angyalosi, i. m., 1226. o.

zőek az olyan fordulatok, mint például a szerény evangéliumi ős-derű (ha van ilyen egyáltalán) és a páli egyház rideg-hierarchikus építményének szembeállítása (II. 16) vagy Szent Pál *profétai* elhivatottságának számonkérése (Pál nem lehetett és nem is volt próféta).²⁸

A szerző Szent Pál történetének pretextussá alakításával nyilvánvalóan gazdag anyagot dobott el magától. Ez a döntés azonban érzésem szerint messzemenően tudatos és indokolt választás volt. Angyalosi Gergely mutat rá arra is, hogy Térey számára a damaszkuszi fordulat nem válik igazán központi motívummá (holott a bevezető ajánlásban kifejtett koncepció kifejezetten ezt ígéri: „A paulusi paradigma / Mindig szenzációt mutat; / Körútjainkat alakítja, / és origónk: a fordulat”), és mindezt az értékkonfliktuson alapuló összeütközésnek a hiányával magyarázza. „Ha ugyanis az etikai dimenzió elvételik – írja Angyalosi Friedrich Paulusszal kapcsolatban –, marad a technikai tudás, az ügyesség, rátermettség, a megfelelően gyors reakciókészség: csupa olyan erény, amely a hacker-vadász Pál világképét is artikulálja. Térey a profi katona (és általában a profizmus) iránti csodálatát szólataltja meg Paulus alakjában.”²⁹ Ám, mint az alábbi idézet is mutatja, nemcsak a pesti (anyegini) Pál és a német Paulus figurájával kapcsolatban kerülhet elő a fenti megállapítás, és innen nézve a pesti Pálnak a Szent Pált illető (illetve a jézusi közvetlenséggel szemben kijátszó) kifogásai látens önkritikaként is olvashatóak:

*Reklámzseni ez a titán,
S forróbb a fordulat után
Az eredendő fanatizmus:
Jézust eladni mint modellt,
Mosóport, macskaeledelt,
Ezt célozza a páli textus.*

(II. 12)

Még fontosabb talán az a vádja, mely szerint Szent Pál a fenti cél érdekében plebejus, pogány-mitikus elemeket kevert volna a tiszta keresztény tanításba (II. 22). Ez akár a *Paulus* belső, mondhatni strukturális dilemmájára adott válaszkísérletként is felfogható. Kálmán C. György mutat rá, hogy a regénybeli „történetek szerkezete nyilvánvalóan nem körkörös. A *pálfordulást* – noha *fordulat* – éppen nem a körszerűség, hanem a megtört egyenes írhatná le.”³⁰ Alighanem a damaszkuszi fordulatnak és a mítoszok jellegzetes körszerűségének az összebékítési kísérletéről van itt szó, noha épp a pesti Pál negatív értékítéletében megfogalmazva.

Pálnak a Szent Pál ellen irányuló indulatait (melyek kétségtől a „Jézus Göbbelse” meghatározásban tetőznek) tehát nem csupán ambivalens antiszemitizmusa magyarázhatja (II. 24-29), mint ahogy a figura nacionalista beállítottsága is láthatólag a bonyolultabb, összetettebb személyiséggé kialakítását célozza.³¹ Első pillantásra mindennek nem sok téte van: Pál szerelmi kalandja, spleenje és önpusztító königsbergi (kalinyingrádi) útja nem mutat összefüggést politikai szemléletével, hacsak szerelme, Ludovika zsidó

²⁸ A vitára vonatkozó, 14. számú jegyzet sem teljesen állja meg a helyét: a *De civitate* [és nem *civitas* – K. J.] *Dei* XVI.22-ben Augustinus jelzi ugyan a zsidókhoz írt levél szerzőségét illető kételyeket, ám a szöveget magát egyértelműen a kánon részeként kezeli. Egy verses regénytől természetesen nem várhatunk el teológiatörténeti pontosságot, de ha már jegyzetet fűzünk a tárgyhöz, tegyük pontosan. A forrásanyag „költői” kezelésmódjára egyébként Angyalosi is felhívja a figyelmet: „Térey nyilvánvalóan érzi a figurában [ti. Friedrich Pauluséban – K. J.] rejlő problémát, ezért aztán ahol csak tudja, jelentékenyebbnek látta. Jellemző példa erre, hogy Csujánov Sztálingrád-könyvéből csak a Paulusra nézve kedvező megjegyzéseket idézi.” I. m., 1226. o.

²⁹ Angyalosi, i. m., 1228. o.

³⁰ Vö. Kálmán C. György: *Paulus-cetlik*, 121. o.

³¹ A politizáló karakter egyébként éppenséggel nem idegen a verses regény hagyományától, ezzel kapcsolatban lásd Imre László, i. m., 116–136. o.

származását nem tekintjük egy átfogóbb allegorézis részének. Természetesen elfogadhatjuk magyarázatként, hogy Térey provokál, hiszen az effajta gesztusok mintegy szerves részét képezik a költői világának. Ám ha feltételezzük, hogy a pesti főszereplőt Friedrich Paulus tábornok figurájával nem csupán a pálfordulás – mint az életút drámai változást hozó eseménye – kapcsolja össze, hanem a páli figurák szervezete összefüggésben állnak egymással, a fenti útvonalon ingoványos talajra juthatunk.³²

Margócsy István megfigyelése, hogy „Térey és költészete, mikor önmagáról, viszonyrendszeréről, világról, tárgyairól, környezetéről beszél, mindig *másról* beszél – más figuráról, más helyzetről, más viszonyról: s a *másságot*, az eltérést, az eltérítettséget minden apró és nagy gesztusával egyaránt érzékelteti (ebből eredeztethető amaz allegorézis, mely még könnyed dalainak is meghatározó formaelve).”³³ Az allegorikus megfeleltetés alapján végigvitt értelmezés persze könnyen magára vonhatja a szüklátókörség vagy a tendenciózusság vádját. Mégis érdemesnek látom megkockáztatni, hogy a *Paulus* két fő cselekményszálát a férfi–nő kapcsolat sajátos megfogalmazásán alapuló allegória köti össze, és ez a kapocs sokkal erősebb, mint a pálfordulás (többé-kevésbé kifejtetlen) mozzanatáé.

A sztálingrádi történetzsalát és Friedrich Paulus figuráját illetően ismét csak Angyalosi Gergely idézett kritikájához csatlakoznék, aki az értékválasztást, a történelmi események etikai dimenziójának megjelenítését hiányolta ezekből a fejezetekből (ami mellel a dumaszkuszi fordulat elmesélését is lehetetlenné tette).³⁴ A Térey-líra provokatív kétértelműsége a történelmi összecsapást feldolgozó epikus mű esetében itt mintha a visszájára fordult volna (ráadásul a második világháború értékkonfliktusa nem múltbeli, nem lezárt történet – noha a dolog természeténél fogva minden provokatív gesztus előfeltétele persze az, hogy értékeket hordozó, *provokálható* tárgy találgon magának). Míg a lírai művekben a kiválasztottságtudat, a feladat súlya felmenti a morális kötöttségek alól a versek beszélőjét,³⁵ a *Paulus* epikus témaválasztásában másként működik a viláგuraló akarat konstrukciója.

Noha az első fejezet felvezetésének hangütését, az „össznémet májusünne; / Wagnerianus nagyszabás” (I. 1) képét, a Negyedik Birodalom ábrándját (I. 2) vagy a „Nagyasszony, téli Németország, / Józan fiúkkal viselő!” (I. 4) invokációt ellensúlyozza Térey fanyar ironiája, kezdettől fogva nyilvánvaló, hogy a teuton mítoszok szólama a fenséges vonásainak a hordozója lesz. A későbbiek folyamán a két hadsereg összecsapása egyértelműen a mítoszok világában játszódó, etikai szempontból gyakorlatilag értéktelen küzdelemként nyer ábrázolást: „Világnézeti háború / Fordulata: titán-jogú / Hadrend közelít nullaszintet. / Leharcolt, átfagyott csapat, / Taplósáraz emberanyag: / Háromszázezer bekerített. / Ez a 6. hadsereg, / S kapcsolt részei, csüggeteg.” (V. 1)

A két fél közül nem csak a fenti idézetben jut nagyobb figyelem a német oldalnak. Bár a narrátor szándékoltan nem foglal állást a sztálingrádi csata megítélésében (III. 19), az egész regény belső logikája mintegy esztétikai érdekévé teszi, hogy a drámai súlypontokat Friedrich Paulus történetének tartsa fenn.³⁶ A szovjet oldal „szólama” jóval parodisztikusabb, gyakoriak benne a néhol szelíd, néhol maró gúnnyal beépített szocreál allúziók,

³² Persze a Pál tevékenységét leíró metaforák is közvetlen kapcsolatot teremthetnek a két főhős között: „hálózati milicista” (I.7); „Nyomában száz hacker-tetem; / Jótékony Abwehr a neten.” (I.8)

³³ Margócsy István: *Az alanyi költő esete a kulisszákkal*, 119. o.

³⁴ Angyalosi, i. m., 1228. o.

³⁵ Vö. Peer Krisztián: „Szerep és szerelem. Térey János: A természetes arrogancia”, 92. o., in: *Jelenkor*, 1994/1, 91–93. o.

³⁶ Megjegyzendő, hogy Margócsy Istvánnal vitatkozva Angyalosi Gergely inkább furcsának, mint szerencsésnek találja ezt a gesztust. Térey egyébként szemmel láthatóan nagy súlyt helyez rá, hogy Paulus tábornok a hazáját szolgáló, felkészült, megbízható technokrata katonatiszt képét nyújtsa, aki nem azonosul a fasiszta eszmékkel, csupán a dolgát teszi az adott helyzetben. A rossz oldalon álló, de individuálisan tisztességes, sőt esetenként hősi „szakember” figurája

idézetek: „én, a Tányérképű Rusz” (VII. 1), „Új barázdát szánt az eke” (VII. 15), „Első titkárom, csapvizet. / Vörös Sztálingrád megfizet!” (III. 16), de ilyen Csujkov „szesz-balesetének” felidézése is (V. 19-20).³⁷ A kilencedik fejezet nyomasztó atmoszférájú, pazar színekkel megrajzolt Kalinyingrád-jelenetei is a szovjet barbarizmus nyomait festik, és a mű végéhez közeledve, a IX. 51-ben a torony felrobbantása „ősbűnöktől-tisztulásként” jelenik meg.

Ez a robbanás ugyanakkor Pál pusztulása is egyben, s így fölmerülhet a kérdés, hogy vajon az „ősbűn” kategóriája az ő személyére-életére is vonatkoztatható-e. Ez a kérdés szintén a fent említett allegorézis témakörébe illeszkedik. A sztálingrádi színt, illetve a germán tematikát illetően leszögezhető, hogy a *Paulus* lapjain a történelmi jelenetekben megjelenő fenséges princípium egyértelműen a német fél számára van fenntartva. Friedrich Paulus „átállásának”, pálfordulásának indítékai jobbra kifejtetlenek maradnak, és az immár szovjet fogságban tépelődő tábornok hangütése szintén nem nélkülözi a magasztos-hősi, mi több, hazafias szólamot: „A korcsokon bosszankodom, / Kik nyarukat ellébecolták, / Kiket törzstishti becsület / Éltet: a Boldogult Üteg, / És nem a másik Németország.” (VII. 28)

Térey költészetének politikai értelemben vett referencialitása majdnem mindig provokatív karakterű.³⁸ Ez a provokáció azonban alapjában véve nem politikai, hanem etikai természetű, pontosabban egyfajta amorális, az etikai mozzanatot negligáló szólam épül fel a szövegekben: „kiiktatja a küzdelem etikai alapjait, a harcot és a harcra szerveződő rendet egyszerűen az ellenség-pszichózis tartja fenn (...). Terrmann beszédének stílusát egyfelől a kamaszfiúk (...) közösségének erő- és harctikája támasztja alá, amelynek célja az akaratban összpontosuló személyiség érvényesítése egy háborús, az erőn kívül semmi mást nem ismerő városban.”³⁹ Mindezt az ügyes kézzel adagolt ironia képes ellensúlyozni, egyensúlyban tartani, illetve ez bizonytalanítja el, teszi ingattaggá a provokatív gesztusokat túlságosan komolyan vevő, „egy az egyben” olvasó értelmezéseket.⁴⁰

Ugyanakkor – véleményem szerint – a *Paulust* magasabb szinten uraló, annak egyik fő szervezőelvét adó allegorézis sem kevésbé provokatív. A férfi-nő kapcsolat, vagyis Pál és Ludovika szerelme ugyanis ráíródik a történelmi színeket betöltő konfliktusok szerkezetére. A párkapcsolatok viszállyai és a háborús fenyegetettség között már Peer Krisztián

nagy valószínűséggel a populáris kultúra terméke. A második világháború hadtörténetével foglalkozó tudományos lektúrirodalom állandó szereplője, akit viszont éppen a Gonosz (a legtöbb esetben a Wehrmacht) színei tesznek érdekessé, egyszerre vonzóvá és taszítóvá – *fenségessé* tehát. A tömegfilm történetében aránylag korai és jól ismert példa lehet erre a nálunk is forgalmazott, 1977-es John Sturges-film, *A sas leszállt* (*The Eagle Has Landed*), ahol a nézők egy Churchill likvidálására szervezett, Angliában bevetett német kommandó tagjaiért izgulhatnak, elsősorban persze Michael Caine-ért.

³⁷ Vö. Bazsányi, i. m., 225. o.: „A közepszerű létezés mechanikus szatírája tulajdonképpen a felsőbbrendű létezés nem kevésbé mechanikus apoteózisa. A vers beszélőjének most is csak azért van szüksége a sematikus ellenképekre, a retorikailag létesített, azaz nyelvi-szemléletbeli panelekből mesterien összetakolt kreatúrákra, hogy velük szemben heroikusan bebiztosítsa, sőt magasztalja önmagát, s így eljuttassa látványos szerepét az olvasó előtt. És önmaga előtt is. A Térey-versek szerepjátékai, ha úgy vesszük, talán elsősorban nem is az olvasót szolgálják – az alternatív gyönyörködtetés retorikájával; hanem a szerző megfeszülő akarását képviselik – az előíró súlykolás retorikájával.”

³⁸ A politikai értelemben vett félreérthetőségre már az első Térey-kötettel, a *Szétészóratással* kapcsolatban felígyel a kritika (a *Júdea* című verset illetően), lásd Bodor Béla: *A valóságos fikció*, 1782. o. Ugyanő hívja fel a figyelmet az individualizmus és a közösségi szervezetek iránti ambivalens vonzalom együttállására, lásd 1783. o.

³⁹ Schein Gábor: „Terrmann stílusa? Térey János: A valóságos Varsó”, 89. o., in: *Alföld*, 1996/4, 86–90. o.

⁴⁰ „A valóságos Varsó stílusa minden kijelentést ironikusan alkot meg, tehát a beszéd igaza eltávolodik a kijelentések igazától.” Schein, uo.

korai Térey-dolgozata is párhuzamot von.⁴¹ Szintén tőle származik az a megfigyelés, hogy a nemek közti ambivalens viszonyra rímel a politikai provokáció, illetve a Térey-verseknek az olvasót lehengerlő, uralni vágyó hangütese is.⁴²

A maszkulin és feminin szerepek leosztása során az előbbi a versek (vagy epikus művek) beszélőjét illeti meg, míg az olvasó osztályrésze a műélvezet, a behódolás passzív gyönyöre marad: „...a vers amorális – szelídebb nietzschei kifejezéssel: nem morális értelemben vett – beszélője (...) végső soron most is biztosra megy: keres, pontosabban terem egy »gyöngét«, akihez képest ő mindenképpen erősnek bizonyul. S ebben rejlik az ő ereje: a retorikai értelemben feltalált (talált vagy kitalált) »gyöngé« megjelenítésében. (Az »erős« és a »gyöngé« természetesen úgy is értelmezhetők, mint a hagyományos férfi–nő viszony sematikus szereplői, akiket ugyanakkor Térey tovább sematizál – a biológiai determináltságon túli vagy inneni retorikai meghatározottság irányába.)”⁴³

A fenségesre kifuttatott „gonosz esztétika” a nemi szerepek viszonyában kulminál. A már említett *Szextett*-beszélgetés során Mészáros Sándor emeli ki a Térey költészetében kezdetektől jelenlévő nőgyűlöletet mint a magyar költői hagyományban egyedülálló, zavarba ejtő, de poétikailag rendkívül erős lehetőségeket teremtő és kihasználó megszólalási módot. A *Paulus*ban Ludovika szerepe azonban a hagyományos nőfigura megformálásán túl egyéb vonatkozásokat is magán hordoz. Láthatóan nemcsak a porig bombázott Drezda neve női jellegű „szinonima a pusztulásra”. (I. 22) A „Ludovika” név „eredeti” viselője egyértelműen a Ludovika Akadémia (a magyar honvédség tisztképző intézete 1808 és 1944 között), és első ízben ebben az összefüggésben bukkan föl a regény lapjain, Pál „jägermeisteres lázbeszéde” során: „A maszkulin germán karakter / Meg a mélymagyarság szava; / A Donnál hímségünk maradt el, / S asszonnyá lett Ludovika.” (I. 38) A zsidó Ludovika Pál számára egyszerre idegen és vonzó: „Ha sófár zeng, bevonja testem / A júdeai minium, / S vonz asszonyi princípium” (IV. 13); „Magasztos mágnesünk a másság, / A föltérképezett Sion.” (IV. 14) Az idegenben meglelt fenséges vonás a férfi–nő, keresztény–zsidó és orosz–német oppozíciókra épül rá,⁴⁴ ahol a „gyöngé” fél végül felülkerekedik, bekebelezi, elpusztítja az „erőset”. A német csapatokat felőrli a szovjet hadsereg, Ludovika kiadja Pál útját, Szent Pál „rafinált, sémi praktikája” (II. 29) pedig – legalábbis a pesti Pál értelmezésében – kisajátítja és felülírja a jézusi tan megejtő egyszerűségét. Ludovika mint allegória értelmezési keretet teremt a sztálingrádi és a bibliai történetnek.

A fenyegető veszélyhelyzethez való vonzódás, a „vegyes érzelmek” csábítása Pál politikai beállítódását is meghatározza: „Hebron rózsái így hevülnek: / »Paulus híre? Azt hiszem, / Nem irredenté, nem antiszem, / Kacérkodik csupán a rosszal, / Kihívást keres és veszélyt, / Csúnya életben két esélyt, / Hogy versenyt nyerjen utcahosszal.«” (I. 13)⁴⁵

⁴¹ Peer, i. m., 93. o.

⁴² „A férfi és nő közti agresszivitás néhol a szerző és az olvasó közti viszonyban is megjelenik, Térey provokál. Egy »szerelmes« versbe iktatott Szálasi-idézet (»Kérem, én esztéta vagyok«) már akkor is több mint meglepő, ha utána nem egy Feuchtwanger-mondat következik.” Peer, i. m., 92. o.

⁴³ Bazsányi, i. m., 226. o. Vö. Schein, i. m., 87. o.

⁴⁴ Vö. Angyalosi, i. m., 1227. o.

⁴⁵ A szerző maga is tudatában van annak, hogy törököt foghat, s akár szélsőjobboldali értelmezéseknek is kitéheti a művét, vö. „»En postázok vírust magának«. Térey Jánossal Pál Melinda beszélget”, 116. o., in: *Beszélő*, 2002. április, 112–118. o. Szerencse, hogy nem olvas mindenki mindent, és a Térey nevű narrátor is vigyáz arra, hogy iróniával ellensúlyozza a politikailag kényes kijelentéseket: „Magam is mondom ittasan / A csonkaország-szentbeszédet, / Mikor senkiföldjére érek, / Ám kezdetektől fogva bánt, / Hogy hazám csupa sarlatánt / Termel ki mondott témakörben. / Nincs intelligens antihős, / Nem-Nem-Sohát mondani bőszi; / Nincs argumentum szíttya-bőrben. / A légneműsített moha, / Majdnem-határ, nem-nem. Noha...” (I. 41)

Ugyanígy lép kapcsolatba a főhős maszkulin karaktere a zsidó–keresztény oppozícióval – „Hímségével hőskort idézett / Az őskeresztény telivér” (IV. 38) –, hogy aztán a kudarcát beismerő levelében azáltal emelje maga fölé Ludovikát, hogy semmisnek nyilvánítja annak feminin karakterét: „Leányágon beteljesedhet / Az üdv, mit ősök vesztegettek. / Rájöttem: *fiúsítva vagy.*” (Paulus levele Ludovikához, 192. o.)⁴⁶ A nemi szerepek hatalmi konfliktusa, úgy tűnik, a regényvilág minden konfliktusának archetípusaként olvasható (noha ez utóbbiak, épp provokatív jellegüknél fogva, természetesen nem egyszerűsíthetők le erre az archetípusra).

A *Paulusban* megjelenő fenséges egyfelől tehát a mítoszteremtés, a wagneriánus nagyszabás velejárója, másfelől a hatalmi viszonyokban, a „gonosz esztétikában” megjelenő *unheimlich* idegenség, amelynek origója a férfi–nő kapcsolat. Ez a magyarázóelv mindemellett nem ad számot a történelmi vonal etikai reflektátlanságáról és a mű fontosabb elemzett, belső problémáiról. Az elbeszélői technika erősségei mindenesetre sokszor képesek elfeledtetni az olvasóval ezeket a problémákat.⁴⁷ A bő kézzel szórt poénok, a nyelvi bravúrok, a magával ragadó rímtechnika sodrása nagy nyelvi erővel és atmoszférateremtő képességgel párosul (ha egyetlen példát kellene kiemelni, a kalinyingrádi fejezetet választanám).⁴⁸ A remek részeredmények és a feszültségekkel teli összkép ellentétén, a nagyszabás vázlatosságán túl is nyilvánvaló, hogy egy nagyigényű és nagy tehetségű költői életmű a fordulópontjára érkezett (még ha nem is damaszkuszi fordulatról van szó). Számomra úgy tűnik, hogy innen bizonyos értelemben nincs visszaút: a *Paulust* követően Térey már nem csinálhatja ugyanazt, mint eddig, egy ilyen feszítő ambíciókkal teli, összegző mű után a költői pálya belső súlypontjai óhatatlanul átrendeződnek (az összegző jelleget igyekeztem érzékeltetni azzal, hogy jelen dolgozatban számos, a korábbi kötetek recenzióiból vett argumentummal éltem, ami nyilvánvalóan a szerves építkezést, a problémák felvetésének a folyamatosságát emelte ki). Ha a *Paulust* nem is tudom a korszak nagyszabású főművének tekinteni, ennyi kifogás után, azt hiszem, nyugodtan dicsérhetem Térey János munkáját: a tavalyi év egyik legizgalmasabb (és legellentmondásosabb) kötetét vehetjük vele a kezünkbe.

⁴⁶ Mint ahogy az orosz „vonal” is megjelenik a nemi kapcsolatokban: a kalinyingrádi fejezetben Pál „tud gépnél ősiabb vírusokról”, és eleinte óvakodik lefeküdni a tenyeres-talpas Tányával (IX. 33–35), akit később aztán természetesen lenyűgöz Pál férfiassága (IX. 45). A lány figurája a legkevésbé sem erotikus, inkább a sztálingrádi jelenetek durva vonásokkal megrajzolt komikus orosz figuráira emlékeztet.

⁴⁷ „...talán az egész *Paulus* erre a srófra működik: gyorsan lehet és kell olvasni, talán némi felületességgel, átlépve minden, ami megakasztana, ami megzavarna, ami leállítana, erőszakkal kitépve magunkat a bonyodalmakból...” Kálmán C. György: *Paulus-cetlik*, 120. o.

⁴⁸ Érdekes módon a *Paulusban* háttérbe szorul az eddigi Térey-kötetek visszatérő témája, a személyes élettörténet, illetve a debreceni gyerekkor. Az említett interjúban a költő maga is kitér erre a „talonban tartott” epikai anyagra („Én postázok vírust magának”, 117. o.), mint ahogy több kritikusa is kiemelte már ezt a Térey műveiben megjelenő önéletrajzi vonulatot. Szilasi László szerint a *Térey* valóra váltja a *Házunk tája* esszé (*Jelenkor*, 1998. február, 143–145. o.) programját, mindvégig az emlékiratírás lehetőségeit problematizálva („Lyrical ganxta. Térey János: *Téreyő*”, *ÉS*, 1999/18, május 7.). Debrecen felé mutat Bodor Béla recenziója is (lásd: *A valószínű fikció*, 1785. o.), valamint Drezda apokalipszisének és a Debrecenből való kivonulásnak az összekapcsolásával próbálkozik Prágai Tamás („Poétika és morál Térey János *Drezda februárban* című könyvében”, *Bárka*, 2000/6, 97–103. o.).

MÉZES-MÁKOS TESTVÉRSZERELEM AVAGY A NAGY DUMÁS MILOTA

Závada Pál: Milota

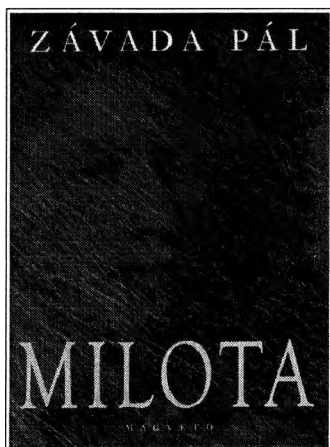
„Závada (sic!) Pál regényíró, Tótkomlós híres szülötte” (Kossuth Rádió, Déli Harangszó, 2002. szeptember 16–22.) megírta második regényét, mely ötévnyi távolságból követi a *Jadviga párnáját*. Nemigen kezdhethük mással, mint hogy összevetjük a kettőt. Erre biztat a két mű szoros tematikai és szerkezetbeli rokonsága, sőt még a két könyvborító hasonlósága is.

(Jadviga és Milota)

Mindkét mű helyszínének mintája ugyanaz a megnevezetlen, de könnyen beazonosítható délkelet-alföldi falu, kisváros, amelyről Závada első könyve, a *Kulákprés* című szociográfia is szólt, és ugyanaz a szlovák (tót) környezet is. Mindkét regény családtörténetre és szerelmi történetre épül, mindkettő háttérében ott a tágasabb történelem, a XIX. század végétől máig (mindkettőben szociografikus pontossággal).

A szerkezet is hasonló. A *Jadviga párnájában* Ondris naplójára Jadviga naplójegyzetei felelnek, már férje halála után, majd az egészet Miso, a szövegválogató kommentátor rendezi utólag – anyja halála után – hat körbe, és meg is jegyzeteli az anyagot. A *Milotában* részint bonyolultabb, részint egyszerűbb a képlet. Milota György magnóra mondja az életét, ebben a formában válaszol Roszkos Erka korábbi, hozzá eljuttatott naplójára is, majd a kazetták eljutnak Erkához, aki aztán azokra reagál, s közben még saját korábbi naplójából is idéz. Nincs viszont megnevezett szövegválogató, és e két ember (véltetően apa és lánya) szövegeit nem is kommentálja senki. (Valaki nyilván válogatta az anyagot, de hanyagul, mert sok rész „rossz” helyen van – minderről és az időrendről később.)

A *Jadviga párnájában* számos apró szövegbetét található (Mamovka leltára, más gazdasági

feljegyzések, Jadviga és Winkler Franci levele, Ondris novellája, Márton noteszlapjai). A *Milotában* igazából egy, ámde hosszú „betét” van: a dráma – bár más szövegek is megidéződnek: például Jakab apostol „közönséges leveléből a nyelv bűnei” (659), zsoltárok (673). A dráma ugyanakkor nem szó szerint van jelen, hanem Milota György és Erka emlékezései által idéződik fel. Erre a felidézésre épül gyakorlatilag a teljes harmadik rész, a *Ház a piactéren*. A darab címe is ez, írta Milota János és Kohut Miska – bár Erka szerint csak János –, rendezte Kohut, egyébként egy naplóból, lánykori nevén Hulina Zsófi néni (azaz a hajdani szép Adamecné!) naplójából, mely

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2002
704 oldal, 2990 Ft

érdekes módon Erka kezébe kerül. A *Jadvigában* is szerepel egy színházi előadás (*Don Giovanni*), amelynek felidézése vagy inkább csak megemlézése a regénytörténet árnyalására hivatott, de az ott nem központi jelentőségű.

Mindkét történetben fontos a „ki az apa?” kérdése. A *Jadvigában* kiderül, hogy Jadviga apja nem más, mint Osztatni György, aki egyben, ugye, Osztatni András, Jadviga férjének apja (egyébként Miso apja meg Winkler Franci). A *Milótában* pedig a név szerinti fián, Jánoson kívül Roszkos Erka és Kohut Mihály apja is – a sugallatok szerint – Milota György. Mindkét történetben erkölcsileg kérdőjeleződik meg egy-egy apafigura magatartása, ha tetszik, mindkét apának (pontosabban Ondrisnak, az apának, illetve Milota Györgynek, a nagyapának) bűnös/kétes ügyei vannak, bár másmilyen természetűek. Az egymásnak megfeleltethető két nagy, erős apafigura ugyanakkor természetesen Osztatni György és Milota György, még a keresztnévük is egyezik. Az apasági, vérségi viszonyokból következik mindkét regényben a testvérszerelem (illetve „vérfertőzés”), egyfelől Ondris és Jadviga között, másfelől Erka és Milota János, Erka és Kohut Mihály között. A *Jadvigában* ebből házasság és gyerek lesz (Marci), a *Milótában* végül egyik sem. A *Jadvigában* a történet lényege a szerelmi szenvedéstörténet, ami a *Milótában* inkább mellékszál, Erka szenvedései pedig egyre vérszegényebb szenvedések.

S végül: ahogy a *Jadviga párnája* alapmotívuma, meghatározó metaforája a párna, úgy az új kötetben két jelentéskör áll hasonló szerepben, a mézé és a máké. (Zárójelben megjegyzem: az új regény többször visszaüt a korábbira. Szó van arról, hogy Kuhajda Ilona rövid barátságban állt Jadvigával, Osztatni Ondris feleségével (318), kiderül, hogy Milota György anyjának unokabátyja volt Osztatni András, és elhangzik, hogy András felesége titokban vonattal elutazgatott hazulról (642), szó van Osztatni Marci és Buchbinder fényképészék tragédiájáról is (647), és az utolsó előtti regénymondat arról is beszél, hogy Osztatni Marci kedvenc étele épp a „makovje-medovje haluske” volt.)

(számítógép és magnó)

A *Milota* négy nagy fejezetből áll (*Kaptár és áfium, Maradék szabadságok láza, Ház a piactéren, Kezdetét veszi végül*), ezeken belül pedig váltakozva szerepelnek a 34 éves Roszkos Erka számítógépbe írt naplójegyzetei (arab számmal) és a 67 éves Milota György magnóra mondott szövegdarabkái (római számmal). Összesen 17+13+9+13 kör alakul így ki, előbb mindig Erka elbeszélése áll, aztán az öregé. A negyedik fejezet 13. részének elején Erka mintha arra tenne célzást, hogy ő válogatja össze így az anyagot, ahogy olvassuk: „És odaát megkezdődhet vallomásaink ideje – talán épp valami ellenkező irányú dupla-körében kettőnk mondókáinak. Melyek a pünkösdi kettős becsapódásban veszik kezdetüket végül” (686). Erka elvileg megteheti a regényfikció terén belül, hogy összerakja az egészet. Milota János is megteheti, hiszen újságíró, de ez nem valószínű, mert ha ő csinálta volna, aligha állta volna meg, hogy a róla szóló részeket jegyzetek nélkül hagyja. Azért is lehet inkább Erka a szövegválogató, mivel hozzá kerülnek a kazetták, és szokott is ilyesmivel dolgozni (korábban interjúzott). Egy probléma adódhat csak: az időrend. Hogyan is állíthatná össze Erka az anyagot, mikor ő is 1997 pünkösdjén fejezi be a maga naplóját és Milota György is akkor a maga szövegelését, ugyanakkor utalásaik szerint mindketten a pünkösdi halálukra készülnek, és – ha hihetünk a sejtetéseknek – meg is halnak. Ráadásul hogyan reagálhat Milota György Erka naplójára? És fordítva: hogyan reagálhat Erka Milota „naplójára”?

A regényszöveg minderre felkínál valamiféle, kicsit kimódolt magyarázatot. Egyrészt Erka naplójának – mint már említettem – két része van, illetve egészen pontosan tulajdonképpen három. Az első – a megadott dátumozások alapján – 1993. december 15-től 1995 márciusáig tart. A második egység 1996 nyarán íródik (a színielőadás ideje). A harmadik egységbe tartoznak az 1997. májusi feljegyzések (ezek felelnek Milota kazettáira, ezt a

szövegfolymot Milota György – saját állítása szerint, azaz saját magnóra mondott dátumai szerint – 1997 májusában veszi fel). Milota viszont Erka naplóinak első két egységére tud reagálni, mert azokat megkapja. Egy helyen említi, hogy „szó nélkül, titokban” kerültek hozzá Erka irományai, annak tavalyi (1996-os) búcsúja után (92). Erka is írja, hogy a színjátszás után átadja naplóját Milotának, mielőtt eltűnik, Milota máshol is nyugtázza, hogy vele vannak Erka papírai: „ott volt az ablakomon az iratgyűjtőd” (615).

Másrészt Erka már az első bejegyzésében jelzi, hogy Milota magnókazettáit hallgatja (12). Erka saját naplója szerint 1997. május 8-9-én kapta meg a kazettákat (520, 557, 572), ám azt is írja, hogy csak május 19-én, pünkösd hétfőn éjjel hallgatja „végig” Milotát (21). Erka azt írja, hogy 18-án odautazik Milota vinyicájába, de ott senkit se talál, a kertet nem művelik, a méhkaptárak a szomszédba kerültek, tehát már jó ideje elhagyhatta a helyet Milota, pedig még május 28-i magnós „jelentkezése” is van. Milota egész szövegelése a pünkösd ünnep körül forog, ugyanakkor Erka már pünkösd előtt (május 9-én, pénteken) azt írja: „Miket össze nem hord Maga, Gondnokom. (Arról nem szólva, hogy milyen dátummal! hát május huszonnyolcadikáig még most is hátra van tizenkilenc nap!)” (557). Eszerint Milota György előredátumozta a magnófelvételeit. Mivel azonban Erka is állhatott épp kábítószert hatása alatt, neki sem lehet biztosan hinni. Ha ebben az esetben mégis, akkor Milota György egész pünkösd dumája megjátszás, csalás. Ezt a lehetőséget erősíti az utolsó fejezet is, amelyben az öreg „megrendezi” saját halotti torát. Az előredátumozás nem meglepő a figura ismeretében, máskülönben épp ő állítja magáról: „én, a százszoros csaló” (550). Miért pont ebben ne csalna? Ha pedig csalt, akkor Erka reagálni tud május folyamán az öreg előre felvett anyagára.

Megnehezíti az események követését, hogy egyik figura szövegei sem időrendben haladnak a regényben. Külön kérdés azonban a szövegrészek dátumozása és a dátumok helyessége, és külön kérdés a szövegrészek regénybeli sorrendje, egymáshoz való viszonya és a felépülő szerkezet. Ha felteszem, hogy Milota csalt, elfogadom viszont Erka kijelentéseit és dátumozásait, akkor logikailag működőképes az egész. Milota trükkje az, hogy előredolgozott, Erka trükkje viszont az (ha tényleg ő a szövegválogató), hogy nem sorba veszi a részeket, hanem megkeveri azokat, kezdi a végén, majd szép fokozatosan adagolja az információkat, kétségtelenül valami logika mentén, de nem időrendben. Egyfajta magyarázat lehet a hanyagságra épp a hirtelen jött halála is. A rendszerezés erősen kifuttat mindent a színielőadásra, majd a szövegtest végére hagyja természetesen a búcsúzásokat, a testamentumokat. A nyitó és a záró naplóelemek elhelyezése határozott kompozicionális szándékot sejtet. Ugyanakkor bizonyos visszaautalások a – szerzői szinten nyilván szándékolt – „figyelmetlen” szövegválogatást mutatják. Például Milotának a könyvbeli utolsó szövege a jó mákos-mézes metélt felidézésével ér véget, erre viszont Erka jóval előbbre elhelyezett (egyébként május 19-ére dátumozott) szövege reagál (367). Erka leírja anyja ruháját, melyben szerinte „nemzőapja” elcsábította – ez a 677. oldalon található. Erre Milotának az 589. oldalon lévő szövege válaszol. Stb.

A két narrátor-hős történetmondása – bármily meglepő – nagyjából egyenes vonalú lehetne, ezzel a szerkezeti fogással viszont teljesen elbizonytalanodik az időrend, s mindez a tényeket illetően egyébként is fennálló narrációs bizonytalanságot növeli. „De hát ki tudja, mi hogyan történt?” – okosodik vagy épp hadovál egy helyen az öreg Milota (193), akinek hantáját ilyenkor a szerző mintha arra is használná, hogy a mára kissé elfáradt posztmodern kérdést is ügyesen becsempéssze: elbeszélhetők-e egyáltalán a dolgok? Az időpontok és a figurák egymásra reagáló megjegyzései ugyanúgy bizonytalanságot árasztanak, mint ahogy bizonytalan a regény végéig a válasz a cselekmény nagy kérdéseire is (tényleg Milota-e Erka apja?, mi történik Milotával a vinyicában?, hogy szól valójában a szép Adamecné története? stb.). Sajátos, hogy az öreg Milota magnóra beszél, és így némileg életszerűbben jeleníti meg a rá kiszabott narratív önreflexiót – „törlöm és mon-

dom, amíg jó nem lesz” (378). Milota szövegrészei felidéznek az *oratio* hagyományát, de idővel el is feledtetik azt, igaz, a végén, a testamentumnál újra hangsúlyosan megidéződik a szónoklat műfaja. A magnózással egyre erőltetettebbé válik, külön utalni kell rá időnként, hiszen az olvasó elfelejtené, hogy ez tulajdonképpen élőbeszéd, mert gyakran nem tűnik annak. Milota szövegezésének megformálása rájátszik a szociográfiában ismeretes életút-interjúkra, illetve azok szépirodalmi változatára (Csalog Zsolt *Parasztregénye* juthat eszünkbe), ezáltal szembesít az élőbeszéd és a leírt szöveg közti feszültséggel. Erka írás-szituációja más, az ő szerepe: mindent „elpanaszolni éjjelenként a számítógépnek” (468), néha naplószerűen, néha levélszerűen. Néha meg mintha egy lányregényt fogalmazgatna. Az ő szövege ezáltal – a kompozíció logikája szerint – ellentétét kell képezze Milota erőteljes élőbeszédének. Másik különben Erkának az elbeszéléshez való viszonya szakasztott ugyanaz, mint a Milotái: „Elkezdtem és törlöm, írok és kihúszom, aztán előlről megint” (7). A két elbeszélő egybehangzó közös igyekezete az állandó pontosításra a bizonytalanság fenntartásának biztos szerzői szándékát jelzi.

(méz és mák)

Nagyon szépen kidolgozott a regény motívumrendszere. A méhészkedés és a máktermesztés hozzátartozik a falu lakóinak életéhez, sokan foglalkoznak a mézzel és a mákkal, üzletelnek vele. Milota nagy méhész, Kuhajda Márton nagy máktermesztő. A méz és a mák az élvezet forrása. Milota kedvenc étele a mákos-mézes metélt. A méz édes (mint az élet? mint a szerelem?). A mák veszélyesen mámorító (mint az élet? mint a szerelem?). Máshonnan nézve a méz az édes élet, a mák a bódító halál. Az is igaz, hogy a méhek csípése és a mákból készülő kábítószer halálos is lehet. A méhek ráadásul idegesen reagálnak a szerelmeskedésre. Méz és morfium – az édes mámor és a leküzdhetetlen vágy metaforája is. „Görögül melissának hívják a mézet, s egyúttal némely nőket is” – mondja Milota, aki hosszú előadást tart a méhészkedés történetéről, az ókori görögöktől máig. A méhek története úgy járja át ezt a regényt, mint a nyulaké Balázs Attila *Cuniculus*-át. Milota hosszú TIT-előadást tart a mákról is, „a kerti mákról, a papaver somniferumról”. Számos remek jelenetben kerül elő a méz vagy a mák, szinte mellékesen, hogy az olvasó szinte észre sem veszi: már megint ott van. Ez volna minden jó motívumkezelés alapja. Még tovább bolondítja a motívumhálót, hogy a történet szlovák környezetben játszódik, és ezért különös ízt kap minden elem. A méz és a mák különböző jelentéstartalmait tovább árnyalja számos, a magyar fülnek különös kifejezés, melyek jelentése szintén beszédes (például: milota = kedvesség, cesznak = fokhagyma, skoda = kár, kohut = kakas).

Mikor Milota először félrelép (Mariskáját megcsalja Mangel Mucikával, aki később minden valószínűség szerint közös fiuk, Kohut Mihály anyja lesz), akkor sem véletlen a szóhasználat: „Beteljesedett hát az édes bűn.” Miként azonban Milotának a mézédes szerelem, Erkának – ha már a szerelem nem az – a drog a „boldogítószere” (183). „Mert sokszor jobb lesz tőle” (368) – mondja, s talán az sem véletlen, hogy pont ott mondja, ahol Milota regénybeli utolsó mondatára reagál: „Makovje-medovje haluske... otthon gyúrt metélt, jó mákos-mézes...” (700) Mégpedig ilyenformán: „Pörgetem a kazettákat előre-hátra. Jó mákos-mézes, mondja Maga végül. Ezt hallom csak órák óta már. Miközben szétterjed énbenem is. Átalakulva persze. A mákból a mákony, vagy hát az a származéka, ami nekem jut belőle. A méz helyett viszont a fullánk.” (367) Erkának Kohut Mihállyal és Milota Jánossal is szerencsétlenül alakul a szerelmi kapcsolata, Kohuttól gyereke is lenne, de elveteti, Jánossal többszöri próbálkozás ellenére is zátonyra fut a viszonya. Erka Milotával sem tudja megbeszélni, hogy fiának a szeretője, bár nyilvánvaló, hogy Milota tud erről, és ebben Erka is bizonyos. Ráadásul Milota nem hajlandó emlékezni arra, hogy Erka anyjával ő együtt lett volna, és elhessegeti a gondolatát is annak, hogy Erka a lánya lehetne. Erkának tán ez fáj a legjobban. Szenvedéseire a végső magyarázatot az édes-bű-

nös testvérszerelemben látja: „Gondnokom, lehet, hogy örültnek fog tartani. De én ezt azért írtam le, hogy lássa, milyen borzasztó volt ez. Kohuttal is az volt, Milotával is az lett. És tudja, hogy szerintem miért? Ez a természet világrendjének ösztönös tiltakozása volt a testvérszerelem ellen. Mert én kiolvastam és összeraktam a Maga szövegeléséből. És már egyre biztosabb vagyok benne, hogy Kohut is a féltestvérem, Milota is az. Hiába is tagadja, mindhármunknak Maga az apja.” (672) Csak ezt ne írta volna le ez a liba! Rövidre zár, ám fölöslegesen. Már úgyis mindent sejtünk. A sejtetés pedig e regény filozófiája szerint is többet ér, mint a bizonyosság.

(az anekdotától a végzetig)

Az anekdotikus történetmondásból a végzet regénye épül. Az előbbi – a történetmesélés eredetisége és ereje – a mű nagy erénye, az utóbbi – a végzet hatalmára való ráhagyatkozás mint magyarázat – a mű nagy buktatója. Az előbbi személy szerint Milotához, az utóbbi Erkához kötődik.

Milota fantasztikusan jól kitalált és felépített figura, kevés ilyen erős, nagy hatású nagyszabású, mondhatni felejthetetlen elbeszélő-hős van a magyar irodalomban – a tematikusan és az elbeszélésmód által is megidézett Mikszáth Kálmánt is beleértve. Ez az alak él, eleven, eredeti, bűnei ellenére is (legtöbbször) szerethető. (Bár Mariskájával elég kegyetlen.) Beszéde áradó, lendületes, karakteres. A Milota-történetekben megrajzolt világban kiválóan jelenítődnek meg egyszerre az emberi viszonyok és a társadalmi jelenségek. A legjobb részek a regényben a „kazettákról” kerülnek ki. Kuhajda Ádám hajdani földönfutó esete a faluval; Kuhajda Samu téveszelnökké választásának története; Kuhajda Márton és lánya, Ilonka, meg a mákvirág története; az a történet, melyben Valentini Ferkó betanítja Milotát mint anyagbeszerzőt, és beavatja a pesti életbe; a szép Adamecné fürdőzése. A „Tizenkettedik lelkész” és Mikszáth Kálmán esete. Szergej bácsi figurájának megrajzolása. Závada nagyon ért a nagy lélegzettel elmondott történetekhez, Milota György esetében pedig különösen elemében van. Milota szövegelése a kortárs magyar irodalom egyik legnagyobb teljesítménye.

Erka energikus, gyenge figura, nyilván szándékosan az. Az ő bejegyzései nem tudják szerkezetileg ellensúlyozni Milota nagyon erős szövegelését. Világos, hogy Erka szenvedéseinek (szenvelgéseinek) megvolna a maga funkciója, de a szerző által ráosztott szerepet túl jól játssza: egyszerűen gyenge figura. Annyival gyengébb az általa jegyzett napló-rész, hogy oda a szerkezeti egyensúly. Ebben az értelemben is találó a regénycím: ez Milota regénye. (A *Jadvigában*, bár ott a női főszereplő dominált, nem voltak ennyire aránytalanok az erőviszonyok.) Nem mintha Erkának nem volnának jó naplórészei (a legjobb a Mangel Mucikáról szóló).

Talán a regény bizonyos értelemben legjobb mondata is az övé: mikor az ezredesről, Kohut Józsefről beszél Mucika, akkor hangzik el, mint egyfajta *hommage á Parti Nagy Lajos* (különben ezt a részt tényleg a szociográfusok módjára, magnózás-interjúzás nyomán írja Erka): „Hát ő egy ... hogy mondjam?, eléggé egy magasba ívelő terrorpolitikai személyiségem nőtte ki magát, mondjuk, hát nem sajátkezűleg, hogy verőlegénység vagy valami, hanem mint vézstörvénytörő hadbíró, ugye” (273–274).

Erka szövege azonban meg sem tudja közelíteni a Milotáét. A bajt csak tetőzi, hogy a végén le is lövi a poént, legalábbis saját származásának krimijében felkínálja a megoldást. Így aztán a regény befejezése, ahelyett, hogy jótékonyan nyitva hagyná a kérdést, a tán megrendítőnek hitt, ám eléggé banális leleplezéshez vezet: a vérfertőzés az oka mindennek. A regény végének (és végzetének) erejét csak gyengíti, hogy a korábbi regényben is hasonlókról volt szó. Ám Milota szövegelése tulajdonképpen kivonja magát e végzet alól, és önjáróvá válik, megmenekül. Sőt: megmenti a regényt. Annyira erős, hogy a „túltrükközést” (Bojtár Endre) is ellensúlyozni képes.

Befejezésül a számomra legkomolyabb problémáról. A harmadik rész színházi előadás a regényben. Az ilyesminek általában az a funkciója, hogy az alaptörténetet erősíti, árnyalja, gazdagítja az előadott színdarab történetével való összevetés, összefüggés, kapcsolódás vagy kontraszt. Ilyen eset például Goethe *Wilhelm Meister*-ében a *Hamlet*-előadás, vagy Nádas Péter *Emlékiratok könyve* című nagyregényében a *Fidelio*- és a *III. Richárd*-előadás. De ilyen funkciója volt a *Jadvigában* a *Don Giovanni*-előadásnak is. Ezekben az esetekben egy már ismert és emblematikus, metaforikus történettel szembesül a regénybeli cselekmény. A *Fideliónak* az olvasó által ismert szabadságtörténete árnyalja a Nádas-regény figuráinak szabadságnélküliségét, szabadságvágyát. A *Milótában* viszont a színielőadás a regényfikció elemeinek egy részéből születik, a darab története tehát korántsem független a regény történetétől, sőt ezer összekuszálódott szállal kapcsolódik ahhoz. Ráadásul a darabot a regény szereplői játsszák (pontosabban próbálják), egyszerre beszélnek tehát a darabban és a regényvalóságban, s ezáltal a két szint nagyon összemosódik. Összekavarodik a darab világa és a regényvilág, a tények, az emlékek és az érzelmek szintjén is szinte kibogozhatatlanul nagy a káosz, nagyobb és zavaróbb még annál is, mint ami a naplószövegek elrendezése folytán a szerkezet szintjén van. És ez a két kavardás együtt már túl sok. Az előadás helyett, hogy tovább árnyalná a képet – inkább megzavar. A színielőadás az alaptörténet értelmezésében nem hoz merőben újat, olyasmit, ami egyébként jóvátehetetlenül rejtve maradna. Funkciója talán nem is ez, hanem a játéktér összekuszálása. Ám ha az, akkor túl jól sikerült. A harmadik résztől a regény nem talál igazán magára, csak a zavar fokozódik. A *Milota* a kitelepítések körül forgó és történelmi szempontból is nagyon érdekes drámánál, a végül megghiúsult előadás túl rafinált elbeszélésénél mozdul el végzete, a megoldatlan vég felé.

(zrányik)

Gyakran hallom azt az olvasói véleményt, hogy kár volt utánozni a *Jadviga* egyszer már jól bevált regényszerkezetét. Szerintem önmagában ez nem lett volna gond, a feléig ugyanis jól üzemel a regénygépezet, egyszerre ismerős és új formában halad előre. Az már valószínűleg nagyobb baj, hogy az erőtlen Erka figurájával, szerepével és számítógépes ügyleteivel megterhelve nehezebben működtethető a szétszabdalt, körökbe tördelt szövegegyüttes. Jó darabig még ez is működik. És működne akár végig, ha a szerző nem a még további bonyolítás csábításának enged egyre inkább, hanem a már úgys elég tekervényes szerkezet kordában tartására törekszik. Nem a teljes leegyszerűsítésére, de az átláthatóbbá tételére. A kordában tartással éppen ellentétes irányú írói munkának a legneuralgikusabb pontja szerintem az agyonbonyolított harmadik fejezet. A magnós és számítógépes beszédhelyzetek egymásra játszása, a szövegrend bizonytalanságai, az időrendi csalás kérdése, a titokzatos pünkösdi halálok misztikája bőven elég (sőt néha még így is sok) játéktérrel biztosít ennek a kacifántos és gazdag családtörténetnek az elmondásához. Kapcsolódván korábban napvilágot látott olvasói megnyilatkozásokhoz, mindekelőtt Dérczy Péter (ÉS, 2002. július 19.) és Margócsy István (2000, 2002. július–augusztus) kritikájához, melyeknek ugyan nem a színházi fejezettel van elsősorban bajuk (hanem azzal, hogy a posztmodern megfontolásoknak és a szerteágazó családtörténet elmondásának nem sikerül egyszerre megfelelni, illetve azzal, hogy amit a szerző meg akart valósítani, az önmagában lehetetlen ellentmondás: a posztmodern extenzív totalitás), de amelyekben egy kedves idegen szó kezdte jelképezni az író eddigi teljesítményéhez mért várakozások bizonyos kielégítetlenségét – én is csak azt mondhatom: a zrányikát!

HAL, HÁLÓ, VÍZ-HANG, HALÁLOS TANFOLYAM

Kukorelly Endre: Kicsit majd kevesebbet járkálok

Ha egy kritika több mint egy évvel a vizsgált kötet megjelenése után íródik (hiszen mostanra már a 2002-es Ünnepi Könyvhéten is túl vagyunk, nemcsak a 2001-esen, amelyre Kukorelly Endre verseskötete napvilágot látott), szinte az írás kötelező tartozékának tűnik valamiféle, a bírálaton, a közvetlen reagáláson túlmutató értékelés, elemzés. Azt a lehetőséget azonban már nem ez az irodalomtörténetinél kisebb, kritikainál nagyobb távlat, hanem maga a szerzője 50. születésnapja táján megjelent, a „számadás”, a „leltározás” gesztusa által meghatározott kötet kínálja fel, hogy a könyv kapcsán Kukorelly költészetét *egészében* próbáljuk meg leírni, elhelyezni. Az életmű szituálásának feladatát sürgetné az a kötet megjelenése óta eltelt időben nyilvánvalóvá vált tény is, hogy az ugyan több prózakötetet is publikál, mégis *költőként*, a nyolcvanas-kilencvenes évek *lírájának* egyik meghatározójaként számon tartott Kukorelly nem csak egy pályaszakaszát, hanem lírai életművét kívánta lezárni ezzel a könyvével: „Valóban az utolsó, mert a szerző nem tervez kiadni több verseskönyvet” – olvashatjuk a kötetről az *Alibi hat hónapra – Kert* (2002) Kukorellyt bemutató rövid szövegében. Ezt a szokatlannak tűnő lépést (ami most még pusztán az idő múlásával igazságértékre szert tevő kijelentésnek nevezhető) tovább árnyalja, hogy Kukorelly legközelebb nem egyszerűen prózakötettel, hanem *regénnyel* kíván az olvasók elé lépni. Az így megelőlegezett vers-próza-váltás még nem lenne meglepő, márcsak azért sem, mert Kukorelly mostani verseskötetével is igazolja azt, amit interjúkban szintén gyakran elmond: számára nem vers és próza határán, hanem egyes beszédmodok között húzódik választóvonal. A *Kicsit majd...*-ban is vannak ugyan megglehetősen „versszerű” versek (maradnék most ennél az erősen pontatlan megfogalmazásnál), vagyis olyanok, amelyekben jól felismerhető a metrum, a rím, sőt még verssor-

or/versszakon belüli, a jelentésképződésbe bekapcsolódó hangismétlésekkel is találkozunk, de olyanok is (ilyen például a *Test*), amelyek igen közel állnak Kukorelly prózaszövegeihez. S azt se felejtjük el, hogy a szerző *prózaköteteinek* kritikusai szintén gyakran állapították meg a „másik irányból” vers és próza közelségét (egyetlen példát idéznék erre): „Különös, hogy éppen első prózakötetének olvasásakor érezhetjük azt, hogy Kukorelly költő, írásaiból költészet árad (amennyiben ezen egyfajta sűrűséget, nyelvtani megoldásokat, egészen bensőséges lírai magatartást értünk).” (Bagossy László, *Jelenkor*, 1991/2, 187.)

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
112 oldal, 1200 Ft

A vers-próza váltásra így ez a kötet sem reflektál, a verseskötetek olvasóinak hiányára azonban többször is, ha pedig ezeket a reflexiókat Kukorelly egyik ugyancsak mostanában, felkérésre született írásával együtt olvassuk, már kaphatunk egyfajta magyarázatot a lírikusi életmű lezárására. Az *Élet és nem ezeket ismételtetik* című ciklus harmadik darabjában a következőt olvashatjuk: „Aki itt van, azt nem annyira, de / mégiscsak fizeti / művészetéért // a nem tudom, kicsoda. [...] // az én ebből egy árva szót sem értek fizet / az én pedig / szarok rádnek.” A *Levél a Poems for Bosnia című antológia szerkesztőjéhez*. 1993. április 26. című versben pedig ezt: „(az a néhány lélek pedig, az az egy legalább, aki valami miatt / verseket olvas el)”. A regények olvasóiról ezzel szemben így ír Kukorelly: „Ha rendes (normális, naiv) olvasó vagy, regényeket olvasol. Belebújsz, beléfelejtkezel, történetek, fordulat, kisül, hogy ki hal meg, ki nem hal meg soha, ki kicsodát vesz/hagy el, ki a gyilkos, és elúszik-e, de tényleg örökre, a törököt Eger alól.” („Regeeny.doc.”, in: *Forrás*, 2002. jún., 107.) Ezeket a (természetesen eltérő céllal és műfajban íródott) szövegrészeket nem lenne indokolt egy kontextusba helyezve felidézni, ha egyszerűen a versolvasók számának csökkenése miatt érzett rezignáltságot jeleznének – azért fontos rájuk felfigyelni, mert Kukorelly költészetének egyik igen fontos sajátosságára, az olvasóra utaltságára világítanak rá. Arra a viszonyra hívják fel tehát a figyelmünket, ami a metaforikusság elvenére is talán az 1993-as összegző kötet, az *Egy gyógynövény-kert* szerző által írott fülszövegében fogalmazódik meg legszemléletesebben: „Ahogy elrendezem és ahogy elrendezik magukat ebben a könyvben a versek; egy jól bejárt kert, itt virulnak és száradoznak. Török, hajladozik, prüsszöl és zörög. S hogy megszabadulok tőlük, otthagynom, használja őket, ha lehet, most már valaki más. Ezért és csak így.” A *Kicsit majd...* a korábbi Kukorelly-kötetekhez hasonlóan gondosan megkomponált (elrendezett; jól bejárt), ugyanakkor *nem* azt követeli meg, hogy pontosan kitaláljuk, mi miért van benne éppen úgy és nem másképp. („nem muszáj mindennek utánajárni”, olvashatjuk a *Leírásokban*.) Nem a „szerzői szándékot” kell tehát kutatnunk, hanem „használnunk”, vagyis olvasnunk kellene a kötetet. Ezen a ponton azonban visszatérnék Kukorelly regényolvasókkal kapcsolatos megállapítására – ez a „használat” korántsem értelmezhető könnyen, a verseskötetek olvasása nem a regényekbe való „belefelejtkezéshez” hasonló automatizmus. Az olvasás mikéntjét ebben az esetben fontos lenne segíteni: jól érzékelhető a zavarodottság még azok körében is (gondolok itt például a magyar szakos egyetemistákra), akik (elvileg) rendszeresen olvasnak versesköteteket: igen nehéz feladat számukra egy verseskönyvről (vagyis *nem* egy költőről vagy egy életmű, írásmód jellegzetességeiről) beszélni. Bármennyire indokoltnak tűnhetne tehát a mostani kötet kapcsán Kukorelly lírájának általános jellegzetességeiről értekezni, számomra kissé terméketlennek látszik ez a megközelítés, és nemcsak azért, mert Kukorelly a hangzatos összegzések versbe építésével elveszi ettől az ember kedvét: „Ezzel mintegy kísérletet teszek az elbeszélő-leíró líra és a / közéleti vallomásköltészet hagyományának megújítására.” (*Leírások*) Azért sem érzem ezt az eljárást indokoltnak, mert az előbb idézethez hasonló nagyívű megállapítások mintha tovább mélyítenék a regények és a versek olvasóinak száma közti szakadékot: az olvasó többnyire nem azért olvas regényt, hogy megállapítsa, milyen módon zárja le / nyitja meg / teljesíti ki az író adott alkotói korszakát, és talán ennek „mintájára” verseskötetet is megengedhető lenne olvasható „könyvtárgyként” kezelni.

A *Kicsit majd...* egyik lehetőségként azt kínálja fel olvasójának, hogy folyamatosan, az epikus művekhez hasonlóan olvassa el: elsősorban az emlékidézés elő-előbukkanó szituációja és a számos naplószerű, címként dátumot „viselő” vers miatt járhatjuk végig ezt a gyermekkortól a katonaságon át a most leltározó versbeli éinig elvezető utat. Természetesen ez az emlékidézés az emlékekben felidézett és az emlékező én távolsága miatt, illetve a versbeli és verset író én distanciájából következően nem problémamentes, az emlékező tevékenység nem reflektálatlan. A szükségszerű különbséggel („És nem teszek különbsé-

get köztem és a szöveg beszélője közt, / a különbség, ez jéghideg törvény, magától áll be”, *Leírások*) is összefügghet az, hogy már az emlékekről való beszéd folyamata is (nehezen felidézhető) emlékként jelentkezik: „Ha / szép rendesen / vissza tudnék emlékezni, / legalább arra, hogy / miket mesélek el.” (*Lélek*) Az emlékezés folyamatának különösségét mutatja a címadó vers is: a kezdetben még homályosan felidézett, egyformán lehetséges okokat *szövegbe kerülésük* szilárdítja tényvé, a verssé alakítás hatására válik a bizonytalan biztossá, lesz a *vagyból* és: „Esett az eső, *vagy* valamivel előbb zártak be, *vagy* / előbb még nem is kellett vinni tört, legelső alkalommal még nem volt töröm, nem vettük meg, iszonyúan zuhogott, / és mire odaértünk apámmal, már bezárt a sportszerbolt”. (Kiemelések tőlem – Sz. Zs.) A gyermekkori emlékek felidezésének sajátos szituációja miatt is igen érdekes az Élet és nem *ezeket ismételtetik* ciklus első verse. A cím (2000. április 2.) az emlékező én helyzetére utal, az első versszak pedig máris nyilvánvalóvá teszi a versbeli én és a felidézett alak distanciáját: „Igyekszik hazafelé, már nem / emlékszem / pontosan // honnan, edzésről talán”. Ebből az elkülönülésből azonban még nem válik világossá, milyen viszony van a beszélő és a beszéd tárgya között. A későbbiekben a versbeli alakot „megíró” én azzal néz szembe, hogy az emlék ugyan a szövegalkotás eredményeként „születik meg”, verset író alanyként mégis csupán látszólagos befolyása van az egykori események alakulására: „ne félj, ne remélj, vissza- / hozva / leszel”; „szalad az autók között, ezt / megengedem neki”. (Kiemelések tőlem – Sz. Zs.) A vers kezdetén még nehezen meghatározható alak a vers 11. versszakában változik „tizenegynehány éves gyerekké”. (Bár az edzés, az autók közti szaladgálás miatt már korábban is ilyesmire gyanakodhattunk.) Később pedig a beszélő és elbeszélő én olyan módon csúszik össze, hogy eközben bravúros módon megmarad éles különbségük is: „áll a házunk előtt, egy ablakra / néz, fölbámul az / égre”. (Kiemelés tőlem. Sz. Zs.) A különbségnek és az azonosságnak az ambivalenciáját figyelhetjük meg a záróversszakban is, amely egy többértelmű szó jelentésképző erejére épül: a „mi” szócska itt nem egyszerűen rövid alakú vonatkozó névmásként, de személyes névmásként is olvasható, a felidéző és a felidézett én összeolvadását és szétválását demonstrálva (hiszen nem *én*né, hanem *mivé* alakul a beszélő én és az elbeszélő alak): „aztán belép. Mi / végett. Mi- / végre.”

Az előhangként is felfogható, *Mémoires – Hekerle Lászlónak* című nyitóvers az emlékidézés más aspektusait emeli ki: a hazafelé tartó versbeli én egészen hétköznapi útjának felidézését a legkevésbé sem pusztán az emlékező „memóriájának” működése határozza meg (vagyis nemcsak az emlékek felidezésének nehézségeire kell figyelnünk), hanem sokkal inkább a nyelv maga, hiszen például a hangismétlődések miatt is kerülhetnek bizonyos szavak együvé: „csillog az álla. A nyál csillog az / állán. Csorog a cuccán / le a nyála. // Én itt most, azt hiszem, kiszállok. [...] ha a boltig el nem felejttem, / vagy el nem álllok. El nem ejtem // az elálmétkodástól.” (Kiemelések tőlem – Sz. Zs.) Ez a részlet ugyanakkor jól mutatja azt is, hogy nem lenne szabad Kukorelly költészetének a róla szóló írásokban szinte kivétel nélkül megemlített „alulstilizáltságát”, retorizált tautologikusságát végiggondolást már nem igénylő evidenciaként felfogni. Hiszen itt például nem egyszerűen korábban versbe nem illőnek gondolt szavak válnak irodalmiakká, de az is kiderül róluk, hogy ugyanúgy a hangzásra ráépülő versbeli jelentésképződés lehetősége rejlik bennük, mint a „nagynak” ítélt költői kifejezésekben. A kötet nyitóverse tehát (még ha kicsit merésznek tűnik is ez a következtetés) azt mutatja meg, hogy fontos lenne észben tartanunk egy közhelyként is értékelhető, mégis gyakran elfelejtett tény: a posztmodern költészet nem egyszerűen szemben áll az őt megelőző költészeti hagyománnyal, hanem egyidejűleg elválaszthatatlanul kötődik is hozzá. Valamelyest azt demonstrálhatja tehát ez a vers is, amiről egyhelyütt a Kukorellyről szóló monográfiában olvashatunk: „A költészet tehát bizonyos értelemben mindig is (poszt)strukturalista, (poszt)modern és (de)/(kon)struktív volt: sosem volt érdekelt a végérvényesnek szánt tudás és a fogalmak

rögzítésében, ellenkezőleg, mindig is olyan eljárásokat működtetett, melyek látványosan félretolták a nyelv instrumentális kezelésmódját, és eltérő szövegszervező logikáikkal folyamatos jelentésképzéseket, -kioltásokat, -eltolásokat, -sűrítéseket stb. termeltek.” (Farkas Zsolt: *Kükörelly Endre*, Kalligram, Pozsony, 1996. 25.)

Az emlékidézés nyelvi meghatározottságára más példákat is találunk a kötetben: a már emlegetett *Test* című szövegben úgy tűnhet ugyan, hogy az emlékek felbukkanása szempontjából csak a *tejbe*- előtag lényeges („egyrészt orvosságízek, másrészt tejbegrízt adtak, és én sugárban kihánytam, // lehet, hogy tejberizs volt, nekem nagyjából mindegy, ha valami / azzal kezdődik, hogy tejbe, egyből kórházzzag keletkezik”), az orvosságíz–tejbegríz szavak hangszintű kapcsolódása azonban megszünteti a véletlenszerűség látszatát. A *tejbe*- előtag így egy *szagot* idéz fel, az *orvosságíz* szó pedig egy *nyelvi jelet* hív elő, a *gríz* szót. S mindez még tovább bonyolítható: a *Test* című szöveget megelőző, vele nyilvánvalóan nem pusztán kötetbeli helyzete miatt összekapcsolódó *Lélek* című versben már felbukkant a mustárral evett „különösen szörnyű” *grízestészta* – a *gríz*t a *Test*ben ezért sem lehet egyszerűen pontatlanul felidézett emlékek tartani. Azt is mondhatnám, hogy a *gríz* itt a kötet egy lehetséges olvasásmódjának *jelévé* válik: felfedezhetjük általa, hogy a *grízes tészta* – *tejbegríz* kapcsolatokhoz hasonló viszonyokat követve ezen a könyvön nemcsak végigmenni lehet, hanem jönni-menni, járkalni is érdemes benne.

A címbe emelt *járkálás* így nem egyszerűen a versbeli énré lesz vonatkoztatható, de hozzákapcsolható az olvasóhoz is: ha az olvasó „járkal”, „mozog” a kötetbeli versek között, számára az egyes szövegek további olvasási lehetőségei tárulhatnak fel. (Bár ez a magyarázat megadhatja a cím egyfajta értelmezését, nem segített hozzá, hogy megbarátkozzam vele. Igaz, részben biztosan azért van bennem ez az idegenkedés, mert mondjuk a Bazsányi Sándor kritikájában [Alföld, 2001/12, 91.] felsorolt, szintén a „számvetés” gesztusa által meghatározott címekből kialakult sor [Visszatekintés, Számadás, Kész a leltár, Ötven felé, „Ötven felé”] végén meglehetősen furcsának tűnik a *Kicsit majd kevesebbet járkalok*. Igen valószínű, hogy az is volt a cél: a kötet már címével se simuljon be problémátlanul a „leltározó” verseskönyvek sorába.) Ha a haladás helyett tehát az időnkénti megállásokkal, visszafordulásokkal tarkított járkalást választjuk olvasói magatartásként, felfigyelhetünk arra is, milyen módon oldják fel a gondosan megszerkesztett versciklusok zártságát az egyes ciklusokat megelőző és azokat valamilyen módon bevezető versek. A *Valamivel komolyabban* című, (erős egyszerűsítéssel) a hazához való viszony és (legalább ennyire) a viszony kimondhatósága köré szerveződő ciklus bevezetői is felfoghatjuk például az előző, *Élet és nem...* ciklus utolsó versének utolsó előtti versszakát: „egy helyben állni. Kis csikorgás, ezer évig.” (Kiemelés tőlem – Sz. Zs.) S a ciklus címében szereplő „komolyság” szintén visszautal az előző ciklus verseire: például olyan módon, hogy az *Élet és nem...*-ben fellelhető, a rímelés automatizmusát megtörő játékos megoldásokhoz („Tegnap elfelejtettem, na de mindegy, / venni a bolt- / ban ()et.”) látszik kapcsolódni a *Haza felé* című versbe illesztett grafikai jel, az üres zárójelekhez erősen hasonlító, a Hazát jelentő H betűtől megfosztott ovális keret. (Ez a rímekkel folytatott játék persze szintén nem posztmodern sajátosság, a jól megszokott rímekkel is elősegített automatizálódó befogadás megtörése a költészet létmódjához tartozik. Egyetlen bizonyítékot hoznék erre, az igencsak klasszikusként számon tartott Puskin *Anyeginjéből*, Galgóczi Árpád fordításában: „Csikorgó fagybilincsbe zárva / Ezüst lepelben áll a rét... / [Tudom, már vársz a rímre: árva...; / No, kapd el hát, legyen tiéd!], IV / 42.)

Még sajátosabb módon tereli az olvasót a *Valamivel komolyabban* utolsó szövege a rákövetkező *Napos terület felé*. Az *Ic. bi. allei. Négy rövid darab Mészöly Miklósnak* második darabjában az írásfolyamat, a szövegek alakítása, javítása lesz reflexió tárgya: „ezekkel a gépekkel olyan, mintha kézzel írta az ember, / visszakanyarít a kéziráshoz, kihúzom, visszaírom, mégse, mégis, / csak nem kell lemázolni a papírt, nem marad semmi káosz”;

„Nyomom, töröl, legjobb törölni, leírom, kihúzom, ez jó érzés, ki-/ iktatni.” Ezek a sorok már csak az *életmű* kontextusában olvashatók a *Napos területre* is vonatkoztatható utalásokként. Hiszen a ciklust az *Egy gyógynövény-kertben* is olvashattuk, igaz, ekkor még darabjaira bontva és szétszórva a kötetben. Valamennyi vers jelentős változáson ment keresztül (ezért vezethetnek el hozzájuk a javításról szóló szövegrészek): nemcsak a központozás változott meg szembevetően, nemcsak a szöveg egésze vált nyugodtabbá, kevésbé zaklatottá a vesszők helyére került pontoknak köszönhetően, hanem kisebb-nagyobb mértékben valamennyi vers átalakult. A 16. szövegben (az előző kötetben ez még a 15. volt) például az előző változatban a vers végén olvasható „Valamit / mindenki használ tükörnek” mondat a vers elejére került, és egyúttal a vers legtöbbször ismétlődő szavává vált a *tükör*, *tükröz*. A változtatások így azt a tükrömetaforát emelték középpontba, amely az irodalom mimetikus jellegét úgy teszi ironikussá, hogy a „tükrözést” nem a „valóság-irodalom” viszonylatra vonatkoztatja, hanem egyedül az énhez kapcsolja. A ciklus 5. darabjában is hasonlórol olvashatunk: „Én is éppen úgy, mulatságos, mint bárki / más, egy valami körül toporgok; / tehát magam körül.”

Visszajutottunk tehát a „leltározás” gesztusához, hiszen, ahogy Bazsányi is írja, a számadást „megkövetelő” ötvenedik születésnap miatt lehet ebben a kötetben a korábbiaknál is több joggal Kukorelly „kizárólagos témája: saját maga” (i. m., 91.). Éppen ez az erőteljes változtatásokon átesett *Napos terület* ciklus mutatja meg azonban azt, hogy a költő nem valamilyen gőgös, csak önmagára figyelő szubjektívizmussal teszi önmagát egyetlen témájává. Nem is pusztán az a fontos itt, ahogyan Kukorelly ironizálni képes azon a Babits által még tragikus kudarcként megjelenített szituáción, amelyet többek között *A lírikus epilógja* jelez: „...de még magamnál tovább nem jutottam” (Bazsányi, i. h.). Legalább ennyire lényeges az is, ahogyan a versbe emelt én mellé kerül a szöveggel való gondos, szeretetteljes bánásmód, a szöveg és a nyelv iránti tisztelet. Bármilyen furcsának is tűnhet ez az állítás annak a fényében, hogy a posztmodern irodalom az olvasók nagy része számára a nyelvi játék, a nyelvrontás, a leépülés fogalmait hívja elő, ebben a Kukorelly-kötetben azt tapasztaljuk, hogy a nyelvre irányuló reflexió igen ritkán pusztán poénos, a hibás nyelviség pedig nem egyszerűen a beszélt nyelvhez közeli vagy azt utánzó beszédmodot takar. A „hibást” éppen a nyelvre való ráhagyatkozás teszi *teljességgé*, ahogy a kritikám címévé emelt versrészletben is látjuk: „a teljesség, no, hát abban nyilván / majdnem minden benne van, / / csepp, pára, hal, háló, víz-/hang, halálos tanfolyam, / / kiülök ide, leeresztem a karom, leereszkedik a vállam.” A „teljesség” így egyfelől abban az énben jelenik meg, akit természetesen nem valamilyen magasztos, heroikus pillanatban, hanem vállá leeresztése közben látunk. Másfelől „teljesség” található a nyelvben is, hiszen általa lesz a *visszhangból* a víz jelentésköréhez tartozó szavakat követően *vízhang*, s kap új értelmet a *halálos tanfolyam*. A teljességről beszélni persze nehéz, a zavart is oldhatja viszont a nyelv: a *no* szócska ennek a feloldásnak a jele. A *Kicsit majd kevesebbet járkálok* így éppen a benne szereplő lírai én önmagához és a nyelvhez való viszonya miatt válhat nem pusztán a kritikások számára fontos „számadássá”, de befogadót „befogadó”, számukra bejárható szövegtérré, *olvasmánnyá*.